

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ**

**Ümummilli lider Heydər Əliyevin
anadan olmasının 84-cü ildönümü münasibətilə**

**«HEYDƏR ƏLİYEV İQTİSADI
STRATEGİYASININ TƏNTƏNƏSİ»**

mövzusunda magistr, aspirant, dissertantların Respublika elmi

KONFRANSININ MATERIALLARI

BAKİ – 2007

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ**

**Ümummilli lider Heydər Əliyevin
anadan olmasının 84-cü ildönümü münasibətilə**

**«HEYDƏR ƏLİYEV İQTİSADI
STRATEGİYASININ TƏNTƏNƏSİ»**

mövzusunda magistr, aspirant, dissertantların Respublika elmi

KONFRANSININ MATERIALLARI

**(Konfrans Azərbaycan Respublikası təhsil nazirinin icazəsilə
07 may 2007-ci il tarixdə Azərbaycan Dövlət İqtisad
Universitetində keçirilmişdir.**

**Azərbaycan Dövlət İqtisad
Universitetinin Elmi Şurasının
qərarı ilə çap olunur.**

BAKİ – 2007

Konfransın Təşkilat Komitəsi:

Sədr: i.e.d., prof. **Şəmsəddin Hacıyev** –
Universitetin rektoru

Sədr müavini: i.e.d., prof. **Əvəz Bayramov** – Elm və
informasiya texnologiyaları üzrə pro-
rektor

Üzvlər: **Həsən İsrailov** – Magistr Hazırlıq
Mərkəzinin direktoru

Zöhrab İbrahimov – Doktorantura və
aspirantura şöbəsinin müdiri

Mustafa Sadıqov – Elm şöbəsinin müdiri

Asəf Zamanov – Təhsil Nazirliyinin Elm
şöbəsinin müdiri

Əlikram Abdullayev – Azərbaycan
Respublikası Prezidenti yanında Dövlət
İdarəçilik Akademiyasının elmi işlər üzrə
prorektoru

Ramiz Hümbətov - Azərbaycan Dövlət
Neft Akademiyasının elmi işlər üzrə
prorektoru

Anar Əlizadə – Azərbaycan Texniki
Universitetinin elmi işlər üzrə prorektoru

Elmi redaktor: i.e.d., prof. **Ə.İ. Bayramov**

Buraxılışa məsul: i.e.n., dos. **Z.İbrahimov**

Ümumilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 84-cü ildönümü
münasibətilə «Heydər Əliyev iqtisadi strategiyasının təntənəsi»
mövzusunda magistr, aspirant, dissertantların Respublika elmi
konfransının materialları.

Bakı: «İqtisad Universiteti» nəşriyyatı, 2007.

© «İqtisad Universiteti» nəşriyyatı - 2007

Aqil Məhiyəddin oğlu Əsədov
İqtisadi İslahatlar
Elmi-Tədqiqat İnstitutu, i.e.n.

Ədalət Məhiyəddin oğlu Əsədov
iqtisadçı

İqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsinin sosial-iqtisadi aspektləri

Ümummillî lider Heydər Əliyevin 1993-cü ildə növbəti dəfə hakimiyyətə qayıdışı milli iqtisadiyyatın inkişafında yeni mərhələnin bünövrəsini qoydu. Bu dövrdən başlayaraq ölkə iqtisadiyyatı bazar münasibətlərinə uyğun olaraq təkmilləşməyə, sahibkarlığın müxtəlif formaları yaranmağa və inkişaf etməyə başladı. Həyata keçirilən məqsədyönlü siyasət nəticəsində bu gün, artıq özəl sektor ÜDM-un 75%-dən çoxunu verməklə milli iqtisadiyyatın əsasını təşkil edir. Eyni zamanda bu inkişafın davamlı və dinamik olması, ölkədə regional inkişafın sürətləndirilməsi məqsədilə müəyyən tədbirlərin həyata keçirilməsi zəruridir.

1. İnkişaf etmiş dövlətlərin təcrübəsi də sübut edir ki, iqtisadi tərəqqinin ən uğurlu və geniş yayılmış üsulu bazar münasibətlərinə keçiddir. Başqa sözlə desək, fəaliyyətin təşkilinin ən yaxşı üsulu bazardır. Ancaq nəzərə almaq lazımdır ki, bazar hər şeyə qadir deyil, ona müəyyən uğursuzluqlar da xasdır. Məhz bu baxımdan da bazar iqtisadiyyatı yolunu seçmiş dövlətlər qarşısında duran zəruri problemlərdən biri də bazarın tənzimlənməsinin səmərəli variantlarının seçilib tətbiq edilməsidir. Yəni əsas məsələ tənzimlənmənin elə üsullarının işlənib hazırlanmasından ibarətdir ki, bu üsullar bazarın çatışmazlıqlarını maksimum azaltmaqla, onun üstünlüklərini qorusun və təkmilləşdirməyə kömək etsin. Bu həm də ona görə vacibdir ki, inzibati amirlik sisteminin mövcud olduğu sosialist iqtisadiyyatından fərqli olaraq, bazar iqtisadiyyatı şəraitində dövlətin iqtisadiyyata

müdaxiləsi yalnız müəyyən tənzimləmə vasitələri ilə reallaşa bilər.

2. Azərbaycan Respublikasında sahibkarlıq fəaliyyətinə münbit şərait yaradıldığı və qüvvədə olan qanunlar çərçivəsində maksimum sərbəstlik verildiyi indiki vaxtda iqtisadiyyatın əsas tənzimləmə üsulları hüquqi, vergi və gömrük tənzimlənməsidir. Bu üsulların hər birinin tətbiqi, təbii ki, kompleks xarakter daşmalı, dövlətin qəbul etdiyi prioritet istiqamətlərə xidmət etməlidir. Yəni hər bir tənzimləmə əhalinin sosial rifah halının yüksəldilməsinə məşğulluğunun təmin edilməsinə, regional inkişafa, yoxsulluğun aradan qaldırılmasına və s. xidmət etməlidir. Eyni zamanda iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsinin əsas məqsədlərindən biri də tarazlı inkişafın təmin edilməsi olmalıdır. Tənzimlənmənin mahiyyəti də ondan ibarətdir ki, dövlət bu yolla bir sahənin inkişafını stimullaşdırır, digər sahənin inkişafını isə, sanki, tormozlamaqla tarazlığı təmin edir.

3. Məqalədə milli iqtisadiyyatın regional və sahə baxımından tarazlı inkişafına nail olmaq üçün tənzimlənmə tədbirlərinin gücləndirilməsi məqsədilə:

- müəyyən regionlarda reqressiv vergi növünün tətbiq edilməsi
- vergidən yayınma hallarının minimuma endirilməsi üçün xronometraj müşahidələrinin geniş tətbiqi
- idxal edilən şərabçılıq və kənd təsərrüfatı məhsullarına tətbiq edilən gömrük rüsumlarının bir neçə dəfə artırılması
- yerli məhsulların rəqabətqabiliyyətliliyinin artırılması üçün standartlara nəzarətin gücləndirilməsi və s. təkliflər vnrilmişdir.

Asif Amanşah oğlu Heybətov
AMEA İqtisadiyyat İnstitutu, elmi işçi

Mütərəqqi vergi sisteminin təşkilində dünya təcrübəsinin rolu

Dünyada cərəyan edən qloballaşma proseslərinə uyğun olaraq Respublikamızın iqtisadiyyatının dünya iqtisadiyya-

tına harmonik şəkildə qatılması üçün onun dünya standartlarına cavab verən səviyyədə təkmilləşdirilməsi və zəruri islahatların aparılması vacib şərtidir. Müasir şəraitdə Azərbaycan Respublikasının sosial-iqtisadi inkişaf proqramının əsas istiqamətlərindən biri də milli vergi sisteminin təkmilləşdirilməsi və onun səmərəliliyinin yüksəldilməsidir. Ölkəmiz müstəqillik əldə etdikdən sonra uzun illər hökmran olmuş inzibati-amirlik sisteminin ləğv edilməsi, bazar iqtisadiyyatının mərhələlərlə formalaşması, uğurlu sosial-iqtisadi siyasətin həyata keçirilməsi, ümumilikdə iqtisadi inkişaf istiqamətində mütərəqqi işlər görülməkdədir. Bu sahədə qarşıda duran ən aktual problemlərdən biri dövrün tələblərinə uyğun vergi sisteminin təkmilləşdirilməsi və səmərəliliyinin artırılmasından, onun vasitəsilə müəyyən iqtisadi proseslərin tənzimlənməsi və ədalət prinsiplərinə uyğun Vergi Məcəlləsinin müasirləşdirilməsindən ibarətdir. Bu məqsədlərə çatmaq üçün ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyini təmin etməklə yanaşı, dövrün əsas tələbi milli iqtisadiyyatın inkişafı, tənzimlənməsi və stimullaşdırılması, daxili bazarın xarici təsirlərdən qorunması və büdcə gəlirlərinin formalaşmasıdır. Bütün bunların həyata keçirilməsi isə səmərəli vergi siyasəti ilə əlaqədardır. Lakin vergi siyasətinin məqsədi yalnız dövlət büdcəsini gəlirlərlə təmin etməklə deyil, həmçinin sosial-iqtisadi inkişaf proqramlarını həyata keçirməklə şərtləndirilməlidir. 1980-cı illərin əvvəllərindən başlayaraq, inkişaf etmiş bütün ölkələr vergi islahatları aparmağa başladılar. Bu islahatların aparılmasında əsas məqsəd vergi sisteminin səmərəliliyinin yüksəldilməsi idi. Məsələn, ABŞ-da vergi islahatları iki mərhələdə 1981 və 1986-cı illərdə aparıldı. İngiltərədə vergi islahatları «vergi dərəcəsinin az olması iqtisadiyyatı səmərəli edir» devizi altında, Almaniyada isə «yüksək vergi dərəcəsi və çoxsaylı istisnalardansa, aşağı vergi dərəcələri və az güzəştlər yaxşıdır» devizi altında həyata keçirilirdi. Bu islahatlar vergi yükünün azalmasına, gəlir və mənfəət vergiləri sisteminin liberallaşmasına, çoxdərəcəli vergi şkalalarının ixtisar olunmasına səbəb oldu.

Aİ ölkələrinin təcrübəsi göstərir ki, hətta yetkin bazar iqtisadiyyatına malik ölkələrdə vergiqoyma sistemi ifrat qeyri-mütənasiblik yaratmadığına və dünyada baş verən yeni proseslərə cavab verdiyinə görə dinamikdir. İnkişaf etməkdə olan ölkələrlə əlaqədar demək olar ki, onlar vergiqoyma səviyyəsini maksimum həddə çatdırmamalıdırlar. Bu isə o deməkdir ki, ağır defisit hallarından qaçmaq mümkün olsun deyə, dövlət xərcləri aşağı səviyyədə saxlanılmalıdır. Bazar iqtisadiyyatlı ölkələrdə həyata keçirilən son dəyişikliklər kənarından dəstəklənən genişmiqyaslı islahatların vacibliyini ön plana çəkir. Vergiqoyma sistemində etibarlı sxemlərin qurulması məsələsində xaricdən kömək və məsləhətlərin rolu mühüm əhəmiyyət kəsb edir. İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatının (Yournard, 2000) hesabatında qeyd olunur ki, Aİ ölkələrində vergilərin Ümumi Daxili Məhsula (ÜDM) münasibəti 1998-ci ildə 40%-ə bərabər olmuşdur. Bu isə ABŞ və Yaponiyadakından 11-12% yüksəkdir. Aİ ölkələri arasında daha ağır vergi yükü Skandinaviya ölkələrinin, o cümlədən, İsveçin və Danimarkanın payına düşür. Onlardan sonra Finlandiya və Belçika gəlir. Amma həmin ölkələrin əhalisinin sosial təminat səviyyəsi çox yüksəkdir. Aİ ölkələri arasında ən aşağı vergi səviyyəsi Avstriya və İrlandiyadadır. Avropa İttifaqı ölkələrində vergilərin səviyyəsi 2003-ci ildə ümumi daxili məhsula münasibətdə 30%-dən 40%-ədək artmışdır. Çox ehtimal ki, əhalinin yaşa dolması, habelə təqaüd və səhiyyə xərclərinin müvafiq yüksəlişi ilə əlaqədar vergi ödəyicilərinə təzyiqlər bundan sonra da artacaqdır. Amma kapital axınının azad olunması, gömrük sərhədlərinin ləğvi və vahid valyutanın tətbiqi vergilərdən yayınma imkanını müvafiq orqanları çətin vəziyyətə salmışdır. Həyata keçirilən vergi siyasətinin nəticələrindən asılı olaraq dövlət özünün iqtisadi siyasətində müəyyən dəyişikliklər edir.

Respublikamızda vergi islahatlarının xarici təcrübə ilə müqayisəsi

Ölkə iqtisadiyyatının idarə edilməsi və inkişafının gedişatında beynəlxalq təcrübənin ən mürəkkəb və ziddiyət təşkil edən problemlərindən biri də vergi sisteminin səmərəli təşkili-dir. Vergilər istənilən ölkədə dövlətin nəinki səmərəli fəaliyyət göstərməsi, hətta onun yaşaması ilə birbaşa əlaqədədir. Vergi sisteminə görə, daha doğrusu onun təşkilinə və icra olunmasına görə ölkələr bir-birindən fərqlənirlər. Bunlara misal olaraq vergilərin strukturunu, vergilərin yığılma, tutulma üsullarını, vergi məzənnələrini, vergi güzəştlərini göstərmək olar. Qeyd edək ki, bu fərqlər qanunauyğun bir prosesin nəticəsidir. Belə ki, hər bir ölkənin vergi sistemi orada fəaliyyət göstərən müxtəlif iqtisadi-siyasi və sosial şəraitdən asılı olaraq formalaşır və təkmilləşir.

İnkişaf etmiş ölkələrin müasir vergi sisteminin təşkil olunması prinsiplərinin təhlili, həmçinin ölkələrin bu sferada təcrübələrinin öyrənilməsi, eləcə də xarici təcrübədən bizim cəmiyyətdə nə dərəcədə istifadə olunması mümkünlüyü və məqsəduyğunluğunun araşdırılması böyük əhəmiyyətə malikdir.

Belə ki, AR-nın vergi sistemi hər şeydən əvvəl sahibkarlığın inkişafına normal şərait yaratmalı və indiki keçid şəraitində dövlətin, əhəlinin hərtərəfli sosial müdafiəsinə imkan yaradan maliyyə resurslarına malik olmasını təmin etməlidir.

AR-nın səmərəli vergi sisteminin yaradılmasında xarici təcrübə müsbət rol oynaya bilər. Bu məqsədlə ABŞ-ın və Kanadanın müasir vergi sistemləri və onların xarakterik xüsusiyyətləri öyrəniləcəkdir. Burada başlıca məqsəd adları çəkilən ölkələrdə vergiqoymanın tarixən formalaşan milli xüsusiyyətlərini öyrənməkdən ibarətdir. ABŞ-nın iqtisadiyyatının əsas xüsusiyyətlərindən biri də ondan ibarətdir ki, bazar münasi-

bətlərinin inkişaf səviyyəsinə görə dünyada liderlik edən bir ölkədə, xüsusi sahibkarlığın inkişafı üçün geniş imkanların yaradılmasına baxmayaraq, dövlətin birbaşa bu sahəni tənzimləməsi ABŞ-nin təsərrüfat mexanizminin ayrılmaz hissəsinə çevrilmişdir. Burada dövlət tənzimlənməsinin əsas aləti kimi vergilər və maliyyə mexanizmləri mühüm rol oynayır. ABŞ-nin vergi sisteminin əsas xüsusiyyətlərindən biri də ondan ibarətdir ki, burada neft siyasəti xüsusi kapitalın cəlb edilməsinə əsaslanmışdır.

Vergi sisteminin quruluşuna görə maraqlı doğuran ölkələrdən biri də Kanadadır. Belə ki, vergi siyasətini Kanada MN-nin Bütçə Siyasəti və iqtisadi təhlil şöbəsi işləyib hazırlayır və bütçə layihəsi müzakirə olunmaq üçün Palataya təqdim olunur. Azərbaycan Respublikasındakı bütçə layihəsinin MM-ə təqdim olunması, müzakirə edilməsi və təsdiqi Kanadadakı anoloji proseslə oxşardır. Fərq ondadır ki, Kanadada vergi yığımları ilə MGN-i məşğul olur və vergi ödəmələri üzrə mübahisəli məsələlər Vergi Məhkəməsində həll olunur.

Nəzərə alsaq ki, respublikamızda dövlət tərəfindən Regionların sosial-iqtisadi inkişafı Proqramı qəbul edilmiş və həyata keçirilməkdədir, bu zaman anoloji vergi güzəştlərinin ölkəmizdəki sahibkarlığın inkişafı üçün tətbiq edilməsi zərurəti yaranır və bu olduqca aktual bir məsələdir.

Bu məsələyə vaxtı ilə Ümummilli Liderimiz H.Əliyev tərəfindən böyük diqqət ayrılırdı və bu sahədə lazımı göstərişlər verilmişdir. Hal-hazırda möhtərəm Prezidentimiz İ.Əliyev cənabları bu siyasəti uğurla davam etdirərək, regionların sosial-iqtisadi inkişafında böyük nailiyyətlər əldə etmişdir. Belə ki, regionlarda onlarla müəssisə yaradılmışdır və 500 mindən artıq daimi iş yerləri açılmışdır, bu isə potensial vergi ödəyiciləri deməkdir. Beləliklə ölkəmizin vergi sistemi inkişaf etmiş ölkələrinkindən xeyli geri qalsa da, lakin onun təkmilləşdirilməsi istiqamətində real addımlar atılmaqdadır. Bu addımlardan biri də, Vergi Məsələsində vaxtaşırı edilən günün müasir tələblərinə cavab verən dəyişikliklərdir.

Uçot və hesabatda investisiyaların təsnifatı məsəlləri

İnvestisiyalar barədə düzgün və şəffaf informasiyanın formalaşdırılması müəyyən dərəcədə onların uçot və hesabat sistemində təsnifləşdirilməsi vəziyyətindən asılıdır. Mövcud sistemin formalaşdırdığı informasiya investisiyalar üzərində nəzarəti həyata keçirmək və onları idarə etmək üçün kifayət və yararlı deyildir.

Dünya təcrübəsi göstərir ki, uçot və hesabatda investisiyalar əsasən real investisiyalar və maliyyə investisiyaları üzrə təsnifləşdirilməlidir. Real investisiyalara maşın və avadanlıqların, zavod və fabriklərin, digər istehsal vahidlərinin yaradılması, torpağın alınması, həmçinin qeyri-maddi aktivlərə yönəldilən investisiyalar aid edilməlidir. Əgər investor binanı, torpağı və sair daşınmaz əmlakı cari (əməliyyat) fəaliyyət prosesində istifadə etmək niyyəti ilə deyil, onları bir ildən artıq müddətdə saxlayıb sonradan baha qiymətə satmaq yolu ilə mənfəət əldə etmək istəyirsə, onda belə mülkiyyəti «investisiyalı mülkiyyət» anlayışı atında ayrıca təsnifat qrupunda uçota almaq məqsədəuyğundur.

Uçot və hesabatda maliyyə investisiyalarına pul vəsaitləri, onların ekvivalentləri, qiymətli kağızlar (səhmlər, istiqrazlar və s.), əmlak və pay hüquqları, depozitlər, verilmiş borclar və s. aid edilməlidir.

İnvestisiya prosesində iştirak etmə xarakterinə görə bir-başə və dolayı investisiyaları ayrıca təsnifləşdirmək lazımdır.

Həyata keçirilmə dövrünə görə investisiyalar uçot və hesabatda qısa və uzun müddətli investisiyalara bölünməlidir. Belə bölgünün başlıca kriteriyası vaxt hesab olunsa da, əsas şərtlərdən biri investisiyaların hansı müddətdə gəlir (mənfəət) gətirməsinin müəyyən olunmasıdır. Mövcud uçot və hesabat sistemində bu məsələlər də hələlik tam həllini tapmamışdır.

Maliyyə uçotu və hesabatı sistemində investisiyaların mülkiyyət formalarına görə bölgüsü, yəni onların müəssisənin özünəməxsus və cəlb edilmiş investisiyalar üzrə təsnifatının aparılması investisiyalar sahəsində bir sıra mikro və makro göstəricilərin müəyyən olunması və təhlili üçün vacibdir.

Bütövlükdə uçot və hesabat sistemində investisiyaların elmi-praktiki cəhətdən təsnifatı hər bir müəssisədə investisiya fəaliyyəti üzrə məsrəflərin və nəticələrin düzgün müəyyən edilməsinə və müqayisəsinə yönəldilməlidir.

Seyidov Anar Mirhüseyn oğlu
Naxçıvan Dövlət Universiteti

Heydər Əliyev və Azərbaycanda vergi sisteminin təkmilləşdirilməsi

Ulu öndər Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında müəyyən-ləşdirilmiş vergi siyasətinin konsepsiyasına uyğun olaraq müstəqil Azərbaycan Respublikasının vergi sisteminin forma-laşması və inkişaf prosesi iki mərhələdən ibarət olmuşdur.

Birinci mərhələ 1993-1996-cı illəri əhatə edir ki, bu dövrdə bazar iqtisadiyyatının tələblərinə uyğun olaraq bir sıra vergi növləri haqqında yeni qanunlar qəbul edilmiş və onların həyata keçirilməsi mexanizmləri formalaşdırılmışdır. Ümummili lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında vergi sisteminin təşəkkül prosesinin ikinci mərhələsinə 1997-ci ildən etibarən başlanılmışdır. Həmin ildə vergitutma sahəsində mövcud olan bir sıra normativ hüquqi aktlar ölkədə aparılan iqtisadi islahatların tələblərinə cavab vermirdi və bir çox hallarda onların gedişinə süni maneələr törədirdi ki, bu nöqsanları aradan qaldırmaq üçün vergitutma sahəsində vahid və təkmil qanunvericilik bazasının yaradılması zərurəti meydana çıxdı.

Vergi qanunvericiliyində aparılmış köklü dəyişikliklərdən sonra, həmin dövrdə vergi orqanlarında inzibati

təşkilati strukturun yenidən qurulması əsas məsələlərdən biri olmuşdur.

Müdrək siyasətçi Heydər Əliyevin 11 fevral 2000-ci il tarixli fərmanı ilə Baş Dövlət Vergi Müfəttişliyinin bazasında Azərbaycan Respublikası Vergilər nazirliyinin yaradılması haqqında qərar qəbul etməsi vergi siteminin təşəkkülü və inkişafında mühüm rol oynamışdır. Vergilər Nazirliyinin yaradılması əsasən vergi siyasətinin həyata keçirilməsinin, dövlət büdcəsinə vergilərin və daxilolmaların vaxtlı-vaxtında tam yığılmasını təmin etmək və bu sahələrdə dövlət nəzarətini həyata keçirtmək məqsədi daşıyırdı. Bugünkü günümüzdə Möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyev cənabları tərəfindən vergi qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi istiqamətində ardıcıl tədbirlər həyata keçirilir ki, bu da ölkə iqtisadiyyatının möhkəmlənməsi, dövlət büdcəsi gəlirlərinin artmasına və sabit sahibkarlıq mühitinin yaranmasına təminat verir.

*C.H.Sultanov,
dissertant*

İxrac potensialından istifadə edilməsinin iqtisadi tənzimlənmə problemləri

Dövlət müstəqilliyini əldə etmiş respublikamız hazırda bazar iqtisadiyyatına keçid prosesini yaşamaqdadır. Lakin bazar iqtisadiyyatının da, əgər ayrı-ayrı aspektlərdən yanaşsaq, müxtəlif növləri, modelləri var.

Ölkənin iqtisadi potensialından istifadənin istiqamətlərinə gəlincə bazar iqtisadiyyatının ixracyönlü və idxalın əvəzlənməsi kimi modelləri mövcuddur. Lakin Azərbaycanda nə birinci, nə də ikinci model hələlək prioritet kimi götürülməmişdir və indiyə qədər ya ixracyönlü, ya da idxalın əvəzlənməsi modelinə üstünlük verən dövlət proqramı, qurumu yaradılmamışdır – məsələ bir növ acıq qalmışdır. Odur ki, ixrac ehtiyatlarının səmərəli istifadəsini təmin edən iqtisadi tənzimlənmə mexanizmindən əvvəl qeyd edilən modellərdən hansının ölkəmizin milli-iqtisadi

mənafeələrinə daha uyğun olduğunu əsaslandırmaq, fikrimizcə məqsədəuyğundur.

İdxalın əvəzlənməsi modelinin əsas məqsədi ölkənin idxaldan asılılığının ləğv edilməsi olduğu üçün o, milli təsərrüfatın diversifikasiyasını təmin edir. Lakin bu modelin dinamik və effektiv inkişaf mərhələsi çox da böyük zaman müddətini əhatə etmir. İdxalın əvəzlənməsi modelini iqtisadi inkişafın ana xətti kimi qoyan ölkələr gec-tez ciddi böhranla qarşılaşırlar. Uzun müddət idxalın əvəzlənməsi modelindən istifadə respublikanın digər ölkələrdən geridə qalmasını daha da gücləndirəcək, həm də, milli təsərrüfatda, onun dünya səviyyəsində inkişafına gətirib çıxaracaq, lokomotiv sahələrin yaranmasına əngəllər törədəcək. Beləliklə, idxalın əvəzlənməsi modelinin ən əsas mənfə cəhətlərinə aşağıdakıları aid etmək olar:

-İqtisadiyyatın bütün istiqamətlərində əsas meyar idxalın qarşısını alıb daxili tələbi yerli istehsal vasitəsilə ödəmək olduğu üçün ölkə nə ixrac sahəsində malik olduğu müqayisəli üstünlüklərdən, nə də başqa ölkələrin malik olduğu müqayisəli üstünlüklərdən istifadə etmir.

-İdxalı tənzimləmək məqsədilə həyata keçirilən proteksionizm tədbirləri ona gətirib çıxarır ki, milli istehsalçılar xarici istehsalçılarla müqayisədə qeyri-effektiv işlədiyi halda, bazarda rəqabət olmadığı üçün, gəlir əldə edirlər. Buna görə də onlar istehsala yeni, məhsuldar metodlar, avadanlıqların tətbiqinə, təzə məhsulların buraxılışına çalışırlar.

-Ölkənin daxili bazarı əhalinin tədiyyə qabiliyyətli tələbindən asılı olaraq müəyyən hədlərə malikdir və yerli müəssisələr bu tələbi ödədikdən sonra, istehsalın rentabelliğini saxlamaq üçün, xarici bazarlara çıxmağa məcbur olurlar. Ancaq yuxarıda göstərdiyimiz səbəblərdən onlar xarici müəssisələrlə rəqabətə girə bilmir, beləliklə xarici bazarlara çıxa bilmirlər. Ona görə də, idxalın əvəzlənməsi modeli ilə inkişaf edən iqtisadiyyat müəyyən mübbətdən sonra durğunluqla üzləşir.

İxracıya yönəlmiş iqtisadi modelin əsas üstünlükləri, əsasən, aşağıdakılardan ibarətdir:

-iqtisadiyyatın birbaşa dünya bazarının tələbinin ödənilməsinə yönəltdiyi üçün milli təsərrüfatın çox dinamik inkişafı;

-BƏB nəticəsində həm ölkənin, həm də digər dövlətlərin malik olduğu müqayisəli üstünlüklərdən səmərəli istifadə edilməsi;

-Dünya bazarında kəskin rəqabətin təsiri ilə milli müəssisələrin məhsullarının, istehlak texnologiyalarının keyfiyyətinin yüksəlməsi, əmtəə və xidmətlərin qiymətinin aşağı düşməsi, beləliklə də istehlakçıların rifah halının qalxması.

İqtisadiyyatda struktur dəyişmələrinin dünya təcrübəsi onu göstərir ki, belə dəyişmələrin effektivliyinin ən əsas faktoru ixrac yönümlü iqtisadiyyat yaratmaqdan ibarətdir. Buna görə də, respublikamızda ümumən ixracın o cümlədən sahə iqtisadiyyatının genişləndirilməsinə gərək milli iqtisadiyyatın inkişaf etdirilməsinin mühüm amillərindən biri kimi baxılsın.

Respublikamızın hazırda 130-dan çox ölkə ilə ticarət-iqtisadi əlaqələrdə olması onun necə böyük ixrac potensialına malik olduğunu və onun səmərəli tənzimlənməyə ehtiyacı olduğunu əyani surətdə göstərir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, 1997-ci ildən başlayaraq respublikamızın xarici ticarət dövriyyəsi durmadan artmaqdadır, 2000-ci ildən isə xarici ticarət dövriyyəsində müsbət saldoya nail olunmuşdur və hazırda xarici ticarət dövriyyəsində müsbət saldo qorunub saxlanılır.

Respublikamızda ixracın artım tempi son illər ÜDM-un artım tempini (8-11%) xeyli qabaqlayır. Deməli, milli iqtisadiyyatımız getdikcə ixrac yönümlü xarakter alır ki, bunu da müsbət hal kimi qiymətləndirmək olar.

Lakin bununla belə son illər Azərbaycanın ixracında özünü göstərən mənfi meyillər ixracın xammal məhsulları üzərində qurulmasıdır. Təkcə 2006-cı ildə ixracın 85%-dən çoxu bilavasitə xammal məhsullarından ibarət olmuşdur. Odur ki, ilk növbədə mövcud ixrac potensialından istifadənin səmərəliliyi artırılmalıdır. Belə bir şəraitdə iqtisadi inkişafın uzunmüddətli perspektivinə yönəlmiş dövlət strategiyasının zəruriliyi daha da artır. Bu strategiya hər şeydən əvvəl Azərbaycanın dünya iqtisadiyyatının «xammal bazarına» çevrilməsinə yol verməməli, onun «innovasiya məkanı» kimi formalaşmasını təmin etməlidir. Həmin strategiyanın bir tərəfi də ixrac ehtiyatlarından istifadənin iqtisadi tənzimlənmə mexanizminin təkmilləşdirilməsi tədbirlərini əhatə etməlidir.

Mühasibat və vergi uçotunun oxşar və fərqli cəhətləri

Beynəlxalq uçot təcrübəsində «vergi uçotu» termini vergi qaydalarına müvafiq surətdə gəlirlərin və xərclərin hesablanmasına aid edilir. Bu isə özlüyündə hər hansı bir konkret ölkədə mühasibat uçotunun qəbul edilmiş qaydalarından müəyyən mənada fərqlənir.

Demək olar ki, dünyanın bütün ölkələrində eyni dövrdə hesablanan vergiyə cəlb olunan mənfəətlə vergi ödəyicisinin maliyyə fəaliyyətinin nəticələri arasında fərqlər mövcuddur. Belə bir fərqlər vergi və mühasibat uçotunun qarşılarında duran məqsədlərin müxtəlifliyindən irəli gəlir.

Vergi uçotu dövlətin prinsiplərinə əsaslanan aşağıdakıları əks etdirməyi nəzərdə tutur:

- vergi ödəyicisinin gəlirlərini dəqiq əks etdirmək;
- investisiyaların müxtəlif növlərinə (sürətli amortizasiya və digər investisiya maraqları) marağı artırmaq;
- xərclərin müxtəlif növlərinə (məs., nümayəndəlik xərcləri) marağı azaltmaq;
- vergidən yayınmaların (məs., transfert qiymətin yaradılması qaydasında) qarşısının alınması və s.

Bütün yuxarıda sadalananlar vergi qanunvericiliyinin özünə məxsus xüsusiyyətlərindən irəli gəlir.

Ümumiyyətlə, bütün ölkələr, həm mühasibat məqsədləri, həm də vergi bazasının hesablanması məqsədi ilə hesabatların tərtibi üçün vahid informasiya mənbələrindən istifadə edirlər. Mənfəət vergisi üzrə bəyannamənin tərtib olunması üçün məlumatlar qaydaya görə konkret vergi ödəyicisinin mühasibat uçotundan götürülür. Verginin digər növləri üçün də həmin informasiya mənbələri əsas sayılır. Lakin mühasibat uçotunun məlumatları ilə vergi bəyannamələri arasındakı koordinasiyanın necə həyata keçirilməsi isə konkret ölkənin təcrübəsi ilə müəyyən

olunur. Göstərilən koordinasiyanın formaları bir çox hallarda mühasibat hesabatlarının tərtib olunması qaydalarından asılıdır.

Vergi hesabları tərtib olunan zaman ən mühüm amillərdən biri vergi ödəyicisinin mühasibat uçotunun sənədlərindən istifadə olunmasıdır. Avropanın bir çox ölkələrində müəssisənin vergiyə cəlb olunan mənfəətini müəyyənləşdirmək üçün «balans metodu»ndan istifadə edilir. Başqa sözlə, vergiyə cəlb olunan mənfəət, vergi ödəyicisinin ilin axırına balansındakı xalis aktivlərinin dəyərini (dividendlərin məbləğini nəzərə almaqla) vergi ödəyicisinin ilin əvvəlinə balansındakı xalis aktivlərin dəyəri arasında olan fərq məbləği kimi hesablanır. Müsbət fərq, vergiyə cəlb olunan təsərrüfat mənfəətinin kəmiyyətini, mənfəi fərq isə təsərrüfat fəaliyyətindən baş verən zərəri göstərir.

Ümumi hüquq qaydalarından istifadə edən bəzi ölkələrdə (burada qanunvericiliklə yanaşı məhkəmə qərarları əhəmiyyətli rol oynayır) vergiyə cəlb olunan mənfəətin məbləğini müəyyənləşdirmək üçün «daxilolmalar və cari xərclər» sistemindən istifadə edilir. Burada vergiyə cəlb olunan mənfəət vergi ödəyiciləri tərəfindən vergi ili ərzində alınan gəlirləri əsas götürməklə hesablanır. Bu zaman il ərzində vergi bazasından çıxılan və həmin il ərzində həyata keçirilən bütün xərclər nəzərə alınır. Belə ölkələrin vergi qanunvericiliyində bütün gəlirlərin və xərclərin maddələrinin siyahısı göstərilir. Odur ki, formal nöqtəyi-nəzərdən vergi qanunvericiliyində müəssisənin maliyyə nəticələrinə ehtiyac zəif əks etdirilmişdir.

Dünyada mövcud olan mühasiblərin əməkdaşlıq cəmiyyətləri tərəfindən mühasibat və vergi uçotu sistemlərinin iki modeli qəbul edilmişdir.

Mühasibat uçotu sisteminin birinci modeli vergiyə cəlb olunmanın güclü təsiri və bilavasitə müdaxiləsi altında rəsmiyyətə salınır və fəaliyyət göstərir. Bu modeldə mühasibat uçotunun vergiyə cəlb olunmadan asılılığının müxtəlif dərəcələri (tam asılılıqdan zəif asılılığadək) mümkündür. Hansı ki, vergiyə cəlb olunma qaydaya görə mühasibat uçotu sistemində əhəmiyyətli təsir göstərir. «Qitə» adlandırılan birinci modeldə mühasibat və

vergi uçotu faktik olaraq üst-üstə düşür və birinci bütün fiskal-uçot vəzifələrini yerinə yetirir. Qitə modeli Almaniya, İsveç, Belçika, İspaniya, İtaliya kimi Avropa ölkələrində tətbiq olunur. Bu yanaşmanın mahiyyəti ondan ibarətdir ki, mühasibat uçotu və hesabatın qaydaları ya Ticarət Məcəlləsinə daxil edilir, ya da mühasibat uçotu haqda ayrıca qanunla tənzimlənir. Bir çox hallarda mühasibat uçotu müəssisənin rəhbərlərindən və investorlardan daha çox hökumətin (büdcənin) mənafeyini təmin etmək məqsədi güdür. Avropa İttifaqında son illərdə Dördüncü Direktivi (Maliyyə hesabları), Yeddinci Direktivi (Konsolidasiya olunan mühasibat uçotu) və Səkkizinci Direktivi (Mühasibat uçotu – peşəkarların məsuliyyəti) qəbul edilmişdir. Həmin Direktivlər əsasında Avropanın bir sıra ölkələri özlərinin mühasibat uçotu və hesabatı dair qanunvericilik aktlarında beynəlxalq standartlara cavab verən bir sıra dəyişikliklər aparmışlar.

İkinci model müxtəlif məqsədlər güdən mühasibat və vergi uçotunun iki müstəqil sistem kimi paralel surətdə təşəkkül tapmasını nəzərdə tutur. Əksər hallarda belə model fəaliyyət göstərməklə iki variantı həyata keçirir:

1) vergi məqsədləri üçün uçot məlumatlarında müəyyən düzəlişlər aparmaq və onları yenidən hesablamaq yolu ilə;

2) mühasibat proseduralarını vergiyə cəlb olunma üçün hazır məlumatların formalaşmasının sistemli uçotu çərçivəsində tamamlamaq yolu ilə.

Bu zaman adları çəkilən iki variantın istənilən hər birində mühasibat və vergi uçotunun başlanğıc bazası vahiddir, başqa sözlə, ilk uçotun məlumatlarıdır. Mühasibat və vergi uçotunun mövcudluğunun ikinci modeli «İngilis-sakson» adlanır və əsasən ABŞ-da, İngiltərədə, Avstraliyada, Kanadada fəaliyyət göstərir.

Eyni zamanda mühasibat və vergi uçotunun mövcud sisteminin iki modelə ayrılması şərti hesab olunur. Bu və ya digər ölkədə tətbiq edilən modelləri eyniləşdirmək praktikada çox çətin, bəzən isə tamamilə qeyri-mümkündür.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanın təsərrüfat sistemində vergi və mühasibat uçotu üzrə qüvvədə olan qanunvericilik

bazasında uçotun aparılması və hesabatın tərtib olunması prosesində vergi qanunvericiliyi prioritetliyi ilə seçilir. Xüsusən də 1993-2000-ci illər ərzində respublikada mühasibat uçotunun tənzimlənməsi prosesinə fiskal orqanların fəal müdaxiləsi hər addımda müşahidə olunmuşdur.

Bütün qeyd olunanlar sübut edir ki, respublikanın maliyyə sistemi və vergi məəcəlləsi üçün mühasibat və vergi uçotunun qanunvericilik bazasının yaradılması əsasında fəaliyyət göstərməsi son dərəcə vacibdir.

Son illərdə mühasibat və vergi qanunvericiliyinin inkişafı meylləri eyni təsərrüfat fəaliyyəti faktorlarının prinsiplərinin fərqləndirilməsi və qaydalarının traktovkası həm mühasibat uçotunun (mühasibat hüququnun normaları) məqsədləri üçün, həm də vergiyə cəlb olunma məqsədləri (vergi qanunvericiliyinin normaları) üçün qaçılmaz amilə çevrilməkdədir.

Vergi uçotu hazırda dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində və xüsusən də Rusiya Federasiyasında daha dinamik şəkildə inkişaf etməkdədir. Azərbaycanda bilavasitə vergi uçotu ilə bağlı normativ sənədlər olmasa da, vergiyə cəlb olunma üzrə normativ aktların, habelə vergi və uçot qanunvericiliyində qüvvədə olan normativ sənədlərdə aparılan dəyişikliklərin təhlili sübut edir ki, vergi uçotu özünün qaydaları və prinsipləri ilə birlikdə yaxın gələcəkdə vergiyə cəlb olunmanın müstəqil sahəsinə çevriləcək.

*Şirvanov Cəmaləddin Nurulla o.
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin dissertantı*

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində tikinti müəssisələrində mühasibat uçotu

Bazar iqtisadiyyatının tələblərindən biri də istehsalın effektivliyinin yüksəldilməsidir. Bunun üçün praktika mühasibat uçotu və analizində elə bir fərqli, mütərəqqi forma və metodlardan istifadə etmək lazımdır ki, bununla istehsal-təsərrüfat fəaliyyətində istehsalın texniki-iqtisadi

göstəricilərinə vaxtlı-vaxtında nəzarət etmək mümkün olsun, qeyri istehsal-təsərrüfat xərcləri və itkilərinə yol verilməsin.

Digər müəssisələrdə olduğu kimi tikinti müəssisələrində də bu gün mühasibat uçotu əsasən Sovetlər dövründə təsdiqini tapmış sistem üzrə aparılır. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində eyni profilli sahələr arasında rəqabətin güclü olması, qiymətqoymada azad sistemin tətbiq edilməsi, müəssisənin idarə edilməsində və qərarların verilməsində məhsulun maya dəyərinin düzgün formalaşdırılması başlıca amilə çevrilmişdir. Müasir şəraitdə təsərrüfat mexanizminin elementi kimi maya dəyərinin rolu daha da artıb və xərclərin idarə edilməsi böyük diqqət tələb edir. Eyni zamanda maya dəyərinin kateqoriyalar üzrə şərh edilməsi müəssisənin iqtisadi göstəricilərinin planlaşdırılmasına kömək edir.

Respublikamızda iqtisadiyyatın inkişaf mərhələsində tikinti istehsal sahəsində mühüm yerlərdən birini tutur. O qiymətin əmələgəlməsində digər istehsalat sahələrindən spesifik xüsusiyyətlərinə görə və istehsal prosesinin uzunmüddətliyinə görə fərqlənir. Tikinti - güclü istehsalat bazasına malik olan, inkişaf etmiş xalq təsərrüfatı sahəsidir. Tikintini digər sahələrdən fərqləndirən əsas cəhətlərdən biri də onun torpaq üzərindəki hərəkətsizliyi və istismar üçün uzunmüddətliyidir və bu səbəbdən tikinti obyektini mühasibathıqda əsas vəsait kimi qeydiyyatata alınır. Beləliklə, ayrılmış torpaq sahəsindən, ilkin bünövrə işlərindən başlayaraq tikinti obyektinin tam başa çatdırılıb təhvil verilməsindəki dolğun informasiya mühasibat yazışmalarında öz əksini tapmalıdır. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, müasir mühasibat uçotunda informasiya təkcə müəssisə, müəssisənin vergi qanunvericiliyinə nəzarət edən orqanlar üçün yox, həmçinin respublikada iqtisadiyyatın dinamikasını analiz edən statistika təşkilatları üçün də vacibdir. Mühasibat uçotu və hesabatlarında bu informasiyanın əldə edilməsi mexanizmi də sadələşdirilməlidir.

Respublikada mühasibat uçotunun beynəlxalq normalara uyğunlaşdırılması üçün bir neçə ildir ki, hazırlıq

işləri görülür və layihələr hazırlanır. Bu prosesin uzun müddətdir ki, davam etdiyini və layihələrin mütəxəssislərin müzakirəsinə verilməsini alqışlamaq lazımdır. Ona görə də inanmaq istəyirik ki, bu qanunun uzun müddətdə, bir neçə variantda hazırlanması, qanunun taleyini "Vergi Məcəlləsi"nin taleyinə gətirib çıxarmaz. Lakin, tikinti işlərinin maya dəyərinin formalaşmasında əsaslı rol oynayan texniki uşotun (hesabatın) müasir bazar iqtisadiyyatına uyğunlaşdırılması üçün respublikamızda heç bir iş görül-məmişdir. Buna misal olaraq qeyd etmək istəyirəm ki, tikinti təhvil-təslim aktlarında hələ də 1991-ci ilin bazis qiyməti əsas götürülür. Sevindirici haldır ki, respublikamızda özəl müəssisələr müxtəlif adda və çeşiddə tikinti materialları istehsal edir və çalışıblar ki, istehsal etdikləri materiallar qənaətediciliyi və qiymətlərinin aşağılığı baxımından olan digər ölkələrdə istehsal edilmiş eyni adda və oxşar çeşiddə tikinti materialları ilə rəqabətə girə bilsinlər. Amma bu məhsulların çoxu istifadə etdiyimiz tikinti normalarında öz əksini tapmayıb.

Fikrimcə uğurlarımıza sevinməklə yanaşı, həlli vacib olan problemləri birlikdə aradan qaldırmalıyıq və hər birimiz bu sahədə öz töhvəmizi verməliyik.

Çingiz İbrahimli

*DİA «Geostrateji Araşdırmalar Mərkəzi»nin elmi işçisi,
«Dövlət idarəetməsi və menecment» kafedrasının dissertantı*

Azərbaycanda kommersiya fəaliyyətinin normativ-hüquqi bazası

Bazar iqtisadiyyatı şəraitinə keçid müstəqillik əldə etmiş Azərbaycan Respublikasında da istehsal müəssisələrini iş-güzar mühitdə fəaliyyət göstərməyə məcbur etmişdir. Lakin bazar iqtisadiyyatına keçid dövrünün ilk illərində ölkəmizdə formalaşan iqtisadi proseslərin dövlət tərəfindən tənzimlən-məsini təmin edə biləcək uzunmüddətli strategiyanın hüquqi

əsasları tələb olunan səviyyədə deyildi. Təsərrüfat subyektlərinin istehsal-kommersiya fəaliyyətinin yeni şəraitə uyğun normativ-hüquqi bazasının yaradılması bu çatışmazlığı qismən aradan qaldırdı.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının, Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinin qəbulu, həmçinin xalqımızın ümumilli lideri Heydər Əliyevin təşəbbüsü və rəhbərliyi ilə 1993-2003-cü illər ərzində bir sıra qanunların (məs. «Müəssisələr haqqında», «Səhmdar cəmiyyəti haqqında», «İstehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi haqqında», «Reklam haqqında», «Kommersiya sirri haqqında», «Dövlət satınalmaları haqqında», «Tənzimlənən qiymətlər haqqında» və s.) qəbulu və təsdiq edilməsi yüngül sənaye müəssisələrinin kommersiya fəaliyyətinin inkişafı üçün geniş imkanlar yaratmışdır. Bu qanunlarda Azərbaycan Respublikasında başqa sənaye müəssisələri kimi yüngül sənaye müəssisələrinin də kommersiya istiqamətindəki fəaliyyətinin təşkilati və normativ-hüquqi əsasları öz əksini tapmışdır.

Əlbəttə, Azərbaycanda müstəqillik illərində qəbul edilmiş bir sıra qanunlar öz dövrü üçün mütərəqqi hesab edilə bilər. Lakin qloballaşma prosesinin getdikcə daha geniş vüsət alması, ölkəmizin iqtisadiyyatının dünya iqtisadi sisteminə inteqrasiyası, kommersiya münasibətlərinin əhatə dairəsinin genişlənməsi nəticəsində bu sahədə müəyyən təkmilləşdirmələrin aparılmasına və müəssisələrarası münasibətləri tənzimləyən bir sıra yeni qanunların (məs. «Kommersiya fəaliyyəti haqqında» Qanun), fərman və sərəcamların qəbuluna ehtiyac yaranmışdır.

Elşən Rəsul oğlu Bağirzadə
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti

Gizli iqtisadiyyatın leqallaşdırılması sahəsində dövlət siyasətinin əsas istiqamətləri

Azərbaycan Respublikası müstəqilliyini əldə etdikdən sonra sosial-iqtisadi inkişafı heç də düzxətli xarakter daşımamışdır.

Yüksək amplitudalı tsiklik inkişaf uğurlarla yanaşı, bir sıra tipik problemlər də doğurmuşdur ki, onlardan da biri formalaşan gizli iqtisadi sektordur. Eyni zamanda həyata keçirilən dövlət siyasətinin təhlili göstərir ki, bu dövrdə gizli sektorla mübarizə və onun leqallaşdırılması ilə bağlı, - hal-hazırda da davam edən -, mühüm tədbirlər də reallaşdırılmışdır. Gizli iqtisadiyyatın leqallaşdırılması ilə bağlı dövlət siyasətinin tərkib hissəsi kimi qəbul etdiyimiz bu tədbirlər əsasən aşağıdakı istiqamətləri əhatə edir:

- Davamlı sosial-iqtisadi inkişaf və həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi yolu ilə, gizli iqtisadi sektora meylin maddi əsaslarının sarsıtılması;
- Vergi və sosial müdafiə ayırmalarının vaxtaşırı azaldılması və sadələşdirilməsi yolu ilə, rəsmi iqtisadi fəaliyyətin “maya dəyəri”nin aşağı salınması;
- Sahibkarlığa dövlət köməyi, onların mənafeələrinin və hüquqlarının daha effektiv şəkildə reallaşdırılmasına şərait yaradan bir sıra dövlət proqramlarının və hüquqi-institusional islahatların həyata keçirilməsi yolu ilə rəsmi iqtisadi sektorun cəzbediciliyinin artırılması;
- Gizli iqtisadi fəaliyyətlərlə mübarizə və onun leqallaşdırılması ilə birbaşa məşğul olan yeni dövlət strukturların yaradılması və mövcud qurumların fəaliyyətinin vaxtaşırı təkmilləşdirilməsi;
- Bu sahədə mövcud beynəlxalq konvensiyalara qoşulma və ixtisaslaşdırılmış beynəlxalq təşkilatlarla səmərəli əlaqələrin qurulması;

Ə.Ə. Qasimov
dissertant

Azərbaycanda elektron ticarətin tətbiqi: inkişaf meyilləri və problemlər

Müasir dövrdə informasiya texnologiyaları ictimai həyatın bütün sferalarına sirayət etmişdir. Belə bir dövrdə infor-

masiya texnologiyalarının inkişafı milli iqtisadiyyatın inkişafında böyük rola malik olduğundan Azərbaycan Respublikası bu sahənin inkişafına böyük önəm verir. Hazırda informasiya texnologiyalarının inkişafından yaranan elektron ticarət dünya miqyasında ən geniş yayılmış ticarət növüdür. Misal üçün qeyd etmək olar ki, hazırda elektron ticarət xarici ticarətin böyük bir hissəsini təşkil edir. 2003-cü ildə dünya üzrə elektron ticarətin ümumi həcmi 3,9 trilyon ABŞ dolları dəyərinə olmuşdur ki, sonrakı illərdə bu rəqəm artaraq 2006-cı ildə 12,8 trilyon ABŞ dolları dəyərinə çatmışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, istehsalçıların və istehlakçıların bu ticarət növünə daha çox maraq göstərmələri diqqətə layiqdir. Belə ki, bildiyimiz kimi elektron ticarət adi ticarətdən fərqləndirən və zəruriyyətinə əsas yaradan lazımi informasiyanın əldə edilməsi, vasitəçilərin bazardan çıxarılması ilə məhsulun qiymətinin azaldılması, alıcıların alıcılıq qabiliyyətlərinin artırılması və istehsalçılar üçün yeni bazarların tapılması, istənilən məhsulların asan yolla sifariş edilməsi və istehsal müəssisələrinin dövrüyyələrinin artırılması və nəticə etibarilə ölkənin iqtisadi inkişafının təmin edilməsi və əhalinin rifah halının yüksəldilməsi kimi üstün cəhətləri vardır. Bu səbəbdən də Azərbaycan Respublikasında elektron ticarətin yaradılması və inkişaf etdirilməsi ən aktual məsələlərdən biridir. Bütün bu üstün cəhətlərin reallaşdırılması məqsədilə Azərbaycan Respublikası elektron ticarətin inkişafına böyük dəstək verən ölkələrdəndir. Son dövrlərdə bu sahədə bir sıra qanunvericilik aktları və dövlət proqramları qəbul edilmişdir. Belə ki, 10 may 2005-ci il tarixində Azərbaycan Respublikası prezidenti tərəfindən «Elektron Ticarət haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanunu qəbul edilməsi, 2005-2008-ci illər üçün nəzərdə tutulan «Elektron Azərbaycan» adlı Dövlət Proqramının qəbul edilməsi cəmiyyətdə informasiya və kommunikasiya texnologiyaları avadanlıqlarının istifadə olunma səviyyəsinin sürətlə artmasına şərait yaratmışdır. Bundan əlavə 2003-2012-ci illər üçün Azərbaycan Respublikasının İnkişafı naminə İnformasiya və Kommunikasiya Texnologiyaları üzrə Milli Stra-

tegiya təsdiq edilmişdir. Yuxarıda qeyd olunan müsbət tədbirlərlə əlaqədar Azərbaycan elektron ticarətin səmərəli şəkildə yaradılması məqsədilə bir sıra tədbirlərin görülməsi məqsəduyğundur:

1. Əhalinin kompüterləşmə səviyyəsinin aşağı olduğundan əlverişli şərtlərlə və uzunmüddətli kreditlər əsasında müəssis tipli kompüterlərin satışının təşkili;

2. Əhalinin çox az hissəsinin (8%) internetdən istifadə etdiyindən respublika üzrə təkcə şəhərlərdə deyil, kəndlərdə də internet xidmətlərinin təşkili;

3. Elektron ticarətin əsas struktur elementi sayılan onlayn ödəmə sisteminin yaradılması;

4. Çatdırılma mexnizminin təkmilləşdirilməsi.

Quliyev Əfqan Savalan oğlu
Sumqayıt Dövlət Universiteti

Azərbaycan neft sənayesinin milli iqtisadiyyatın formalaşdırılmasında Heydər Əliyev siyasətinin rolu

Sovet İttifaqı dağıldıqdan sonra, 1991-ci ilin oktyabrın 18-də Azərbaycan öz müstəqilliyini dünyaya bəyan etməsi ilə ölkəmizin bütün iqtisadiyyatında olduğu kimi neft sənayesinin tarixində də yeni keyfiyyət və kəmiyyət mərhələsi başlanılmışdır. Azərbaycan siyasi müstəqilliyini iqtisadi müstəqilliklə möhkəmləndirmək üçün neft amilindən istifadə edərək dünyanın iri neft hirkətlərini cəlb etməklə uzunmüddətli, perspektiv sosial-iqtisadi inkişafını təmin etmək məqsədi ilə strateji istiqamət kimi özünün mühüm əhəmiyyət kəsb edən neft strategiyasını işləyib hazırlamağa başladı.

Beləliklə, Heydər Əliyevin gərgin əməyi, sarsılmaz iradəsi nəticəsində 1994-cü ilin sentyabrın 20-də Gülüstən sarayında imzalanmış «Əsrin müqaviləsi» respublikada neft strategiyasının əsasını qoymuş oldu. Belə bir mühüm tarixi hadisə ilə əlaqədar müəyyən qüvvələr və ölkələr tərəfindən açıq-aşkar

maneçiliklər törədilirdi. Lakin Heydər Əliyev bütün təzyiq və maneçiliklərə baxmayaraq, öz strategiyasına inanaraq mövqeyini dəyişmədən işləri hər vasitə ilə irəliyə aparırdı və Azərbaycanın iqtisadiyyatının dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyası üçün əsas yaratdı.

Heydər Əliyevin rəhbərliyi və şəxsi təşəbbüsü ilə həyata keçirilən neft strategiyası Azərbaycan xalqının sosial-iqtisadi vəziyyətinin yüksəldilməsi üçün real və uzunmüddətli zəmin yaratdı. Heydər Əliyevin şəxsi təşəbbüsü ilə həyata keçirilən respublikamızın neft strategiyasının təməlində iqtisadiyyatın digər sahələrinin yaradılması və inkişafını təmin etməklə gələcəkdə dövlət büdcəsi gəlirlərinin neft amilindən asılılığını aradan qaldırmaq; prioritet xarakterli sosial-iqtisadi proqramları reallaşdırmaq, yeni iş yerləri yaratmaq, dövlətin suverenliyini, iqtisadi təhlükəsizliyini möhkəmləndirmək və s. dururdu. Respublikada mövcud olan ictimai-siyasi stabillik getdikcə möhkəmlənməklə, ölkəyə investisiya qoyuluşları genişlənir və Azərbaycan dünya iqtisadiyyatı üçün açıq bir ölkə kimi tanınmaqla, onun dünya iqtisadi sisteminə inteqrasiyasını daha da genişləndirirdi.

Demokratik hüquqi dövlət quran və bazar münasibətlərinin yaranmasını öz iqtisadi tərəqqisinin başlıca strateji məqsədi qəbul edən bir ölkə kimi Azərbaycan tezliklə dünyanın inkişaf etmiş qabacıl ölkələrinin etibarını qazandı. Təsadüfi deyildir ki, «Əsrin müqaviləsi»ndən sonra, təməli bu müqavilə ilə qoyulan və uğurla həyata keçirilən neft strategiyası hesabına respublikamıza gətirilən xarici investisiyanın həcmi durmadan artmışdır.

Azərbaycan dünya iqtisadiyyatı üçün açıq bir ölkə kimi tanınmaqla, onun dünya iqtisadi sisteminə inteqrasiyası reallaşır və daha da genişlənirdi. Dünya ölkələrinin habelə neftlə bağlı olmayan digər nüfuzlu şirkətlərinin də respublikaya marağı artmaqda davam edir. Azərbaycan ancaq indi hər cəhətdən öz dövlətçiliyini möhkəmləndirmək, başlıca həlledici istiqamətlərdə heç bir dövlətdən asılı olmayan geniş əhatəli milli iqtisadiyyatını yaratmaq imkanı əldə etmişdir. Neft

sənayesinin yaxın gələcəkdə nəzərdə tutulan əsaslı yüksəlişindən əldə ediləcək böyük mənfəət hesabına respublika iqtisadiyyatının bütün sahələrin dircəlişinə nəinki xarici investisiyaları, habelə ölkənin öz sərmayələrini yönəltməklə, onların inkişaf imkanlarını xeyli genişləndirəcəkdir. Ümid edirik ki, təməli ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin şəxsi təşəbbüsü ilə qoyulan neft sənayesi yaxın gələcəkdə Azərbaycan iqtisadiyyatının yeganə yox, aparıcı sahəsinə və təkanverici qüvvəsinə çevriləcəkdir.

Musazadə Əbdül Zakir oğlu
«İqtisadi nəzəriyyə-1»
kafedrasının aspirantu

Davamlı inkişafın təmin edilməsində dövlətin rolu

Son illərdə Azərbaycanda sistemin transformasiyası ilə bağlı iqtisadi, siyasi, hüquqi, institusional və sosial sahədə həyata keçirilən və məntiqi tədbirlər sistemi artıq bu gün ölkəmizdə davamlı inkişaf konsepsiyası irəli sürməyə imkan vermişdir. Belə ki, ilkin mərhələdə qeyd olunan istiqamətlərdə yaradılan böyük potensial artıq öz bəhrəsini verməyə başlamışdır. Təkcə onu qeyd etmək lazımdır ki, 2005-ci ildə ÜDM 26%, 2006-cı ildə 36,3% artmışdır. Həmdə bu artım tempinin hələ yaxın vaxtlarda təmin olacağı gözlənilir. Qeyd etmək lazımdır ki, keçidin ilkin mərhələsində dövlət özünün əsas səyini bazar islahatlarına və makroiqtisadi sabitliyin təmin edilməsinə yönəldilmişdirsə, son illərdə iqtisadi inkişaf sahəsində əldə olan nailiyyətlər Azərbaycanın dünya iqtisadiyyatına fəal inteqrasiyası, iqtisadi proseslərinin liberallaşdırılması dövlətin iqtisadi funksiyalarının keyfiyyətə transformasiyasını, obyektiv zərurətə çevirmişdir. Çünki keçid dövrünü yaşayan ölkələrin təcrübəsi bir mənalı göstərir ki, aşağı rəqabət qabiliyyəti şəraitində start götürən milli iqtisadiyyatlar dövlətin fəal və səmərəli müdaxiləsi olmadan beynəlxalq miqyasda rəqabət qabiliyyətli iqtisadiyyatı formalaşdırma bilmirlər.

Məlumdur ki, hər bir ölkədə davamlı inkişaf iqtisadi, sosial, demoqrafik və ekoloji problemlərin perspektiv dövrə tətbiqən ahəngdar, geniş və davamlı təkrar inkişafının təmin edilməsini tələb edir. Aydınır ki, başlıca məqsəd maksimum mənfəət əldə etməkdən ibarət olan bazar mexanizmi dövlətin güclü müdaxiləsi olmadan bu problemləri səmərəli həll etmək iqtidarında deyildir. Bu baxımdan innovasiya inkişaf modelinə keçidi yaxın gələcəkdə özünün strateji vəzifəsi hesab edən Azərbaycan dövləti üçün dəyişən şəraitə və tələbə uyğun olaraq iqtisadi funksiyalarının transformasiyası müstəsna əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, ölkəmiz iqtisadi inkişafın elə bir mərhələsinə daxil olmuşdur ki, dövlətin klassik funksiyaları qalmaqla yanaşı bu mərhələdə dövlətin davamlı inkişafın təmin edilməsinə yönəldilən fəaliyyəti kəskin güclənir. Bu özünü hər şeydən əvvəl milli prioritetlərin müəyyənləşdirilməsində, bu sahələrə böyük investisiya qoyuluşunda, nisbətən az rentabelli, riskli sferaları dövlət yardımı və güzəştlərinin edilməsində, dövlət sifarişinin geniş tətbiqində, məqsədli proqramların reallaşdırılmasında, xüsusən səmərəli regional siyasətin yeridilməsində və sairədə özünü göstərir. Əlbətdə, bu zaman dövlətin iqtisadi fəaliyyətinin çox mühüm istiqaməti iqtisadi təhlükəsizlik probleminin gözlənilməkdə fəal innovasiya və struktur siyasətinin yeridilməsi ilə bağlıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, bütün bu tədbirlərin səmərəli həyata keçirilməsi hər şeydən əvvəl müvafiq institusional islahatların aparılmasını tələb edir. Bu baxımdan Azərbaycanın ümumdünya ticarət təşkilatına, Avropa İttifaqına fəal müdaxilə olduğu müasir dövrdə müvafiq institusional islahatların aparılmasında dövlətin müstəsna rolu xüsusi ilə həlledici olmalıdır. Ölkəmizdə davamlı inkişafın təmin edilməsində, görünür hələ yaxın gələcəkdə dövlət sahibkarlığından geniş istifadə edilməsi məqsədəuyğundur. Zənnimizcə, bu zaman qarşıya çıxan mühüm problemlərdən biri də sosial-iqtisadi proseslərin idarə olunmasında dövlət və bazar mexanizminin müdaxiləsinin optimal nisbətələrinin müəyyən edilməsi ilə bağlıdır. Əlbətdə bütün bu deyilənlərdən belə nəticə çıxarılır.

mamalıdır ki, inkişafın müasir mərhələsində dövlətin iqtisadiyyata müdaxiləsi gücləndirilməlidir. Əksinə söhbət bu gün dövlətin iqtisadiyyata müdaxiləsinin artırılmasında deyil, müdaxilənin səmərəliliyinin yüksəldilməsindən gedir.

Son illərdə ölkəmizdə bazar sisteminə transformasiyaya və davamlı inkişafın təmin edilməsi ilə bağlı, kifayət qədər güclü hüquqi-normativ qanunvericilik bazası yaradılmışdır. Bu gün qarşıda duran əsas vəzifə qəbul edilmiş normativ-hüquqi aktlarla qanunlara bütün səviyyələrdə lazımınca əməl edilməsinə nail olmaqdan ibarətdir.

Cabbarov Əli Xeybər oğlu
Naxçıvan Dövlət Universiteti

Regionun sosial-mədəni həyatında gəlmə turizmin rolu

Müasir dövrdə ölkəmiz özünün yeni inkişaf dövrünü yaşayır. Əsası xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş genişmiqyaslı sosial-iqtisadi islahatların uğurlu nəticələrinin bəhrəsi ölkəmizin hər bir regionunda hiss olunur. Əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəlməsi daha geniş məzmunlu və keyfiyyətli xidmətlərə olan tələbatları da artırmaqdadır.

Azərbaycanın müasir tarixində adı ümummilli liderimizlə yaxından bağlı olan Naxçıvan Muxtar Respublikasında davam edən düşmən blokadasının yaratdığı çətinliklərə baxmayaraq əldə olunan iqtisadi və sosial inkişaf bütövlükdə ölkəmizdə həyata keçirilən iqtisadi strategiyanın məntiqi ifadəsidir. Muxtar respublikanın ölkənin əsas hissəsindən ayrı düşməsi regional inkişafda əsas prioritet kimi burada qeyr-neft sektorunun inkişafını ön plana çəkir. Bütövlükdə ölkəmiz üçün aktual olan bu məsələnin həllində beynəlxalq turizm və onun iqtisadi cəhətdən ən sərfəli tipi olan gəlmə turizmin inkişafı üçün regionda geniş imkanlar vardır. Əsası hələ ümummilli liderimizin Naxçıvanda fəaliyyəti zamanı qoyul-

muş Türkiyə və İran kimi böyük əhali ehtiyatlarına malik olan ölkələrlə turizm əlaqələrinin daha da genişləndirilməsi və muxtar respublikaya dünyanın digər yerlərindən də kütləvi turizm səfərlərinin təşkil olunması bu baxımdan aktualdır. Turizm sahibkarlığının inteqral təsiri ilə əldə olunan iqtisadi səmərə ilə yanaşı gəlmə turizm düzgün idarə olunduqda yerli əhalinin bir sıra sosial-mədəni tələbatlarında, ekoloji vəziyyətə və sahib olduğu unikal turizm ehtiyatlarına qarşı münasibətdə yeni dəyərlərin formalaşdırılmasında müvəffəqiyyətli bir vasitə ola bilər.

Cəbrayıl Fərid Zəbiyulla
Naxçıvan Dövlət Universiteti

Sahibkarlıq fəaliyyətində risklər

Bazar münasibətlərinin inkişafı ilə əlaqədar olaraq ölkəmizdə sahibkarlıq fəaliyyəti qeyri-müəyyənlik şəraitində və iqtisadiyyatın dəyişikliyi mühitində həyata keçirilir. Deməli, gözlənilən son nəticənin alınmasının qeyri-əminliyi baş verir. Nəticədə risk, başqa sözlə uğursuzluq, gözlənilməyən itki təhlükəsi yaranır. Bu daha çox sahibkarlıq fəaliyyətinin başlanğıc mərhələsinə xas olan bir xüsusiyyətdir. Inzibati amirlik sistemi iqtisadiyyatında, bildiyimiz kimi, iqtisadi mühit müəyyən qaydalar və normalar əsasında “yuxarıdan” formalaşdırılır. Bu zaman planlar, proqramlar, dövlət qiymətləri, limitlər, tapşırıqlar və tariflər əsasında elə iqtisadi mühit yaradılır ki, müəssisələr və insanlar bu mühitdə işləmək məcburiyyətində qalırlar. Əlbəttə, mərkəz tərəfindən müəyyən edilən sərt sistem təşəbbüskarlığı buxovlamış və yaradıcılıq meylini boğmuş olur. Lakin o aşkar sürətdə sanki “qayda-qanun” yaratmaqla ümumi işə aydınlıq gətirmiş və risk səviyyəsini yox dərəcəsinə endirmişdir. Tam əminlik olmasa da hər halda istehsal həcmi, mal göndərilməsi, satış qiyməti, müvafiq gəlir və mənfəət haqqında təsəvvür vardır. Yəni hər kəs məlum məhdud çərçivədə fəaliyyət göstərməyə məcbur edilmişdir.

Bazar iqtisadiyyatı şəraiti isə mütləq qarşısı alınmaz risklər yaradır. Bazar münasibətləri, hər şeydən əvvəl, iqtisadi azadlıqdır. Amma bu azadlıq bəzən sahibkarlıq subyektlərinə baha başa gəlir. Çünki bir sahibkarın azadlığı eyni zamanda başqa bir sahibkarın azadlığı ilə çox vaxt uyuşmayan olur. Məsələn, təklif olunan əmtəəni almaq, yaxud almamaq, onun təklif etdiyi qiyməti qəbul etmək, yaxud etməmək, öz bağlaşma şərtini başqasına qəbul etməyə sövq etdirmək və s. Təbii ki, bu zaman təsərrüfat münasibətlərində olan subyektlərin hər biri öz marağını qoruyacaqdır. Odur ki, birinin xeyrinə olan iş başqasının ziyanına və itkisinə səbəb ola bilər. Eyni zamanda rəqabətdə olan sahibkarın digər sahibkarları bazardan sıxışdırıb çıxarmaq meyli güclü olur. Deməli, sahibkarlıqla məşğul olmaq istəyən hər bir kəs istər-istəməz qeyri-müəyyənliklə və yüksək risklə qarşılaşır. Yeni təsərrüfatçılıq tipi ilə məşğul olmaq istəyən həqiqi sahibkarın əsas vəzifəsi ondan ibarətdir ki, nəticəsini əvvəlcədən görə bildiyi fəaliyyət növünü seçə bilsin. Bazar iqtisadiyyatına belə yanaşılsa, onda bir sıra gözlənilməz nəticələrdən tamamilə qaçmaq mümkün olar. Labüd riskdən qaçmaq lazım deyil, amma riski hiss etməyi və yol verilə bilinən həddi keçməməyi bacarmaq lazımdır. Qeyd edilənlər əsasında sahibkar davranışının birinci qaydası formalaşır: riskdən qaçmamalı, onu əvvəlcədən görməyi bacarmalı və onun səviyyəsini imkan daxilində aşağı həddə endirməyə cəhd etməli. Təəssüflər olsun ki, iqtisad elmində və təsərrüfatçılıq təcrübəsində sahibkarlıq riski haqqında ümumi qəbul edilmiş nəzəri müddəa yoxdur. Bu və ya digər istehsal vəziyyəti və fəaliyyəti riskinin qiymətləndirilməsi haqqında çox az məlumat vardır. Eləcə də onun azaldılması və qarşısının alınması üsulları haqqında təcrübi tövsiyələr yoxdur. Lakin inkişaf etmiş bazar iqtisadiyyatlı ölkələrdə risk sahibkarlığına dair kifayət qədər təcrübə əldə edilmişdir. Bu ölkələrdə əyani surətdə bu və ya digər fəaliyyətin səriştəli və ya qeyri-səriştəli idarə edilməsindən asılı olaraq onun çiçəklənməsi, yaxud tənəzzülə uğraması, yüksəlməsi, yaxud müflisliyə yuvarlanması barədə kifayət qədər faktlar yığılmışdır. Bazar mühitində istehsal,

bölgü, mübadilə, məhsulun istehlakı və digər fəaliyyət zamanı həyat özü sahibkarlara davranış qaydalarını öyrədir. Belə ki, qeyri-müəyyənlik və risklə bağlı işləri görərkən həyat özü səriş-təliliyə görə insanları həvəsləndirir, biliksizliyə, bacarıqsızlığa görə isə qəddarcasına cəzalandırır. Risklərin labüdlüyü hər bir müəssisənin risklər siyasətinə malik olmasını tələb edir. Müəssisə risklər siyasətində iqtisadi təhlükəsizlik, risklərdən qorunma tədbirlərini əsas götürməlidir. Həmin tədbirlərdə risklərin yumşaldılması, bilavasitə idarə edilməsi məsələləri nəzərdə tutulmalıdır. Bütün bu və ya digər tədbirlər risklərin minimuma endirilməsinə səbəb olur. Risklərin minimal və maksimal həcmi bir qayda olaraq itirilmiş pul vəsaiti və yaxud əmlakın həcmi ilə müəyyən olunur. Lakin burada mənəvi itki və sarsıntıları da nəzərə almaq lazımdır. Risklər siyasətində itirilmiş vəsaitlərin, dağıdılmış əmlakın yerinin doldurulması mənbələri də müəyyən edilməli və imkan daxilində əvvəlcədən belə bir mənbə ehtiyatı nəzərdə tutulmalıdır. Risklərin sığortalanması müqavilələr əsasında həyata keçirilir.

F.B.Babayev

«Mühasibat uçotu» kafedrasının dissertantı

Azərbaycan Respublikası ali təhsil müəssisələrində xərclərin mühasibat uçotunun problemləri

Hal-hazırda Respublikamızda ali təhsil müəssisələrinin böyük bir şəbəkəsi fəaliyyət göstərir. Respublikanın təhsil nazirliyinin sərəncamında 27 ali məktəb vardır ki, bunlardan hər il 106,0 mindən çox tələbə təhsil alır. Hər il təkcə bu müəssisələrin maliyyələşdirilməsinə dövlət tərəfindən milyard manatlarla büdcə vəsaiti sərf edilir. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində ali təhsil müəssisələrinin milyard manatlarla hesablanan xərclərinin uçotu demək olar ki, bazar münasibətlərinin tələblərinə tam cavab vermir. İndiki şəraitdə ali təhsil müəssisələrində xərclərin uçotu yeni xarakter kəsb edir və demək olar ki, maddi istehsal sahələrindəki uçot metodları ilə tam uyğunlaşır.

Ali təhsil müəssisələri tədricən büdcə asılılığından xilas olur. Onlar öz xərclərini öz gəlirləri ilə ödəmək prinsipinə keçir ki, bu metodun əhəmiyyəti danılmazdır. Bu şəraitdə ali təhsil müəssisələrində xərclərin uçotunu müəyyən bir dəyişikliklər və əlavələr etməklə aparmaq zərurəti meydana çıxır ki, biz bu sahədə bir sıra əməli təkliflər verməyi məqsədəuyğun hesab etmişik.

Hər cür istehsal və xidmətin iqtisadi səmərəsi hər şeydən əvvəl həmin istehsal və xidmətə çəkilən xərclərin onların satışından əldə edilən gəlirin nisbətindən asılıdır. İndiki şəraitdə ali məktəblərin fəaliyyətinin maliyyə nəticəsi, yəni mənfəət ən zəruri göstəricidir. Deməli istehsal müəssisələrində xərclərin uçotunda tətbiq edilən metodun ali təhsil müəssisələrində də tətbiq edilməsi məqsədəuyğundur.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində ali təhsil müəssisələrində, onların təsərrüfat fəaliyyətinin uçotunda istehsal xərclərinin xərc ünsürləri və kalkulyasiya obyektləri üzrə sintetik və analitik uçotu, təhsilin maya dəyərinin kalkulyasiyalaşdırılması, gəlirin və mənfəətin uçotu və bölüşdürülməsi kimi bir sıra büdcə uçotuna xas olmayan ünsürlər meydana çıxır. Bundan başqa ali təhsil müəssisələrində də mühasibat uçotu eyni zamanda uçot və hesabatın beynəlxalq standartlarına uyğunlaşdırılmalıdır.

Onu da qeyd etmək istərdik ki, ödənişli təhsilin tələblərindən biridə təhsil haqqının müəyyənləşdirilməsi məsələsidir. Bu məsələ də təhsilin maya dəyərinin hesablanmasına əsaslanmalıdır. Mühasibat uçotu elə qurulmalıdır ki, hər bir tələbəyə düşən təhsil xərcləri dəqiq hesablanırsa bilsin və təhsil haqqı üçün də həmin məbləğ əsas götürülsün.

Uzunmüddətli aktivlərin uçotu və hesabatda əks etdirilməsi problemləri

Ölkədə baş verən iqtisadi proseslər – respublikamızın dünya iqtisadi inteqrasiyasına qoşulması, xarici investisiyanın ölkəyə axınının güclənməsi, xarici şirkətlərlə əlaqələrin daha da genişləndirilməsi bütövlükdə müəssisə aktivlərinin, o cümlədən uzunmüddətli aktivlərin uçotu və hesabatının tədqiq edilməsini, onların təkmilləşdirilməsini və beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılmasını zərurətə çevirmişdir. Məhz bu zərurət nəzərə alınmaqla AR Nazirlər Kabineti 18 iyul 2005-ci ildə «2005-2008-ci illərdə Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının tətbiqi üzrə Proqram» qəbul etmişdir. Həmin Proqrama əsasən uzunmüddətli aktivlərlə bağlı 10-dan çox standartın hazırlanması nəzərdə tutulmuşdur.

Araşdırmalar göstərir ki, uçot və hesabatın başlıca elementlərindən biri olan aktivlərin, xüsusilə də uzunmüddətli aktivlərin mahiyyəti, funksiyası, təsnifatı və qiymətləndirilməsi müvafiq normativ sənədlərdə və iqtisadi əsərlərdə kifayət qədər dərin və aydın açıqlanmamışdır. Təəssüflə qeyd etmək olar ki, həmin sənədlərdə uzunmüddətli aktivlərin başlıca xüsusiyyəti kimi onların uzun dövr ərzində müəssisəyə mənfəət gətirməsi deyil, yalnız istifadə olunması və köhnəlməsi ön plana çəkilir.

Uzunmüddətli aktivlərin təsnifatı onların tərkib və quruluşunun təhlili, bu aktivlərin idarə olunması üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. «Mühasibat uçotu haqqında» Qanuna (1995-ci il) görə uzunmüddətli aktivlər tərkibcə əsas vəsaitlərə, kapital qoyuluşlarına və qeyri-maddi aktivlərə bölünürlər. Araşdırmalar göstərir ki, uzunmüddətli aktivlər ilk növbədə tərkibinə görə təsnif edilməlidirlər. Bu

kriteriyaya əsasən müəssisənin malik olduğu aktivləri üç qrupa bölmək məqsədəuyğundur :

1. Uzunmüddətli maddi aktivlər;
2. Uzunmüddətli qeyri-maddi aktivlər;
3. Uzunmüddətli maliyyə aktivləri.

Uzunmüddətli maddi aktivlərin mühüm tərkib hissəsi sayılan əsas vəsaitlərə ölkənin normativ sənədlərində müəyyən edilmiş kriteriyalar bu sahədə mövcud olan 16 sayılı Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarına (MHBS) tam uyğun gəlmir. Belə ki, xarici uçot praktikasında və adı çəkilən standartda aktivlərin əsas vəsaitlərə aid edilməsinin dəyər həddi göstərilmir. Ölkədə mövcud normativ sənədlərdə əsas vəsaitlərin təsnifləşdirilməsinə münasibət heç də birmənalı deyildir. Belə ki, mühasibat uçotunun hesablar Planı və onun tətbiqinə dair Təlimatda və Vergi Məcəlləsində əsas vəsaitlərin qruplara bölünməsi eyni deyildir. Adı çəkilən normativ sənədlərdə müəssisələrin torpaq sahələrinin əsas vəsait obyektinə kimi heç bir qrupda öz əksini tapmaması da təəccüb doğurur.

Uzunmüddətli aktivlərin tərkib hissəsi olan uzunmüddətli maliyyə aktivləri bir anlayış kimi uçot və hesabat sistemində demək olar ki, işlənilmir. Normativ sənədlərdə yalnız «maliyyə qoyuluşları» anlayışından istifadə olunur.

Araşdırmalar göstərir ki, uzunmüddətli aktivlərin uçotunun vacib məsələlərindən biri əsas vəsaitlərin düzgün qiymətləndirilməsidir. Məlumdur ki, müstəqillik əldə etdikdən sonra respublikamızda əsas vəsaitlər üç dəfə (1993, 1994 və 1996-cı illərdə) yenidən qiymətləndirilmişdir. O dövrdə yenidənqiymətləndirmənin tez-tez aparılmasına başlıca səbəb həmin dövrdə mövcud olan yüksək inflyasiya idi. Lakin, o zaman yenidənqiymətləndirmə nəticəsində yaranmış əlavə kapital və bununla əlaqədar aparılmış Dt 01 «Əsas vəsaitlər» Kt 87 «Əlavə kapital» yazılışı konkret vəsaitin mövcudluğunu əks etdirmir, onun pul ekvivalenti yoxdur.

Daha bir vacib məsələ əsas vəsaitlərə və qeyri-maddi aktivlərə amortizasiya (köhnəlmə) hesablanmasının metodudur. Belə ki, Vergi Məcəlləsi əsasında tətbiq edilən azalan qalıq metodu qaydası əsas vəsaitlərin nəzərdə tutulan müddətdə tam amortizasiya olunmasına imkan vermir. Bəzi kateqoriyalar üzrə amortizasiya normaları öz-özlüyündə yüksəkdir. Buna «Binalar, tikililər və qurğular» kateqoriyasını misal göstərmək olar (7%). Həmin amortizasiya norması əsas götürülsə, onda Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəmərinin istifadə müddəti 15 ildən az olmalıdır (kəmərin xidmət müddəti ən azı 20-25 il nəzərdə tutulmuşdur).

02 «Əsas vəsaitlərin köhnəlməsi(amortizasiyası)» və 05 «Qeyri-maddi aktivlərin amortizasiyası (köhnəlməsi)» hesabların kredit qalıqlarında yığılmış köhnəlmə məbləğlərinin hansı təyinatla istifadə olunacağı müəyyən deyildir və bu vəsaitlər sonradan əsas vəsaitlərin təkrar istehsal mənbəyi kimi qəbul edilə bilməz. Maraqlıdır ki, Vergi Məcəlləsi əsas vəsaitlərə amortizasiya ayırmalarının hesablanmasının qalıq metodunu təsbit etsə də, qeyri-maddi aktivlərə - proporsional metodu müəyyən etmişdir.

Məlumdur ki, ölkədə mühasibat (maliyyə) hesabının tətbiqi, təqdim edilməsi və baxılmasının ümumi qaydaları «Mühasibat uçotu haqqında» AR Qanununun müvafiq müddəaları ilə tənzimlənir. Uzunmüddətli aktivlər balansda növlərinə görə ardıcıl təsnifləşdirilməmişdir. Belə ki, balansın aktivinin I bölməsində əvvəlcə uzunmüddətli maddi aktivlərə aid olan əsas vəsaitlər, daha sonra qeyri-maddi aktivlər, sonra isə yenidən uzunmüddətli maddi aktivlərə aid olan quraşdırılacaq avadanlıqlar əks etdirilir. Balansda və ona əlavədə müəssisənin mülkiyyətində olan torpaq sahələri barədə heç bir informasiya yoxdur.

Nəzəri və praktiki araşdırmalar, beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi göstərir ki, uzunmüddətli aktivlərə həsr edilmiş metodoloji məsələləri geniş şəkildə tədqiq etmədən bu sahədə düzgün uçot və hesabat sistemi yaratmaq mümkün deyildir. Bunun üçün uzunmüddətli aktivlərin iq-

tisadi mahiyyəti və funksiyasına yenidən baxılmasına ehtiyac yaranmışdır. Aparılmış tədqiqat və xarici təcrübənin, beynəlxalq standartların öyrənilməsi uzunmüddətli aktivlərə belə bir tərif verilməsini zəruri edir : uzunmüddətli aktivlər faydalı istifadə nəticəsində müəssisəyə bir ildən artıq gəlir (mənfəət) gətirə biləcək iqtisadi resurslardır.

Araşdırmalar deməyə əsas verir ki, uzunmüddətli aktivlərin təsnifatı, qiymətləndirilməsi, amortizasiyasının uçotu, hesabatlarda əks etdirilməsi sahəsində xeyli çatışmazlıqlar mövcuddur. Uzunmüddətli aktivlər barədə sistemli, düzgün informasiyanın formalaşdırılması onlar haqqında əsaslandırılmış iqtisadi qərarlar qəbul etməyə, onları səmərəli idarə etməyə imkan verərdi.

***Pənahova Günay Məhiş qızı**
«İqtisadi nəzəriyyə-2»
kafedrasının dissertantı*

Səmərəli regional siyasət davamlı inkişafın təmin edilməsinin mühüm şərtidir

Azərbaycanın hərtərəfli sosial-iqtisadi inkişafı və onun davamlı inkişafın təmin edilməsi konsepsiyasının onun bütün regionlarının hərtərəfli inkişafı və iqtisadi potensialının artırılması ilə tamamlanmasını tələb edir. Bu isə öz növbəsində ölkəmizdə elmi və praktiki cəhətdən əsaslandırılmış və regional siyasətin aparılmasını regional iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi və idarə olunması mexanizminin təkmilləşdirilməsini obyektiv zərurətə çevirmişdir. Digər tərəfdən, Azərbaycan dünya iqtisadiyyatına fəal inteqrasiya olduqca, onun digər ölkələrlə qarşılıqlı əlaqə və asılılığı artdıqca dövlətin regional iqtisadiyyata müdaxilə formaları da genişlənir və inkişaf edir. Digər tərəfdən, müasir dövrdə ölkəmizin beynəlxalq iqtisadi əlaqələrinin formalaşmasında regionların rolu durmadan artır. Məlumdur ki, regional iqtisadiyyatın idarə olunması və tənzimlənməsi bütövlükdə ölkə iqtisadiyyatının müstəqil bir

sahəsi kimi formalaşır. Təcrübə göstərir ki, regionların səmərəli inkişafının təmin edilməsinin ilkin zəruri şərti müvafiq regional proqramların işlənilib hazırlanması ilə bağlıdır. Bu baxımdan «Azərbaycan Respublikasında regionların inkişafı» dövlət proqramının (2004-2008-ci illər) qəbul edilməsi ölkəmizin sosial iqtisadi inkişafı və qüdrətli dövlətə çevrilməsində mühüm bir mərhələ kimi dəyərləndirilməlidir.

Ölkənin sosial-iqtisadi inkişafının hazırkı mərhələsində səmərəli regional siyasətin həyata keçirilməsi məqsədilə regional inkişafın idarə olunması və idarəetmə sisteminin təkmilləşdirilməsi və inkişafı Azərbaycan dövlətinin yaxın gələcəkdə qarşısında duran prioritet vəzifələrdən biri kimi müəyyənləşdirilmişdir.

Regional siyasətlə bağlı dövlət proqramını uğurla həyata keçirmək üçün, respublikadaxili iqtisadi rayonlarının əmək ehtiyatlarından, istehsalının maddi ünsürlərindən, müxtəlif təbii ehtiyatlardan, iqlim şəraitindən, maliyyə imkanlarından, xarici investisiya və elmi texniki potensialından səmərəli istifadə etməklə müxtəlif təsərrüfatçılıq formalarının inkişafına və respublikanın iqtisadi rayonlarında məhsuldar qüvvələrin səmərəli yerləşdirilməsinə nail olmaq üçün tədbirlər müəyyənləşdirilmişdir.

Respublikada səmərəli regional siyasəti həyata keçirmək üçün sosial-iqtisadi inkişafın tənzimləmə sistemi, mexanizmi elə formalaşdırılmalıdır ki, onlar regional inkişafın təmin edilməsinin həlledici vasitəsinə, həm də bu sahədə qarşıda duran məqsədlərin reallaşdırılmasının mühüm şərtinə çevrilməlidir.

Regional inkişaf siyasətinin mühüm istiqaməti tarixən Abşeron iqtisadi rayonunda formalaşmış bazar, sosial və istehsal infrastrukturunun yüksək iəmərküzləşməsini zəiflətmək üçün, bu prosesin respublikanın digər rayonlarında prioritet istiqaməti kimi müəyyənləşdirilməsi hesab olunmalıdır.

Hər bir rayonun öz xüsusiyyətləri, iəmərküzləşmə dövrüyəsinə cəlb edilə bilən təbii coğrafi, əmək ehtiyatları balansını mövcud reallıqlar və elmi-texniki imkanlar daxilində hərəkətə

gətirilə bilən resursları nəzərə alaraq onları intensiv surətdə təsərrüfat dövriyyəsinə cəlb edilməsilə ölkəmizdə davamlı sosial-iqtisadi inkişafın təmin edilməsinin əsas istiqamətlərindən birinə çevrilmişdir.

Regionların sosial-iqtisadi inkişafının dövlət proqramının təkcə iqtisadi artımın sürətləndirilməsinin başlıca istiqamətini və məqsədini deyil, həm də ona çatdırmağının yolları öz əksini tapmışdır.

Bu proqramın aktualığı bir də onunla şərtlənir ki, bu gün Azərbaycanın iqtisadi potensialının 2\3 hissəsi və kapital qoyulmasının 90% qədəri Bakı iqtisadi zonasında cəmlənmişdir.

Proqramın əməli cəhətdən reallaşdırmaq üçün investorların respublikanın rayonlarına güclü axınını təmin etmək, regionlarda xüsusən emal sənayesinin inkişafına investisiya qoyuluşunu stimullaşdırmaq üçün əlavə iədbirlərin reallaşdırılması nəzərdə tutulur. Respublikaya ümumi investisiya qoyuluşunun təxminən 60% Bakı şəhərindən kənar rayonlara yönəldiləcəkdir.

Dövlət proqramına uyğun olaraq Azərbaycanda 5 il ərzində 600 min yeni iş yeri yaradılması nəzərdə tutulmuşdur. Son üç ildə yaranan 540 mindən artıq yeni iş yerləri bu vəzifənin uğurla həyata keçirildiyini göstərir.

Regionların sosial-iqtisadi inkişafındakı fərqləri aradan qaldırmağı dövlətin prioritet vəzifəsi kimi yerinə yetirmək üçün hər bir regionun sosial-iqtisadi inkişafının məqsədli proqramlarını hazırlanmasını və onların reallaşdırılmasının maliyyə mənbələrinin formalaşmasının başlıca istiqamətləri həmin proqramda öz əksini tapmışdır.

Ölkəmizdə sabit və davamlı inkişafa nail olmaq üçün 2004-2008-ci illərdə inkişaf istiqaməti 46 respublika miqyaslı habelə, regionların kompleks inkişafını təmin etmək üçün 608 region miqyaslı tələblərin həyata keçirilməsi proqnozlaşdırılır.

Dövlət proqramına uyğun müəyyənləşdirilən regional siyasət Abşerondan kənar respublikadaxili rayonların potensialında xarici investisiya ilə qarşılıqlı əlaqədə istifadə

etməklə bütün sahələrin sürətli inkişafını, ixrac yönümlü məhsul istehsalını stimullaşdırmaqla regionun xarici bazarla əlaqəsinin intensivləşdirilməsi, yerli sahibkarlığı inkişaf etdirmək və s. amillər hesabına daxili tələbatın ödənilməsi səviyyəsini yüksəldilməsinin, işsizliyin, yoxsulluğun kəskin azaldılmasına səbəb olmaqla ölkəmizin sabit və davamlı inkişafını təmin edəcəkdir.

Həyata keçirilməsi nəzərdə tutulan regional siyasətin reallaşdırılması son nəticədə Azərbaycanda neft sektoru ilə yanaşı, qeyri-neft sektorunun, habelə Bakı iqtisadi rayonu ilə digər iqtisadi rayonlar arasında tarazlığın inkişafına səbəb olmaqla ölkəmizdə davamlı inkişafın təmin edilməsinin həlledici amilinə çevriləcəkdir ki, bu da regionların inkişafında keyfiyyətə yeni mərhələ kimi qiymətləndirilməlidir. Regionların sosial-iqtisadi inkişafının təmin edilməsində onun maliyyə problemlərinin həllində Azərbaycanın müvafiq bölgələrində xüsusi iqtisadi zonaların yaradılması məqsəduyğundur.

Son illərdə respublikamızda həyata keçirilən regional siyasətin nəzəri xarakterinin, habelə, əməli problemlərinin və əldə olunan makroiqtisadi göstəricilərin dinamikasının sistemli təhlili belə qənaətə gəlməyə əsas verir ki, yaxın gələcəkdə davamlı sosial-iqtisadi inkişafa nail olmaq üçün son illərdə Azərbaycanda digər istiqamətlərdə olduğu kimi bu sahədə də kifayət qədər güclü maddi, sosial, institusional, hüquqi və təşkilati əsas yaradılmalıdır ki, bu da reallaşdırılması nəzərdə tutulan regional proqramların uğurla həyata keçirilməsinə tam zəmanət verir.

Fəxri Müslüm Quliyev
Milli Aviasiya Akademiyası

Sahibkarlığın inkişafında nağdsız hesablaşmalar sisteminin tətbiqi məsələləri

Ödəniş sisteminin inkişaf etdirilməsi üçün 2005-2007-ci illər üçün Dövlət proqramında hər bir sahədə geniş əhali

kütləsi və bütün biznes müəssisələri tərəfindən elektron ödəniş sisteminin geniş istifadəsinin təmin edilməsi və ölkə daxilində sərhədləri nəzərə almadan hüquqi müəssisələrin və fərdlərin maliyyə sferasına çıxışının, eləcə də bank sisteminin biznes müəssisələrinə və digər təsərrüfatlara çıxışının artırılması və dövriyyədəki nağd pul vəsaitinin nağdsız vəsaitlə əvəz edilməsi, bunun nəticəsində isə ölkə iqtisadiyyatına investisiya qoyulmasına mühitin formalaşması kimi dövrün aktual məsələləri əlverişli hesab edilmişdir.

Sahibkarlığın inkişafı ilə bağlı bütün iqtisadiyyatdakı problemlərin aradan qaldırılması nöqteyi-nəzərdən, eləcə də maliyyə-kredit sferasında, nəhayət büdcənin tənzimlənməsində inkişafa əngəl törədən maneələrin aradan qaldırılması bir sıra proseslərin həyata keçirilməsini tələb edir:

-Sahibkarlığın inkişafında yeni texnologiyaların tətbiqini genişləndirməklə qabiliyyətlik prinsiplərinin üzə çıxması təcrübəsinin milli mentalitet çərçivəsində sistemləşdirilməsi;

-Tədricən, mövcud və yeni texnologiyaların tətbiqi imkanlarından istifadə edərək, sahibkarlıq firma və təşkilatlarında nağdsız hesablaşmaların genişləndirilməsinin həyata keçirilməsi.

Qeyd etmək lazımdır ki, yeni qəbul edilmiş hər hansı bir texnoloji proses təkcə nağdsız hesablaşmaların inkişafına stimulyar yaratmır, eyni zamanda müəssisə və təşkilatlara yeni bir mədəniyyət də gətirir.

Hal-hazırda sahibkarlıq fəaliyyəti həm də bank sferası ilə qırılmaz tellərlə bağlı olduğundan mövcud fəaliyyətin idarə edilməsində avtomatlaşdırılmış informasiya texnologiyası və subyekt texnologiyası və s. başa düşülür. İnförmasiya texnologiyası sahibkarlığın inkişafında hesablamayı, yığıcı, saxlamayı, axtarışı və införmasiyanın işlənilmə-hazırlanmasını həyata keçirərək subyektin sahəsindəki məsələnin həllinə kömək edir. Bu proses subyekt texnologiyasının prinsiplərini saxlamaqla yeni funksiyalıq yaradır və formasına görə dəyişir. Belə ki, internetə çıxış və ya plastik kartla hesablaşma texnologiyası özlüyündə prinsipə yeni införmasiya daşıyıcısını təqdim edir,

mahiyyət etibarilə çəklə və başqa vasitələrlə hesablaşma texnologiyasını nağdı pul kütləsi olmadan yeni formada təkrar edir. Ona görə də istər sahibkarlığın, istərsə də bank sisteminin inkişafına təsir edən faktorlardan biri kimi həm də qeyri-formal yayımların qarşısını alır. Eyni zamanda müştərilər hər şeydən əvvəl sənədlərin işlənilib-hazırlanması və sürətli tətbiqinə görə bank əməliyyatlarının yerinə yetirilməsinə maraqlı və ona istiqamətlənmiş olurlar. Sahibkarlığın inkişafına bankın xidmət sferasını bağlayan amillər aşağıdakı prinsiplər üzərində qurulmalıdır;

-kreditdən istifadə zamanı plastik kart və elektron hesablaşma daşıyıcılarından istifadə etməklə nağdsız hesablaşmaların tətbiq edilməsinin genişləndirilməsi prinsipləri;

-«müştəri-bank» qarşılıqlı fəaliyyət prinsipləri;

-sahibkarlıq fəaliyyəti ilə bankların qarşılıqlı fəaliyyət prinsipləri;

-SWİFT sistemi vasitəsilə sahibkar firma və təşkilatların beynəlxalq inteqrasiya fəaliyyəti.

Müasir informasiya texnologiyasının pul dövriyyəsi sisteminə güclü təsir etməsi prinsipləri nağdsız hesablaşmaların təkmilləşdirilməsi və tətbiqinin forma daşıyıcısı kimi müəssisə və təşkilatların texnoloji vəziyyətə tam gətirməsini ifadə edir. Eyni zamanda bu formada hesablaşmalar sivil olmaqla yanaşı müasir və yeni metod hesab edilir.

Bir faktı da qeyd etmək lazımdır ki, iqtisadi nəzəriyyə ilə bağlı ədəbiyyatlarda kiçik sahibkarlığın inkişafının iri müəssisə və təşkilatlarla müqayisədə bir çox üstünlüklərə malik olduğu açıqlanır. Başlıca səbəb isə ondan ibarətdir ki, kiçik iqtisadiyyatda kapital daha sürətlə dövr edir, eyni zamanda kapitalın passiv hissəsinin, yəni istehsalat binası və s. eləcə də infrastrukturun xüsusi çəkisi aşağı olur. Bu baxımdan Ümumi Milli Məhsulun çəkisində kiçik sahibkarlığın yeri ABŞ-da, Yaponiyada və Şərqi Asiya ölkələrində 50-80% çevrəsindədir. Bu hal mütərəqqi hesab edilsə də müstəqilliyini yeni əldə etmiş Azərbaycan gerçəkliyi üçün nağdsız hesablaşmaların tətbiqində bir sıra çətinliklərlə rəstlaşa bilər. Belə ki:

1. Kiçik sahibkarlıq və kiçik biznes qurucuları mövcud prosesin inkişafında kifayət qədər təcrübə əldə etməmişdilər.

2. Kiçik müəssisə və təşkilatların formalaşmasında maliyyə çətinlikləri vardır, xarici iş adamları isə bu prosesdə fəal iştirak edirlər.

3. Daha çox mənfəət əldə olunması arzu və istəkləri mövcud qanunvericilik akt və qaydalarına məsuliyyətsiz yanaşma metodunu formalaşdırmışdır.

4. Ümumi Milli Məhsulun artırılmasında onların iştirakı olsa da, bu hələ dövlət və cəmiyyət səviyyəsində deyildir.

5. Rəqabət qabiliyyətliliyi kortəbii xarakter daşıyır, xarici bazara çıxış üçün məhsul istehsalı isə formalaşmamışdır.

6. Nağdsız hesablaşmalar sferasında yeni və mütərəqqi texnologiyaların tətbiqinə başlanılsa da onun mənimsədilməsi proseduraları gecikdirilmişdir.

Ancaq bütün bunlara baxmayaraq ölkənin birinci bankının qarşısında duran əsas vəzifələrdən başlıcası istər dövlət, istərsə də sahibkarlıq sferasında mövcud pul hesablaşmalarını elektron pul hesablaşmaları sisteminə keçirməsi istiqamətləridir. Bu proseslərin bu və ya digər çətinlikləri olduğu üçün bu günkü gerçəkliyimizdə xırda alqı-satqı və s. əməliyyatlara görə nəzərdə tutulmuş və Belgiya Banksys kompaniyası tərəfindən işlənib-hazırlanmış və layihələşdirilmiş proton elektron pul pilot layihəsindən istifadə etmək əlverişli hesab edilə bilər. Bu ideyanın inkişafında Banksys onun istifadə edilməsi sferasına bunları aid etmişdir: xırda alqı-satqı və ödənişlərin aparılması, avtomat qurğu vasitəsilə ticarət, avtomobillərin parklaşdırılması, icimai nəqliyyat sferasındakı ödənişləri və s. Göstərilən bu forma metodun sahibkarlığa tətbiq edilməsi kredit-vergi münasibətlərində texniki vasitələrin alqı-satqısında bu və ya digər yayınmaların qarşısını almaqda mühüm rol oynaya bilər.

Dünya təcrübəsində ödəniş sistemləri arasında son nəticə kimi iki iri bazar segmenti fəaliyyət göstərir və öz aralarında bir-birilə zəif kəşişir: bunlar yerli və qlobal hesablaşma sistemləridir; yerli sistemlər praktiki olaraq pul kütləsinin tam əvəz edilməsi prosesinin həyata keçirilməsi mənasını daşıyır və

qapalı maliyyə vəsaitlərinin tam aşkarlanması proseduralarına xidmət edir; qlobal hesablaşma sistemləri isə iri müəssisə və təşkilatlarda, eləcə də kiçik şəhərlərdə elektron pul hesablaşmalarına xidmət edir.

Hal-hazırda ödəniş sisteminin strateji inkişafı istiqamətində Milli Bank tərəfindən aparılan mütərəqqi islahatlar dövrüyyədən nağdı pul kütləsinin azaldılmasının təminatında stimulyerici rol oynaya bilər. Bu isə öz növbəsində sahibkarlığın inkişafında yeni və sivil forma daşıyıcısı kimi müstəqilliyini əldə etdiyimiz cəmiyyətin inkişaf istiqamətlərinə dünyəvi və bəşəri bir forma gətirə bilər.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Teymur Vəliyev, Nurəddin Məmmədov. İqtisadiyyat. Bakı, 1988. səh. 189; 191.
2. О.С. Рудакова. Банковские электронные услуги. Москва, 1997. стр. 3; 4; 7.

Orucova Gülşən Oruc qızı
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti,

Azərbaycanda qiymətli kağızlar bazarının formalaşması xüsusiyyətləri

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində maliyyə alətləri olan qiymətli kağızların və onların satıldığı qiymətli kağızlar bazarının mövcudluğu vacib şərtlərdəndir. Müstəqilliyini əldə edən və bazar iqtisadiyyatı yolunu seçmiş Respublikamızda da bu özünü daha aydın şəkildə biruzə verir. Qiymətli kağızlar və onların alqı-satqısı prosesində ilkin addımlar atılsa da, bu gün bu sahədə görülən işlər qənaətbəxş sayılmır. Buna görə də bu sahədə yeni əsasda islahatlar həyata keçirilməlidir. Belə ki, qiymətli kağızların və onların ticarətinin xüsusiyyətləri ətraflı araşdırılması, hüquqi baza yaradılmalı və digər inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsindən istifadə olunmalıdır.

Qiymətli kağızların ayrı-ayrı formalarını, əsl və ikinci dərəcəli qiymətli kağızları, onların ayrı – ayrılıqda mahiyyəti və spesifik xüsusiyyətlərini araşdırmaq, öyrənmək respublikanın iqtisadi inkişafında vacib məsələlərdəndir. Bazar iqtisadiyyatının mövcudluğu maliyyə bazarlarının yaranmasını zəruri edir. Əsas maliyyə bazarı alətləri olan qiymətli kağızlar və onların ticarəti bu baxımdan mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Qiymətli kağızlar bazarının ən əsas tərkib hissələrindən biri birja bazarlarıdır. Fond birjalarında qiymətli kağızların alqı–satqısı kassa sövdələşmələr vasitəsilə icra olunur.

Qiymətli kağızlar bazarında qiymətli kağızlarını ticarətin reallaşdırmaq üçün onların müvafiq kursları müəyyənləşdirilməlidir. Katirovka (qiymətli kağızlar kursunun formalaşması) yazılı sifariş və səs vasitəsilə həyata keçirilir. Katirovka tələb və təklifin təsiri ilə baş verir.

Qiymətli kağızlar bazarının Respublikamızda təşkil olunması mühüm iqtisadi tədbirdir.

Qiymətli kağızlar bazarının o cümlədən fond birjalарının yaradılması üçün inkişaf etmiş ölkələrin təcrübələrindən, əldə etdikləri nəaliyyətlərdən, beynəlxalq normalardan geniş surətdə istifadə olunmalıdır. Bununla yanaşı qeyd olunan bazarların formalaşdırılması üçün hüquqi baza yaradılmalı və möhkəmləndirilməlidir.

Qiymətli kağızlar bazarının yaradılması və təşkil olunması müvafiq ardıcılıqla həyata keçirilməli, qiymətli kağızların buraxılması və tələb – təklifin formalaşması üçün münbit şərait yaradılmalıdır.

Cəfərova Gülnarə Sərxan qızı
Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Kənd
Təsərrüfatının İqtisadiyyatı və Təşkili
İnstitutunun dissertantı,

**Aqrar bölmədə istehsal resurslarından istifadənin
bəzi xüsusiyyətləri**

İstehsal resurslarının düzgün istifadəsi və qiymətləndirilməsi üçün, onların təsnifatlaşdırılması böyük əhəmiyyət kəsb edir. İstehsala təsir edən əsas amil kimi maddi istehsal resursları aşağıdakı əlamətlərinə görə təsnifatlaşdırılır: mənşəyinə, istehsalatda aidiyyətinə və istifadə xarakterinə. Mənşəyinə görə resurslar təbii və iqtisadi resurslar olmaqla iki qrupa bölünür: - təbii resurslar öz tərkibində təbii şərait və ətraf mühiti birləşdirir. Bu resurslardan kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalında geniş istifadə olunmaqdadır. İqtisadi resurslar isə istehsalın ilkin mərhələsində əməyin nəticəsi olaraq təsvir olunur və istehsalın əsas vasitələrinə daxil olduğundan istehsalın bütün sahələrində istifadə olunur.

İqtisadi resurslara əsasən maddi, əmək və maliyyə resursları daxildir. Maddi resurslar – əmək predmetlərinin və vasitələrinin məcmusu olaraq, istehsal prosesində istifadə olunur. Əmək resursları – kənd təsərrüfatı müəssisələrində və əmək bazarında mövcud olan işçilərdir. Maliyyə resursları – dövlət orqanlarının və bütün növ müəssisələrin sərəncamında olan pul vəsaitləridir. Maliyyə resursları daha mobil olduğu üçün başqa resursların əldə olunmasında istifadə olunur.

İstehsalatda aidiyyətinə görə resurslar funksional və potensial olaraq iki qrupa ayrılır. Funksional resurslara təsərrüfat-istehsal fəaliyyətində aktiv istifadə olunan resurslar aiddir. Potensial resurslara – müəssisənin və yaxud dövlətin sərəncamında olan, lakin yaxın gələcəkdə istehsal prosesində istifadəsi nəzərdə tutulmayan resurslar aiddir.

Dövlət səviyyəsində isə buna strateji ehtiyatlar, sığora ehtiyatları və s. aid olunur.

İstifadə xarakterinə görə resurslar istehsal və qeyri-istehsal resursları olmaqla iki qrupda əks olunur. İstehsal resurslarından məhsul istehsalı prosesində, qeyri-istehsal resurslarından isə sosial sferada (təhsil, səhiyyə və s.) geniş istifadə olunur.

Aqrar bölmədə fəaliyyət göstərən müxtəlif təsərrüfatçılıq formalarının inkişafı, istehsalın artımı bu sahəyə investisiya qoyuluşundan əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. Aparılan tədqiqatlar göstərir ki, aqrar bölməyə investisiya qoyuluşu investisiyaya tələbatı ilə müqayisədə geridə qalır. Hətta, iqtisadiyyatın başqa sahələrinə kapitalın axını ilbə-il artıdığı halda aqrar bölmədə gərəkli sahələrin inkişafına kapitalın investisiya şəkilində qaytarılması lazımı səviyyədə təmin olunmur.

Hazırda xarici investisiyaların aqro-emal sənayesinin inkişafına kütləvi cəlb olunması prosesi başlayıb və bu kənd təsərrüfatı üçün aparıcı rol oynayan xidmət müəssisələrinin sürətli inkişafına gətirib çıxara biləcək. Bunun xarici ölkələrin təcrübəsi də sübut edir.

Hesab edirik ki, ölkəmizdə aqrar sahədə islahatların ulu öndərimiz Heydər Əliyev tərəfindən uğurla həyata keçirilməsi nəticəsində əldə edilən inkişaf meylləri investisiya problemlərinin həllinə də müsbət təsir göstərəcəkdir.

Tanrıverdiyeva Gülnarə Qurbanəli qızı
«Mühasibat uçotu» kafedrasının dissertantı-müəllim

Səhmdar cəmiyyətin xüsusi kapitalın uçotu və sənaye müəssisələrinin müasir idarəetmə sistemində onun təkmilləşdirilməsi istiqamətləri

Bazar münasibətlərinin bərpası və inkişafı şəraitində hər bir təsərrüfat subyektinə özünün maliyyə resurslarının

xüsusi formalaşdırılması sistemini müstəqil surətdə yaratmaq hüququ verilmişdir. Bunun əsas mənbələri ilk buraxılışında avans edilmiş kapital, yığılan mənfəət amortizasiya ayırmaları, habelə cəlb edilmiş vəsait və qanunvericilikdə yol verilən daxilolmalar hesab olunur.

Bizim fikrimizcə, səhmdar cəmiyyətin xüsusi kapitalı, müəssisənin yeni əmlakların yaradılması prosesində onun tərkib hissələrinin funksional rolu nöqtəyi-nəzərinə aşağıdakı strukturda təsnifləşdirmək olar: səhmdar kapital-ilk başlanğıcda avans edilən kapital, əlavə kapital-nizamnamə fəaliyyəti prosesində yeni yaradılan əmlakda faktiki kapitallaşdırılmış vəsait; mənfəət ehtiyacları - sonralar kapitallaşdırmaq məqsədi ilə ehtiyatlandırılmış, lakin hələ istifadə olunmamış vəsait; yeni əmlakın yaradılmasına məqsədli daxilolmalar və maliyyələşdirmə vəsaiti.

Səhmdar cəmiyyətin nizamnamə kapitalı, hüquqi və fiziki şəxslərin (o cümlədən xarici) vəsaitinin könüllü olaraq birləşdirilməsi yolu açıq abunə formasında, yaxud təsisçilərin qoyuluşları hesabına kapitalı daha da artırmaq məqsədi ilə səhmlərin buraxılışı və satışı yolu ilə formalaşdırılır. Səhmdar cəmiyyətin nizamnamə kapitalının uçotu metodikasını təyin etmək üçün onun formalaşmasının hüquqi cəhəti böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Nizamnamə kapitalı bir tərəfdən müəyyən həcmdə xüsusiləşdirilmiş, mülkiyyət hüququ tam həcmdə cəmiyyətə keçən əmlakın yaradılması mənbəyi, digər tərəfdən səhmdar kapitalda cəmiyyəti təşkil edən zaman səhmlərin sahibləri tərəfindən investisiya edilmiş əmlak dəyirliyərin ilk dəyəri həcmində müəssisənin öhdəlikləri kimi buraxmaq lazımdır. Nizamnamə kapitalının həcmi təyin edən zaman yeni yaradılan səhmdar cəmiyyətləri, əvvəllər yaradılmış və mahiyyət etibarı ilə mülkiyyətçi sayılan müəssisələr arasında fərq qoyulur. Son halda söhbət dövlət və ya bələdiyyə müəssisələrinin bazasında yaradılan səhmdar cəmiyyətləri barədə gedir. İstənilən dövlət və bələdiyyə müəssisələrinin özəlləşdirilməsi təsəddici sənədlərdə qeydə alınan nizamnamə kapitalının həcmi

təyin etmək məqsədilə müəssisə əmlakını qabaqcadan qiymətləndirmək və onun alışı dəyərini hesablamaq tələb olunur.

Mirzəyeva Hicran Əmirxan qızı
Azərbaycan Elmi Tədqiqat
Kənd Təsərrüfatının İqtisadiyyatı və
Təşkili İnstitutunun dissertantı

İxrac məhsullarının rəqabət qabiliyyəti

Dövlət müstəqilliyini bəpa etdiyi ilk illərdə Azərbaycanın iqtisadiyyatında böhranlı vəziyyət müşahidə olunurdu. Ümum-millî lider, görkəmli siyasətçi və dövlət xadimi Heydər Əliyevin 1993-cü ildə hakimiyyətə qayıdışı Azərbaycanda həm siyasi həm də iqtisadi dirçəlişin əsasını qoydu. 1995-ci ildən H.Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycanın aqrar sahəsində geniş islahatlar həyata keçirilməyə başlandı. Bunun nəticəsində aqrar sahədə bir sıra uğurlar əldə edildi. Əsaslı islahatlardan sonrakı dövrdə demək olar ki, bütün ixrac yönümlü bitkiçilik sahələrində nisbətən yüksək məhsuldarlıqlı toxum sortlarından istifadə sahəsində real irəliləyişlərə nail olunmuşdur. Hazırda da H.Əliyev strategiyası Prezidentimiz İ.Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində Azərbaycan Respublikasında ixrac potensialının inkişafının əsas istiqamətlərindən biri xarici bazarlara çıxarılan məhsulların rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsidir. Bu istiqamət üzrə zəruri tədbirlərin həyata keçirilməsi ölkənin təbii-iqlim şəraiti və digər amillərlə bağlı ərzaq və kənd təsərrüfatı xammalı istehsalında malik olduğu rəqabət üstünlüklərinin dolğun reallaşdırılmasına və tamamlanmasına yönəldilmiş olur. Bu baxımdan «Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial – iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı»nın (2004-2008-ci illər) xüsusi əhəmiyyəti vardır. Proqrama uyğun olaraq kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı sferasında, o cümlədən ixrac yönümlü məhsullar istehsal edən sahələrdə müasir texnologiyaların

tətbiqinə əsaslanan yeni istehsal gücləri istifadəyə verilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarına uyğun olaraq 1996-2004-cü illər ərzində hazırki şəraitdə emal olunmuş aqrar məhsulların ixracında mühüm rol oynayan illik gücü 5,0 min ton olan fındıq emalı zavodu, «Evropa Tobako Bakı» ATSC-də ildə 2,6 milyard ədəd siqaret istehsal edən yeni sex, Quba-Xaçmaz zonasında konserv zavodları, Lənkəranda 1200 ton gücündə tomat istehsalı üzrə zavod istifadəyə verilmiş, Bakıda, Lənkəranda və Astarada çay fabrikləri, Bakıda bitki yağları istehsal müəssisəsi qurulmuşdur. Spirtli içkilər istehsal edən müəssisələrdə texnoloji yeniləşdirmələr aparılmışdır.

Aqrar-ixrac məhsullarının rəqabət qabiliyyətliliyinin yüksəldilməsinə əlverişli iqtisadi və təşkilati şərait yaratmaq məqsədilə həmin məhsulların emal sferasına səmərəli investorların cəlb edilməsi məqsəduyğundur.

Qeyd etmək lazımdır ki, iqtisadiyyatın struktur xüsusiyyətləri ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı xammalının emalı sferası ənənəvi olaraq nisbətən yüksək həcmdə kapital qoyuluşlarının yönəldiyi sahələrdən olmuşdur.

Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu iqtisadiyyatın bütün sahələrinin güzəştli maliyyələşdirilməsi funksiyasını reallaşdırır. Müvafiq dünya təcrübəsini nəzərə alacaq kənd təsərrüfatı məhsullarının emalına investisiyaların təşviqinin ölkənin regionlarının inkişafı proqramlarının çərçivəsində reallaşdırılması məqsəduyğundur.

*Mahmudov Hamiz Ramiz oğlu
AzDİU-nun dissertantı*

Dünya ölkələrinin müasir inkişaf strategiyasında geoiqtisadi amilin rolu

“...Azərbaycanın iştirakı olmadan bölgədə heç bir layihə - nə siyasi, nə iqtisadi, nə də nəqliyyat layihəsi həyata keçirilə bilməz. Bu, reallıqdır və getdikcə bizim önəmimiz artacaqdır...”

Müasir dövrdə dünyanın qloballaşması, bütövləşməsi və vahidləşməsi meylləri artıq bütün sferalarda (siyasi, iqtisadi, maliyyə, hərbi-strateji, informasiya, mədəni və s.) təzahür olunur. Qlobal sistemlər çərçivəsində mürəkkəb qarşılıqlı əlaqədə və asılılıqda olan mürəkkəb altsistemlər fəaliyyət göstərir: geosiyasət, geoiqtisadiyyat. Bu altsistemlərin fəaliyyətlərindən aydın görünür ki, hazırda geostrategiyanın müəyyən edilməsində aparıcı, prioritet mövqedə geoiqtisadiyyat çıxış edir.

Güclü, transmilli maliyyə-sənaye qruplaşmalarının yeni dünya qaydalarının formalaşmasında, milli iqtisadiyyatların harmonik qarşılıqlı əlaqə modelinin hazırlanmasında rolu artır. Güc komponentləri keçmiş geosiyasi, imperializm, ideologiyadan daha çox geoiqtisadi tələblərə yaxınlaşır. İkiqütblü dünya sisteminin dağılmasından sonra geosiyasi, hərbi metodlar artıq qalığ funksiyasını yerinə yetirir, eyni zamanda geoiqtisadiyyat dünya qaydalarını müəyyən edən əsas parametərə çevrilmişdir. Hazırda siyasi-strateji metodların istifadə edilməsi birbaşa olaraq geoiqtisadi strategiyanın tətbiq edilməsindən asılıdır.

“Geoiqtisadiyyat” termini, ilk dəfə olaraq, 1980-ci illərin sonunda ABŞ-ın elmi nəşrlərində tətbiq edilməyə başlanmışdır. Geoiqtisadiyyat müxtəlif iqtisadi, demoqrafik və ekoloji amillərin təsirini ölkənin və ya regionun coğrafi mövqeyi, təbii resursları və iqlim şəraiti ilə sıx əlaqədə tədqiq edir və tətbiqi elm kimi öyrənilir. Müasir şəraitdə geoiqtisadi yanaşma dünya və milli inkişafın prioritetlərini, qlobal məkanda fəaliyyətin motivasiyasını əvvəlcədən müəyyən etməyə imkan verir.

Geoiqtisadi siyasətdə dövlətin başlıca marağı dünya bazarında milli iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətinin yüksəlməsinə imkan verən şəraitin yaradılmasıdır. Bu cür strategiya bir neçə əhəmiyyətli metodlarla həyata keçirilir ki, onları da aşağıdakı qruplara ayırmaq olar:

– birinci qrup metodlar daxili bazarın rəqabətqabiliyyətliliyinin artmasına istiqamətlənir və bu, insan kapitalına, infrastruktura

turlara, elmi-tədqiqat təcrübi və konstruktor işlərinə (ETTKİ) investisiya qoyuluşu ilə həyata keçirilir;

– ikinci qrup metodlara iqtisadiyyatın genişlənməsi və müdafiəsinə istiqamətlənən “iqtisadi müharibələr” metodu aiddir.

Müstəqillik əldə etdikdən sonra, Azərbaycan Respublikası qlobal iqtisadi məkanda öz mövqeyini möhkəmləndirmək, dünya bazarında rəqabət qabiliyyətini yüksəltmək üçün istər ölkədaxili, istərsə də, xarici iqtisadi inkişaf strategiyasını hazırlayarkən geoiqtisadi amillərin nəzərə alınmasına böyük diqqət vermişdir. Avropa və Asiya qitələrinin kəsişməsində yerləşən Azərbaycan özünün coğrafi mövqeyinə görə dünyada iqtisadi və mədəni əlaqələrin inkişafında əhəmiyyətli yer tutur. Həmçinin, Azərbaycan başda karbohidrogen resursları olmaqla, müxtəlif mineral ehtiyatlarla zəngindir. Ona görə də, bu üstünlükləri reallaşdırmaq üçün Avrasiya nəqliyyat dəhlizinin inkişaf etdirilməsi, Xəzərin karbohidrogen ehtiyatlarının Avropa və dünya bazarlarına nəql edilməsi, ölkəmizin dünya təsərrüfatı əlaqələri sisteminə inteqrasiya etməsi məsələlərinin Azərbaycanın xarici iqtisadi siyasətinin prioritetləri kimi müəyyən edilməsi geoiqtisadi maraqlara əsaslanır.

Onu da qeyd edək ki, çoxvektorlu inteqrasiya proseslərində iştirak edən Azərbaycanın xarici iqtisadi strategiyasının prioritet istiqamətinin Avropa İttifaqına (Aİ) inteqrasiya təşkil etməsi də geoiqtisadi maraqlardan irəli gəlir. Belə ki, Aİ Azərbaycanın karbohidrogen resurslarının əsas idxalatçısıdır. Enerji təhlükəsizliyinin təmin olunması, eləcə də bu və ya digər məqsədlə Mərkəzi Asiya ölkələri ilə əməkdaşlığın yaradılması və inkişafı üçün Azərbaycan amili Aİ üçün strateji əhəmiyyət ləsb edir. Bununla yanaşı, Aİ də öz növbəsində Azərbaycan üçün mühüm transregional enerji və nəqliyyat layihələrinin, infrastruktur sahələrin inkişaf etdirilməsi, avropa bazarlarına çıxışın əldə edilməsi və bununla əlaqədar olaraq, milli istehsalın rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi və s. bu kimi amillər baxımından strateji əhəmiyyətə malikdir. Ona görə də, geoiqtisadi maraqlardan irəli gələrək Azərbaycanın Aİ-yə inteqrasiya olması hər iki

tərəf üçün strateji əhəmiyyətli olduğundan, bu prosesin yaxın gələcəkdə reallaşmasına ümid bəsləmək olar. Bütün bunlar bir daha onu təsdiq edir ki, Azərbaycanın inkişaf strategiyası geoiqtisadi modelə əsasən müəyyən edilmişdir və bu da müasir qlobal inkişaf strategiyasının tələblərindən irəli gəlir.

Yuxarıda qeyd olunanları ümumiləşdirərək, belə nəticəyə gəlmək olar ki, geoiqtisadi amilləri nəzərə almaqla hazırlanmış inkişaf strategiyasının reallaşdırılması ölkənin regionda, eləcə də dünya iqtisadi-siyasi məkanında mövqeyinin möhkəmlənməsinə və beynəlxalq rəqabət qabiliyyətinin yüksəlməsinə səbəb olar.

*Məmmədov Xəyal Vidadi o.
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti
“Magistr Hazırlığı Mərkəzi”*

Heydər Əliyev Azərbaycanın neft strategiyasının banisidir

Azərbaycanın yeni neft strategiyasının əsası “Əsrin müqaviləsi” adlanan beynəlxalq neft sazişi ilə qoyulmuşdur. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycana xarici sərmayənin və transmilli neft şirkətlərinin cəlb olunmasına hələ 1990-cı illərin əvvəllərindən başlanılmışdır. Müstəqillik əldə olunduqdan sonra da bu sahədə bir sıra tədbirlər görülmüş, neft kontraktlarının ilkin layihələri üzərində müəyyən işlər aparılmışdı. Bu da təbii hal sayılmalıdır. Çünki yenicə müstəqillik qazanmış, sistem transformasiyası mərhələsində olan və zəngin neft yataqlarına malik bir dövlətin iqtisadi inkişafı üçün ilkin maliyyə mənbəyi kimi bu sərvətlərdən istifadə olunmasının alternativini yox idi.

Lakin 1993-cü ildə ölkədə siyasi hakimiyyət dəyişildikdən sonra yenidən hakimiyyətə qayıdan Heydər Əliyev işlərin gedişi ilə daha yaxından tanış olmaq üçün bu prosesi müvəqqəti dayandırmağı qərara aldı. Yalnız 1994-cü il fevral ayının 4-də prezident H. Əliyev “Azərbaycan Respublikasında dəniz neft və

qaz yataqlarının işlənməsinin sürətləndirilməsi haqqında” qərar verdi. Bundan sonra işin yeni mərhələsi başlandı. Uzun və doğrudan da çox ağır danışıqlar prosesindən sonra nəhayət, 1994-cü il sentyabrın 20-də Bakıda “Gülüstən” sarayında “Xəzərin Azərbaycan sektorundakı “Azəri”, “Çıraq” yataqlarının və “Günəşli” yatağının dərin hissəsinin birgə işlənilməsi və hasilatın pay bölgüsü haqqında” Azərbaycanın ilk beynəlxalq neft sazişi – “Əsrin Müqaviləsi” imzalandı.

*Qarayev Orxan
aspirant*

Yeni iqtisadi şəraitdə respublika ərzaq bazarının formalaşması, qorunması və təhlükəsizliyinin təmin edilməsi istiqamətləri

Hər bir ölkədə sosial-iqtisadi inkişafın ən vacib şərtlərindən biri təbii ki, ölkədə daxili bazarın formalaşması, qorunması və onun təhlükəsizliyinin təmin olunması məsələsidir, milli iqtisadiyyatın kompleks inkişafı baxımından hər bir ölkənin iqtisadi siyasətində prioritet məsələ olmaqla ön planda durmalıdır. Yaddan çıxarmaq lazım deyil ki, istehsal istehlaka xidmət edir və istehlakın səviyyəsi ölkədə iqtisadiyyatın inkişafı səviyyəsindən, onun xarakter və mahiyyətindən xəbər verir. Bu baxımdan ölkədə daxili ərzaq bazarının formalaşması inkişafı, qorunması və təhlükəsizliyinin təmin olunması xüsusilə vacibdir və iqtisadi inkişafın prioritet istiqamətlərindəndir. Belə ki, dünya təcrübəsindən görüldüyü kimi hər bir ölkədə iqtisadi təhlükəsizliyin təminatı milli iqtisadiyyatın başlıca vəzifəsidir. O da məlumdur ki, hər bir ölkədə daxili bazar, xüsusilə daxili ərzaq bazarı nə qədər çox öz məhsulları ilə formalaşarsa, daxili bazarda və əhalinin istehlakında yerli istehsalın payı nə qədər çox olarsa bu müsbət hal kimi qiymətləndirilir və o ölkənin yüksək iqtisadi inkişaf səviyyəsindən xəbər verir. Daxili ərzaq bazarının səviyyəsi isə ölkədə ərzaq proqramının həllinin vacib şərtidir və əhalinin ərzaq təminatının təhlükəsizliyinin qarantıdır.

Ərzaq təhlükəsizliyi problemi və onun hər bir ölkədə həllinin vacibliyi və bu istiqamətdə kompleks tədbirlər görülməsi hələ keçən əsrin 70-ci illərində BMT-nin Beynəlxalq Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatı (FAO) tərəfindən qaldırılmışdır və o vaxtdan FAO-nun daxili fəaliyyətdə olan Beynəlxalq Ərzaq Təhlükəsizliyi Komitəsi yaradılmışdır. Məhz bu komitənin yaxından iştirakı və köməyi ilə dünya ölkələrinin əksəriyyətində «Milli ərzaq təhlükəsizliyi proqramı» işlənib hazırlanmış və həyata keçirilməkdədir. Bu proqram ölkədə normal ərzaq bazarının yaradılmasını, əhalinin fizioloji normalara uyğun ərzaq məhsulları ilə təminatını, bazarı formalaşdıran istehsal sahələrinin inkişafını və bu istiqamətdə dövlət tərəfindən aparılan siyasəti, bazarın qorunması və təhlükəsizliyini təmin edən kompleks tədbirlər sistemini nəzərdə tutur. Göründüyü kimi bu çox əhatəli, mürəkkəb, vacib və çox məsuliyyətli bir proqramdır. Proqramın həlli hər bir ölkədə iqtisadi siyasətin bir nömrəli problemidir və çox geniş əhatəli parametrlərin kompleks şəkildə fəaliyyətini tələb edir.

*Q.A.Şəkəraliyev,
dissertant*

Bank sisteminin islahatları və onun səmərəsi

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində bank sisteminin islahatlarının həyata keçirilməsi təkidlə tələb olunur. Bu ilk növbədə ölkə iqtisadiyyatının inkişafı ilə bağlıdır. Bu məqsədlə Azərbaycanın bank sistemi son illərdə beynəlxalq bank təcrübəsində tətbiq edilən məhsul və texnologiyaların mənimsənilməsində mühüm irəliləyişə nail olmuşdur. Hazırda bankların həm əməliyyat-idarəetmə sistemləri, həm də bazara təklif etdikləri məhsul və xidmətlər yeni və mütərəqqi texnologiyalara əsaslanır. Bazar segmentinin genişləndirilməsi strategiyası isə, bankları məhsul çeşidini genişləndirməyə və nou-hau və elmi-tətbiqi innovasiyaları daha aktiv tətbiq etməyə sövq edir.

Bank sistemində təşkilati təkmilləşmə, idarəetmə texnologiyalarının inkişafı müstəsna rol oynayır. Beynəlxalq maliyyə ba-

zarlarında daha aktiv iştirak istəyi bankları qabaqcıl korporativ idarəetmə standartlarının tətbiqinə təşviq etmişdir.

Hazırda qabaqcıl bank qruplarında bu sahədə əhəmiyyətli nəticələrə də nail olunmuşdur. Qeyd edək ki, bank sistemində korporativ idarəetmə standartlarının tətbiqi həm əlahiddə bank qanunvericiliyi ilə, həm də bankların institusional inkişafı istiqamətində həyata keçirilmiş iri layihələrlə də dəstəklənmişdir. Bu isə mütərəqqi idarəetmə texnologiyalarının tətbiqi sahəsində banklar üçün korporativ sektorla müqayisədə daha üstün şərtləri təmin etmişdir.

Son dövrdə banklara etimadın bərpa edilməsi üçün mütərəqqi idarəetmə, risklərin tənzimlənməsi və daxili nəzarət sistemləri ilə yanaşı, dolğun maliyyə hesabatlığı sisteminin mövcud olması da vacib əhəmiyyət kəsb edir. Bank sistemi ölkədə Beynəlxalq Maliyyə Hesabatlığı Standartlarına keçmiş yeganə iqtisadi sektordur. Bu standartlar investorların, kreditorların, əhəlinin və bütün maraqlı tərəflərin banklar haqqında şəffaf maliyyə məlumatı əldə etmək imkanını artırmaqla, onların risklərinin səmərəli tənzimlənməsinə imkan yaradır.

Bank sistemində islahatların ən mühüm nəticələrindən biri də mütərəqqi ödəniş sistemlərinin yaradılmasıdır. Real vaxt rejimində fəaliyyət göstərən xırda və iri ödənişlər üçün avtomatlaşdırılmış sistemlər iqtisadi infrastrukturun ən vacib elementlərinə çevrilmişdir. Lakin mütərəqqi ödəniş sistemləri təkcə infrastruktur əhəmiyyəti ilə məhdudlaşmır, yeni iqtisadi münasibətlərin formalaşdığı şəraitdə iqtisadi agentlərin qarşılıqlı etimadının yüksəlməsinə, bazar aktivliyinin artmasına və bütövlükdə pul dövriyyəsi kanallarında multiplikator effektinin güclənməsinə şərait yaradır.

Bank islahatlarının realizasiyası və bütövlükdə səmərəli bank fəaliyyətinin təmin edilməsi məqsədilə qanunvericilik davamlı olaraq təkmilləşdirilmişdir. Artıq 3-cü nəsil bank qanunu qüvvəyə minmişdir. Bank fəaliyyətinə dair beynəlxalq standartlara-Bazel prinsipinə və Avropa Birliyinin Bank direktivlərinə tam uyğun olaraq hazırlanmış bu qanun bankların mülkiyyət strukturunun şəffaflığının təmin edilməsi, risklərin səmərəli idarə edilməsi, mütərəqqi tənzimləmə və nəzarət sistemlərinin

tətbiqi, bank müştəriləri və səhmdarlarla qarşılıqlı münasibətlərin tənzimlənməsi və bankların fəaliyyətinin bütün digər aspektləri üzrə ən qabaqcıl hüquqi baza formalaşmışdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, bu gün hətta maliyyə sektorunun ən qabaqcıl seqmenti olan bank sisteminin də dərinliyi səviyyəsi aşağı hesab edilir. Təbii ki, maliyyə sisteminin dayazlığı onun dinamik iqtisadi artımı və iqtisadiyyatın diversifikasiyasını maliyyələşdirmək imkanlarını məhdudlaşdırır. Bu isə bizi qane edə bilməz. Hesablamalar göstərir ki, yoxsulluq səviyyəsinin əhəmiyyətli azaldılmasını təmin etmək üçün bank sisteminin maliyyə dərinliyi minimum 50%-ə dək artmalıdır.

*Cabbarova Kəmalə Sətdar qızı,
dissertant*

Ölkədə ərzaq malları bazarının tənzimlənməsi problemi

Ölkənin cavan sosial-iqtisadi sisteminin iqtisadi tənzimlənməsi uzun və mürəkkəb bir prosesdir. Ərzaq malları bazarı əhalinin ərzaq mallarına olan tələbatının ödənilməsi problemini həll etmək üçün ərzaq malları bazarının formalaşmasına, idarə edilməsinə və tənzimlənməsinə həmişə böyük əhəmiyyət verilmişdir. Buna bir çox tədqiqatçıların elmi əsərləri də şəhadətlik edir.

Ərzaq bazarının formalaşması iqtisadiyyatda zəruri əlverişli şəraitin yaradılmasından əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. Belə ki, ərzaq bazarı milli aqrar iqtisadiyyatından əhəmiyyətli dərəcədə asılı olduğundan, onun formalaşması da hüquqi, iqtisadi, sosial və coğrafi mühit faktorlarından bilavasitə asılı olur. Bu asılılığın səmərəliliyi ondadır ki, bu faktorların əsasında yaranan mövcud qaydalar və prinsiplər ərzaq bazarını, əhalinin tələbatının ödənilməsinə xidmət edir.

Azərbaycan Respublikasında yeni təsərrüfatçılıq şəraitinə keçid dövrünün ilkin illərində ərzaq malları bazarı əsasən idxalat əsasında formalaşmışdır. Belə ki, 1996-cı ildən-1999-cu ilə qədər əhalinin əsas qida məhsullarına olan tələbatının

əsas hissəsini xarici ölkələrdən idxal olunmuş mallar ödəyirdi. Lakin, 2000-ci ildən bu tendensiya getdikcə aşağı düşməyə başlamış, son beş ildə ərzaq məhsulları və içkilərin istehsalının orta illik artım sürəti 10,3% olmuşdur. Belə ki, daxili istehsal bərpa olunduqca, ərzaq mallarının idxalı minimuma enməyə başlamışdır. Məsələn, quş ətinin idxalı sabitləşmiş və bu da heyvandarlıq məhsulları idxalının 40%-ni təşkil edir. Bunları anoloji olaraq, yumurta, bitki yağları, konservləşdirilmiş ərzaq məhsullarına və s. şamil etmək olar.

Ölkənin qlobal problemlərindən ən əsası artmaqda olan əhalinin ərzaq məhsullarına olan tələbatını ödəmək strategiyasıdır. Hesablanmışdır ki, respublika əhalisinin sayının 2015-ci ildə 10,5 milyon nəfərə çatacağı gözlənilir. Respublikada 2005-2010- cu illər ərzində əhalinin artımının ildə 1.4 % olacağı gözlənilir. Bir nəfərə düşən istehlak gəlir səviyyəsinin artması, nisbi qiymətlərin dəyişməsi və əhalinin regional parametrlərindən asılı olaraq dəyişəcəkdir. Hazırki istehlak səviyyəsi qida mühitinə uyğundur və beləliklə əhalinin gələcək tələbatı bazar tərəfindən müəyyən ediləcəkdir. Əhalinin sayının artımına olan maraq sadə bir məsələ deyildir. Əhalinin ərzaq və digər tələbat mallarına olan ehtiyacının düzgün və dəqiq hesablanması, onların istehsalının proqramlaşdırılmasının dəqiqliyi bilavasitə əhalinin inkişaf səviyyəsinin müəyyənəşdirilməsindən asılıdır. Buna görə də optimal təşkil edilmiş bir sistem olmadan cəmiyyətin normal iqtisadi həyatı mümkün deyildir, yəni fermer-kəndli təsərrüfatının, yeyinti sənayesinin inkişafı məsələsinin mühüm ümumdövlət və eləcə də qlobal əhəmiyyəti vardır. Ona görə də Azərbaycan öz daxili potensial imkanları hesabına bu problemləri həll etmək zəruriyyətdəndir.

magistr Leyla Vaqif qızı Yusifova
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti,

Müştərək müəssisələrin sənayenin inkişafına təsiri

Müasir dövrdə Azərbaycan Respublikasında dünya iqtisadiyyatına qoşulmadan və xarici iqtisadi əlaqələrdə aktiv iştirak etmədən ölkə iqtisadiyyatını yenidənqurmaq, struktur dəyişikliklərini həyata keçirmək üçün resurslarla təmin olunmaq, elmi-texniki tərəqqinin, istehsalın iqtisadi səmərəliliyinin və məhsulun keyfiyyətinin yeni səviyyəsinə nail olmaq mümkün deyil. Bu baxımdan, milli iqtisadiyyatın təşəkkülü və inkişafı üçün müştərək sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi zəruridir.

Müştərək müəssisə yerli bazara daxil olma vasitəsi kimi xarici investora daha geniş informasiya bazası, əlaqə şəbəkəsi əldə etməyə və daxili bazarı qiymətləndirməyə, yerli istehlakçıların zövq və meylləri haqqında məlumat toplamağa, istehlakçılara xidmət göstərməyə imkan verir. Digər tərəfdən xarici investor yetkin texnika və texnologiyanı və məhsul istehsalını inkişaf etməkdə olan ölkələrə keçirməklə kapitalın dövriyyə müddətini artırmış olur. Müştərək müəssisənin yaradılması milli investorun xarici təhcizatçı və istehlakçılarla təsərrüfat əlaqələri yaratmasına, yerli bazarı daha tez mənimsəməsinə, xarici investorun satış şəbəkəsindən istifadə edərək xarici bazarlara çıxmasına, xarici marketing təcrübəsinə yiyələnməsinə müsbət təsir göstərir.

Azərbaycan iqtisadiyyatının bazar münasibətlərinə uyğun yenidən qurulması, sənaye istehsalının texniki-iqtisadi səviyyəsinin aşağı olması iqtisadi inkişafda xarici sahibkar kapitalın ölkəyə cəlb olunmasının əhəmiyyətini artırır. Belə ki, hazırda ölkə sənayesində istehsal əsas fondlarının orta xidmət dövrü 22 il, maşın və avadanlıqların isə orta xidmət dövrü 16 ildən 20 ilə qədər olmuş və müvafiq normalardan 1,7-2,3 dəfə çoxdur. Respublika sənayesində istehsalın əsas fondlarının fiziki və mənəvi cəhətdən aşınan hissəsi 70 faizə qədər təşkil edir.

Müştərək müəssisələr sənaye istehsalının həcminə birbaşa və dolayı yolla təsir göstərir. Onların sənaye istehsalına birbaşa təsiri istehsalın həcmində artımında, strukturunun təkmilləşdirilməsində, məhsulun maya dəyərinin və keyfiyyətinin artırılmasında, istehsalın səmərəliliyinin yüksəldilməsində, dolayı

təsir isə müştərək müəssisələrin əlaqədar istehsalların kəmiyyət və keyfiyyət tərəflərinə təsirində öz əksini tapır. Dolayı təsir formaları, birincisi, xarici investisiyılı müəssisə tərəfindən milli bazara gətirilmiş məhsulların milli istehsalçı tərəfindən mənimsənilməsi, ikincisi, xarici investisiyılı müəssisələrin buraxdığı məhsullarla əlaqədar məhsullara tələbin yaranması ilə əlaqədardır. Bu tələbin artımı müştərək müəssisələrdə məşğul olanların istehlak şeylərinə tələbinin yaranması, müştərək müəssisələrin daxili bazardan istehsal vasitələri alması, müştərək müəssisələrin istehsal etdiyi məhsullarla əlaqədar məhsullara tələbin yaranması yolu ilə baş verir.

Müştərək müəssisələrin ölkə sənayesinin inkişafına müsbət mənada təsiri davam etməkdədir. Beləki, son illərdə xarici və müştərək müəssisələrin sənaye istehsalında getdikcə rolu artır. Qeyd etmək lazımdır ki, 2005-ci ildə sənaye məhsulunun 55,7 faizi xarici və müştərək müəssisələrin payına düşmüşdür ki, bu da əsasən neft hasilatı ilə əlaqədar olmuşdur. Müştərək müəssisələrin sənaye istehsalının həcm və strukturuna birbaşa təsirindən başqa, dolayı da təsir göstərir. Bu müştərək müəssisələrin milli müəssisələrlə subpodrat müqavilə bağlamaqla istehsalın sahə strukturuna təsirində öz əksini tapır. Hal-hazırda müştərək müəssisələrin istehsal etdiyi məhsulların texnoloji cəhətdən mürəkkəblik səviyyəsinin aşağı olması onların istehsal həcminə və strukturuna dolayı təsirini azaldır.

Sənaye istehsalına xarici investisiyanın digər təsir formalarına birincisi, xarici investisiyılı müəssisə tərəfindən milli bazara gətirilmiş məhsulların milli istehsalçı tərəfindən mənimsənilməsi; ikincisi, xarici investisiyılı müəssisələrin buraxdığı məhsullarla əlaqədar məhsullara tələbatın yaranmasıdır. Hazırda dövlətin iqtisadi imkanlarının məhdudluğu və xüsusi bölmənin zəif inkişafı şəraitində müştərək müəssisələrin ölkənin iqtisadi inkişafına dolayı təsirinin səviyyəsi çox aşağıdır.

Ölkədə müştərək müəssisələrin inkişaf etdirilməsi baxımından infrastrukturun bir-sıra sahələr üzrə inkişaf

etdirilməsinə zərurət vardır. Bunun aşağıdakı istiqamətlər üzrə həyata keçirilməsinə ehtiyac var:

- ixracın kreditləşdirilməsi və sığortalanması sisteminin formalaşdırılıb inkişaf etdirilməsi;

-ixracın inkişafına digər yardımçı xidmətlər (menecment, injiniring, ixrac bazarlarının marketing tədqiqi, məhsulların keyfiyyətinə nəzarət və sertifikatlaşdırılması və s.) sisteminin qurulması;

-xarici iqtisadi proseslərlə bağlı (dünya əmtəə bazarlarının konyunkturu, onların proqnozu, xarici ölkələrin təsərrüfat qanunvericiliyi, gömrük rejimi və s. ilə əlaqədar) informasiyanın toplanması, işlənməsi və yayılması sisteminin qurulması;

-ölkə iqtisadiyyatına xarici investisiyaların portfel investisiyalar formasında da cəlb edilməsini canlandırmaq məqsədilə qiymətli kağızlar bazarının və fond birjasının fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsi;

- xarici investorların cari və eləcə də, digər maliyyə ehtiyaclarının ödənilməsinə təmin etməyə qadir olan bank sektorunun inkişaf etdirilməsi;

- ölkədə mühasibat uçotu standartlarının dünya standartlarına uyğunlaşdırılması;

- ölkədə bazar infrastrukturunu sahələrinin bütün istiqamətlər üzrə inkişaf etdirilməsi və s.

Qeyd olunan təkliflərin reallaşması fikrimizcə müsbət addım olardı.

Z.Yusifov

İstehsal xərclərinin səviyyəsinin dəyişməsinə təsir göstərən faktorların müxtəlif əlamətlər üzrə təsnifatının təkmilləşdirilməsi

Bazar münasibətləri şəraitində istehsalın kompleks intensivləşdirilməsi və onun effektivliyinin yüksəldilməsi kimi mühüm vəzifələrin yerinə yetirilməsi amilli və çoxamilli

İqtisadi təhlilin metodikasının bütün bloklar üzrə yeni prizmadan işlənilib hazırlanmasını tələb edir. Aydınır ki, istehsal məsrəflərinin minimuma endirilməsi kimi aktual vəzifənin həlli və bu istiqamətdə aparılan kompleks iqtisadi təhlilin reallığı ayrı-ayrı faktorların və parametrlərin elmi cəhətdən düzgün təsnifatından asılıdır. Təcrübə göstərir ki, maşınqayırma müəssisələrində aparılan iqtisadi təhlil prosesində hesablamağa daxil edilən çoxlu sayda faktorlar və indikatorlar müxtəlif əlamətlər üzrə təsnifləşdirilir. Nəzəriyyə və praktikadan məlumdur ki, amilli (çoxamilli) təhlilin metodikası işlənilib hazırlanarkən yekun parametərə təsir göstərən amillərin tipologiyası ümumi, fərdi, kəmiyyət, keyfiyyət, intensiv, ekstensiv, standart, inteqral və sair olmaqla müxtəlif variantlarda verilir. Xüsusi vurğulamaq yerinə düşər ki, məsrəflərin səviyyəsinin dəyişməsinə təsir göstərən faktorlar onların əsasını təşkil edən ayrı-ayrı əlamətlərin sayından asılı olaraq bir çox variantda sistemləşdirilə bilər. Zənnimizcə, maşınqayırma müəssisələrində məsrəflərin səviyyəsinin dəyişməsinə təsir göstərən faktorlar sisteminin işlənilib hazırlanması və onların tipologiyasının verilməsi amilli (çoxamilli) təhlilin təşkili modelinin qurulması üçün mühüm əhəmiyyətə malikdir. Bundan başqa məhsulun maya dəyərinin amilli təhlili modelinin qurulması prosesində müxtəlif əlamətlər üzrə təsnifləşdirilən göstəricilər sisteminin tətbiqi və onun müəyyən kriteriya üzrə direkt-kostinq sistemində optimal formula hesab edilən «satışın həcmi-maya dəyəri-mənfəət» sxemi ilə uzlaşdırılması yerinə yetirilən elmi-tədqiqat işlərinin effektivliyinin yüksəldilməsi üçün əvəzsiz rol oynaya bilər. Deyilənlərdən göründüyü kimi, məsrəflərin səviyyəsinə təsir edən amillərin mərhələlər üzrə təhlilinin göstəricilər sistemi onların elmi təsnifatı əsasında formalaşır. Çünki, hər bir iqtisadi parametr ayrı-ayrılıqda istehsal münasibətlərinin, təsərrüfat subyektlərinin istehsal və kommersiya fəaliyyətinin yalnız müəyyən tərəfini xarakterizə edir. Məhz buna görə də iqtisadiyyatın transformasiyası şəraitində xərclərin səviyyəsinə təsir edən amillərin müxtəlif

əlamətlər üzrə təsnifləşdirilməsi və qruplaşdırılmasına, onların tərkibində kompleks və spesifik göstəricilərin bir-birindən dəqiq ayrılmasına obyektiv zərurət yaranır. Doğrudan da, məsrəflərin səviyyəsinə təsir edən amillərin onların özünəməxsus xüsusiyyətləri nəzərə almaqla təsnifləşdirilməsi xərclərin səviyyəsinə operativ nəzarət etməyə imkan verir. Ona görə də, maşınqayırma müəssisələrində məsrəflərin səviyyəsinə təsir göstərən amillər «müəssisənin fəaliyyətindən asılı olan» və «müəssisənin fəaliyyətindən asılı olmayan» faktorlar blokuna bölünməklə məhsulun maya dəyərinin aşığı salınması ehtiyatlarını müəyyən etməyə əlverişli şərait yaradır. Məhz buna görə də, praktikada məsrəflərin səviyyəsinin dəyişməsinə təsir edən amillərin mərhələlər üzrə təhlili metodikası bir qayda olaraq onun göstəricilər sistemi ilə (fərdi və ümumi) əlaqələndirməklə birlikdə işlənib hazırlanır. Bu zaman, zənnimizcə, məsrəflərin səviyyəsinin dəyişməsinə təsir göstərən amillərin təsnifatı və onların təhlili metodikası Aşağıdakı blokları əhatə etməklə tamamlana bilər: 1) ayrı-ayrı ümumi faktor-göstəricilərin spesifik göstəricilərə bölünməsi; 2) xüsusi faktor-göstəricilərin standart parametrlərlə müqayisəsi; 3) spesifik göstəricilərin təhlilinin nəticələrinin ümumiləşdirilməsi. Praktikada müəssisənin istehsal və kommersiya fəaliyyətinin nəticələrini xarakterizə edən bütün iqtisadi indikatorlar (faktorlar) yuxarıda qeyd olunan prinsipə görə ilkin və törəmə faktorlara bölünür. Maşınqayırma müəssisələrində ilkin göstəricilərə «məhsulun maya dəyəri», «müqayisəyə gələn məhsulların maya dəyəri», «mühüm növ məhsulların maya dəyəri», törəmə faktor-göstəricilərə isə «əmtəlik məhsulun bir manatına məsrəflər», «məsrəf tutumu» və sair aid edilməsi məqsədəuyğun sayılır. Göstərilən əlamət və ya prinsip üzrə iqtisadi faktor-parametrlərin sistemləşdirilməsi idarəetmə üçün zəruri olan və ilkin faktor-göstəricilərin bazasında formalaşan informasiyanın dərinlən öyrənilməsinə, onun operativliyinin və analitikliyinin yüksəldilməsi yolu ilə mühasibat uçotunun, auditin və iqtisadi təhlilin təşkili metodikasının təkmilləşdirilməsinə kömək edə bilər.

Ölkə sahibkarlığının inkişafına mane olan baryerlər və sahibkarlığa dövlət qayğısı

Dünya praktikası göstərir ki, bazar iqtisadiyyatı şəraitində kiçik və orta sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi regionların sosial-iqtisadi inkişafının əsas şərtlərindən biridir.

Azərbaycan dövlətinin qurucusu, ulu öndərimiz Heydər Əliyev cənabları hər zaman qeyd etmişdir ki, kiçik və orta sahibkarlıq güclü iqtisadiyyatın hərəkətverici qüvvəsidir.

Azərbaycanda kiçik biznes və onun inkişafı üçün münbüt şəraitin yaradılmasının əhəmiyyəti son illərdə ictimaiyyət tərəfindən dərk edilir. Bunun bariz nümunəsi kimi “Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlığın inkişafının Dövlət Proqramı Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Azərbaycan Respublikasında sahibkarlığın inkişafına dövlət himayəsi sahəsində əlavə tədbirləri və “Regionların sosial iqtisadi inkişaf proqramını” qeyd etmək olar.

Məhs kiçik və orta sahibkarlıq regionların sosial-iqtisadi inkişafına mane olan problemlərin aradan qaldırılmasına kömək edən güclü alət hesab edilir. Kiçik sahibkarlığın bu funksiyası müxtəlif məsələlərin həllini nəzərdə tutur ki, bu da sahibkarlığın inkişafı hesabına reallaşa bilər. Qeyd olunan məsələlərə siyasi-ictimai əhəmiyyətli məsələ hesab olunan orta sinfin yaradılması, demokratiyanın möhkəmlənməsi, sahibkarların birləşməsi ilə vətəndaş cəmiyyətinin yaradılması, bir sıra sosial (işsizliyin aradan qaldırılması, əhali üçün gəlir mənbələrinin yaradılması və münasib qiymətlərlə vətəndaşlar üçün məhsul və xidmətlərin istehsalı) və iqtisadi (rəqabət mühitinin yaradılması, şəxsi kapitalin və xarici investorların cəlb edilməsi, texnologiyaların komersiyalaşması, müxtəlif səviyyələrdə büdcənin doldurulması) tədbirləri misal göstərmək olar.

Kiçik və orta sahibkarlığın Azərbaycanda kifayət qədər inkişaf etməməsinin səbəbi (əsasən də inkişaf etmiş sənaye ölkələri ilə müqaisədə) kiçik sahibkarlığın yaradılması və inkişafı yolunda baryer olan çoxsaylı problemlərlə əlaqədardır. Şərti olaraq bu problem və ya baryerləri xarici və daxili baryerlər kimi xarakterizə etmək olar.

Kiçik və orta sahibkarlığın inkişafının qarşısında duran daxili bə xarici baryerlərin mövcudluğu sonda bütövlükdə ölkə üzrə vətəndaşların sahibkarlığa meylini zəiflədir.

Əksər hallarda yeni fəaliyyətə başlayan sahibkarın start üçün lazım olan kapitalı, fəaliyyətdə olan kiçik müəssisə isə dövrüyyə vəsaitlərinin doldurulması üçün lazım olan maliyyə resurslarına malik olmurlar. Təminat və girov yoxluğu üzündən isə banklar kiçik müəssisələrə kredit vermək istəmirlər. Lakin Azərbaycan hökuməti son illərdə çoxsaylı kredit yarmarkaları təşkil etməklə kiçik və orta sahibkarların kredit bazarında uzun müddətli, minimal faizlərlə və rahatlıqla maliyyə vəsaitləri əldə edə bilməsi daha da sadələşdirilmişdir.

*Müəssisə Əjdər qızı Məmmədova
Az.ETKTİ və TI-nun dissertantı*

Azərbaycan Respublikasının xarici iqtisadi əlaqələrinin prioritet istiqamətləri

Azərbaycan Respublikasında bazar münasibətlərinə keçid şəraitində bazar iqtisadi mexanizminə əsaslanan milli iqtisadiyyatın formalaşdırılması və onun dünya təsərrüfat sistemində səmərəli inteqrasiya olunması məqsədilə köklü islahatlar aparılır. Müstəqilliyin ilk illərində respublikada tələbat idxal hesabına təmin edilirdi, lakin son dövrlərdə uğurlu islahatlar nəticəsində bu sahədə xeyli irəliləyişlər müşahidə edilməkdədir.

Qeyd edək ki, Azərbaycan Respublikasında xarici-iqtisadi əlaqələrdə vacib istiqamətlərdə həyata keçirilir. Müstəqillik dövründə xarici iqtisadi əlaqələrin dövlət tənzimlənməsi sahəsində də ciddi irəliləyişlər olmuşdur. Bununla əlaqədar «Azərbaycan Respublikasında xarici ticarətin səmərəliliyinin artırılması haqqında» 10

yanvar 1994-cü il tarixli və «Azərbaycan Respublikasında xarici ticarətin sərbəstləşdirilməsi haqqında» 05 aprel 1994-cü il tarixli Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin fərmanları xarici ticarət fəaliyyətinin genişləndirilməsində əhəmiyyətli təsir göstərmişdir.

Dünya təcrübəsi göstərir ki, beynəlxalq iqtisadi inteqrasiyasının qloballaşdığı bir şəraitdə normal istehlak bazasının formalaşması və inkişafının təmin olunması yalnız daxili imkanlar hesabına deyil, xarici imkanlar hesabına mümkündür. Dövlət müstəqilliyini əldə etdikdən sonra, respublikamız da daxil olmaqla keçmiş müttəfiq respublikalar beynəlxalq əmək bölgüsünün yaratdığı imkanlardan daha çox faydalanırlar. Bu ölkələr xarici-iqtisadi əlaqələri müstəqil olaraq inkişaf etdirməyə və bu əsasda fəal surətdə dünya təsərrüfat sistemində qoşulmağa can atırlar.

Xarici ticarətin liberallaşdırılması nöqtəyi-nəzərindən idxal edilmiş məhsulların ölkə daxilində pula çevrilərək dəyər (kapital) formasında ölkədən kənarlaşdırılması dünya təcrübəsində səmərəli hesab edilmir. Belə bir iqtisadi şəraitdə bu proses nəticə etibarilə ölkədə kapital «aclığına» səbəb olur. Bütün bunlar son nəticədə dövlətin vəssalçılığına, onun bir və ya bir neçə xarici ölkədən iqtisadi asılılığına gətirib çıxarır.

Bazar münasibətlərinə keçid şəraitində respublikamızın xarici ticarət əlaqələrinin aşağıdakı istiqamətdə həyata keçirilməsini məqsədə uyğun hesab edirik:

- ölkə iqtisadiyyatında səmərəli strukturun yenidən qurulmasının həyata keçirilməsi;

- mülkiyyət formasından asılı olmayaraq daxili əmtəə istehsalçılarının dünya bazarına çıxmaq imkanlarının stimullaşdırılması və rəqabət qabiliyyətli əmtəə təklifinin təmin edilməsi;

- müəssisələrin valyuta gəlirlərinin və dövlət büdcəsinə daxil olan ödəmələrin həcmının artırılması;

- ölkə əhalisinin tələbatının, müəssisələrin sərfəli əməkdaşlıq münasibətlərinə daxil olmasının təmin edilməsi;

- dövlətin iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsi və s.

Dövlətin xarici ticarət siyasətinin qeyd etdiyimiz prioritet istiqamətlərinin reallaşdırılması səmərəli xarici ticarətin həyata keçirilməsində ön mühüm vəzifədir. Bütün bunlar isə nəticədə dövlət büdcəsinin gəlirlərinin sabit və etibarlı şəkildə formalaşmasına əlverişli şərait yaradır.

H.Əliyev və Sumqayıtda kimya müəssisələrinin inkışafı məsələləri

Sumqayıt şəhərinin yarandığı ilk dövrlərdən başlayaraq onun sosial iqtisadi inkışafında kimya müəssisələrinin xüsusi payı olmuşdur. Belə ki, keçmiş SSRİ-nin tərkibində, qısa müddətdə, təxminən 30 il ərzində şəhərimizdə güclü istehsal potensialına malik olan müxtəlif kimya müəssisələri yaradılmışdır.

Ümummilli liderimiz H.Əliyev 1969-cu ildə hakimiyyətə gəldikdən sonra digər sahələrdə olduğu kimi kimya sənayesinin inkışafında da xüsusi bir canlanma yaranmışdır. Keçən əsrin 70-80-cı illərində kimya sənayesinin aparıcı müəssisələrindən olan Sumqayıt müəssisələri o cümlədən «Üzvi sintez» istehsalat birliyinin təsərrüfat təcrübəsi ittifaq səviyyəsində dəfələrlə yüksək qiymətləndirilmişdir. Lakin həmin dövrdə inzibati-amirlik iqtisadiyyatının tələblərindən irəli gələrək kimya sənayesinin inkışafında heç də həmişə səmərəlilik prinsiplərinə üstünlük verilməmişdir. Odur ki, 90-cı illərin əvvəllərində 2-ci dəfə siyasi və iqtisadi müstəqillik əldə etdikdən sonra öz iqtisadiyyatını bazar münasibətləri əsasında quran Azərbaycan Respublikasında kimya müəssisələrinin inkışaf etdirilməsinə tamamilə yeni, marketinq fəaliyyətinin idarə olunması mövqeyindən yanaşılmalı oldu. Kimya müəssisələrinin inkışaf etdirilməsinə münasibətdə yeni yanaşma, hər şeydən əvvəl, bazar tələbatının öyrənilməsinə, səmərəlilik və faydalılıq prinsiplərinə əsaslanmağı tələb edirdi. Nəticədə kimya müəssisələrimiz bəzi məhsulların istehsalından tamamilə imtina etməli, bəzi məhsulların istehsal həcmi isə məhdudlaşdırmalı oldular.

Hal-hazırda Sumqayıtın kimya müəssisələrinin inkışaf etdirilməsini təmin etmək məqsədi ilə bir sıra texniki-iqtisadi və sosial tədbirlər sisteminin həll edilməsi tələb olunur. İlk növbədə kimya müəssisələrinin əsas istehsal fondu yeniləşməlidir, onla-

rın əksəriyyətinin istifadə müddəti başa çatmışdır. Köhnəlmiş istehsal fondlarının saxlanması həm səmərəlilik nöqtəyi-nəzərindən, həm də istehsal təhlükəsizliyi nöqtəyi-nəzərdən məqsədəuyğun sayıla bilməz. İstehsal fondlarının yeniləşməsi isə küllü miqdarda maliyyə vəsaitləri, investisiyalar tələb edir. Kimya məhsulları istehsalının spesifik xüsusiyyətlərindən irəli gələrək bu məhsulları istehsal edən müəssisələrin özəlləşdirilməsi məsələlərinə xüsusi diqqətlə yanaşılmalıdır. Təəssüf ki, Sumqayıtın kimya müəssisələrinin özəlləşdirilməsi siyasəti özünün tam məntiqi sonluğunu tapmamışdır. Kimya müəssisələrinin inkişaf etdirilməsi onların ilk növbədə səhmdar cəmiyyətlərə çevrilməsini tələb edir. Bu müəssisələrin səhmdarları arasında sözsüz ki, dövlət strukturları da olmalıdır. Bu o deməkdir ki, kimya müəssisələrinin inkişaf etdirilməsinin maliyyələşdirilməsində dövlətin iştirakı hələ ki, öz əhəmiyyətini itirməmişdir.

K.e.i. Mətanət Yunis qızı Cəfərova
AMEA İqtisadiyyat İnstitutu

Respublikamızda qiymətli kağızlar bazarının tənzimlənmə səviyyələri və mövcud problemlər

Azərbaycan dövlətinin iqtisadi sahədə apardığı islahatların və bu sahədə yeridilən siyasətin daha da yeniləşməsi nəticəsində yeni iqtisadi münasibətlər yaranır ki, bu da öz növbəsində baş verən proseslərə yeni yanaşmalar zərurəti yaradır. İnkişaf edən bazar iqtisadiyyatının əsas göstəricilərindən və elementlərindən olan qiymətli kağızlar bazarı dövlətin xüsusi diqqəti altında olmalı və bu bazarın formalaşması və inkişafı bilavasitə tənzimləyici orqanın rəhbərliyi çərçivəsində həyata keçirilməlidir.

Dünya təcrübəsində qiymətli kağızlar bazarının tənzimlənməsinin iki modelindən istifadə edilir.

Birinci modelə görə, fond bazarlarının tənzimlənməsi dövlət orqanları tərəfindən həyata keçirilir. Nəzarət, yoxlama qaydalarının müəyyən edilməsi üzrə səlahiyyətlərin kiçik qis-

mini dövlət qiymətli kağızlar bazarının peşəkar biliklərinə həvalə edir.

İkinci modelə görə, əsas nəzarət mövqelərinin dövlətin əlində qalması ilə yanaşı səlahiyyətlərin mümkün olan maksimal həcmi özünütənzimləmə təşkilatlarına ötürülür. Nəzarətin təşkili və həyata keçirilməsində əsas yer sərt göstərişlərə deyil, formalaşmış ənənələrə, razılaşdırma və danışıqlara verilir.

Fond bazarını tənzimləyən dövlət orqanlarının quruluşu ölkədə bu modellərdən hansının tətbiq olunmasından və dövlətin federativ, yaxud unitar quruluşa malik olmasından asılıdır. Lakin bu da bir həqiqətdir ki, milli fond bazarını tənzimləyən müstəqil qurumların yaradılması artıq qayda halını almışdır. Hal-hazırda fond bazarının ölkəmizdə mövcud olan modeli həm uzun illər ABŞ-da tətbiq edilən modeldən, həm də ingilis modelindən fərqlənir.

Azərbaycanda təşəkkül tapmış model daha çox alman modelinə yaxındır. Alman modelindən qiymətli kağızlar bazarının tənzimlənməsində mühüm rol Mərkəzi bankın (Bundesbank), qiymətli kağızlar üzrə federal komissiyanın və ayrı-ayrı torpaqların xüsusi orqanlarına məxsusdur.

Azərbaycanın qiymətli kağızlar bazarı bu sahənin baş orqanı olan AR Prezidenti yanında Qiymətli Kağızlar üzrə Dövlət Komitəsi, həmçinin Milli Bankın kommersion banklarına qiymətli kağızlar bazarında fəaliyyət hüququ verir və bu fəaliyyətə nəzarət edir. Eyni zamanda, Milli Bank dövlət qiymətli kağızlarının yerləşdirilməsi üzrə baş agent kimi çıxış edir. Lakin onların buraxılmasına tam həcmdə və vaxtında geri alınmasına görə məsuliyyət Maliyyə Nazirliyinin üzərinə düşür. Yerli (bələdiyyə) qiymətli kağızların buraxılışı haqqında qərar «Bələdiyyələrin statusu haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanununa və bələdiyyələrin nizamnamələrinə müvafiq qəbul olunur, buraxılışın tənzimlənməsi isə AR Prezidenti yanında QKDK-sı tərəfindən həyata keçirilir. Qiymətli kağızlar bazarındakı sahibkarlıq fəaliyyətinin əsasları müvafiq qanunvericilikdə nəzərdə tutulsa da, reallıqda bu sahədəki və-

ziyyət heç də ürəkaçan deyil. Təsərrüfat subyektləri olan səhmdar cəmiyyətlərin və özəl maliyyə qurumlarının (banklar, sığorta şirkətləri və s.) qiymətli kağızlarının təkrar bazarda yerləşdirilməsi istisna olmaqla, demək olar ki, bu sahədə heç bir irəliləyiş yoxdur. Məsələn, qiymətli kağızlar bazarının bir hissəsi olan lotoreya oyunlarının təşkili qanunvericiliklə sahibkarlara və hətta, müstəqil qurum olan bələdiyyələrə icazə verilsə də bu sahədə müəyyən inhisarçılıq müşayət olunur. Bu da qiymətli kağızlar bazarının inkişaf etdirilməsinə olan mənərdən biridir.

Zahidov Mirdamət Həsən oğlu
«Mühasibat uçotu» kafedrasının dissertantı –

Qısamüddətli öhdəliklərin mahiyyəti və xarakteristikası

Qısamüddətli öhdəliklər mühasibat balansı elementlərinin tərkib hissəsini təşkil edir. Öhdəliklər, o cümlədən qısamüddətli öhdəliklər müəssisənin əmlak və maliyyə vəziyyətinin obyektiv qiymətləndirilməsi və təhlili üçün vacib informasiya hesab olunur. Öhdəliklərin səmərəli idarə edilməsi, onların təhlili isə, müvafiq informasiyanın formalaşdırılmasından asılıdır. Bu cür informasiyanın formalaşdırılmasının başlıca şərtlərindən biri «öhdəliklər» termininin mahiyyətinin düzgün açıqlanmasıdır.

Araşdırmalar göstərir ki, ölkədə mövcud və qüvvədə olan normativ sənədlərdə öhdəliklərin mahiyyəti heç də düzgün açıqlanmır. Uçot ədəbiyyatlarında da öhdəliklərin mahiyyəti kifayət qədər açıqlanmamış qalır. Çox hallarda müəyyən müddətdə ödəniləsi borclar kimi qəbul edilir. Bu əlamət öhdəliklərin yalnız hüquqi tərəflərini əks etdirir, onların mahiyyət tərəfi isə pərdə arxasında qalmış olur.

Öhdəlik ilk növbədə müəssisənin maliyyə vəziyyəti ilə bağlı iqtisadi məfhumdur. Öhdəliyin yaradılması müəssisənin aktivlərinin artması ilə müşayət olunur. Başqa sözlə, öhdəliyin yaradılması müəssisəyə iqtisadi fayda gətirmək iqtidarında

olan aktivlərin yaranması deməkdir. Düzdür, hər cür öhdəliyin yaranması yeni aktiv yaratmır. Məsələn, vergi üzrə öhdəlik müəssisəyə yeni aktiv gətirmir.

Öhdəliyin ödənilməsi müəssisəyə iqtisadi fayda gətirən aktivlərin azaldılması ilə müşayət olunur.

Beləliklə də, öhdəlik dedikdə – yaranması müəssisəyə iqtisadi fayda gətirən aktivlərin artmasına, ödənilməsi isə həmin aktivlərin müəssisədən getməsinə səbəb olan borclar başa düşülməlidir. Əgər belə borcların yaranması və ödənilməsi bir il müddəti ərzində baş verirsə, onda belə borclar qısamüddətli öhdəliklər kimi qəbul edilməlidir.

Mahmudov Müşviq Valodya oğlu
Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı
Akademiyasının aspirantı

Aqrar bölmədə sahibkarlığın inkişafının bəzi məsələləri

Ölkənin bütövlükdə sosial-iqtisadi durumu respublika iqtisadiyyatının strateji sahəsi olan kənd təsərrüfatının inkişaf səviyyəsindən asılıdır.

1995-ci ildən başlayaraq iqtisadiyyatın bazar münasibətləri əsasında həyata keçirilməsi, xüsusilə kolxoz və sovxozların ləğv olunması, onlara məxsus torpağın, mal-qaranın və əmlakın paylanması, məhsulun qiymətlərinin sərbəstləşdirilməsi, ərzaq və yeyinti məhsulları emal edən sənaye müəssisələrinin özəlləşdirilməsi və s. Bu kimi tədbirlər aqrar bölmənin sosial və sahə strukturuna ciddi təsir göstərmişdir. İslahatların ardıcıl və düzgün həyata keçirilməsi məqsədi ilə respublikada bir sıra normativ hüquqi aktlar qəbul edilmişdir.

Keçid prosesini yaşayan respublikamızın aqrar sahəsində aparılan islahatların birinci mərhələsi başa çatmış və kənd təsərrüfatında çoxukladlı iqtisadiyyatın əsasları formalaşmışdır. İslahatlar nəticəsində 01 yanvar 2006-cı il vəziyyətinə görə mövcud olmuş 1970 kolxoz və sovxozdan

1930-cu özəlləşdirilmiş, 1,39 milyon hektar torpaq sahəsi kənddə yaşayanlar arasında paylanmışdır. Nəticədə 861,5 min ailə mövcud qanunvericiliyə uyğun torpaq payı almışdır.

İslahatlar kənddə mülkiyyətçilərin yaranmasına, sahibkarlığın inkişafına, bazar iqtisadiyyatının möhkəmlənməsinə, kəndin simasının dəyişməsinə təkan vermiş, aqrar sahədə böhranın qarşısının alınmasına, əksər məhsul növləri üzrə istehsalın artımına gətirib çıxarmışdır.

Aqrar bölmədə məhsul istehsalının həcmi və məhsuldarlıq mövcud imkanlardan istifadə və səmərəlilik baxımından aşağı səviyyədədir. Bu da öz növbəsində təsərrüfatların iqtisadi inkişafını və genişlənməsini ləngidir. Aqrar sahədə həyata keçirilən tədbirlər kənd təsərrüfatının və onunla qarşılıqlı əlaqədə olan sahələrin dayanıqlı inkişafını təmin edə bilməmişdir. Hal-hazırda aqrar bölmədə iqtisadi inkişafın qarşısını alan aşağıdakı problemlər mövcuddur.

- torpaq islahatından sonra yaranmış kiçik (torpaq sahəsi orta hesabla 1,6 hektar) fermer təsərrüfatlarının əksəriyyəti bazar münasibətləri şəraitində istehsalın təşkili, planlaşdırılması, tələb olunan texnologiyalar və satış bazarları barədə kifayət qədər bilik və informasiyaya malik deyildir;

- elmi-tədqiqat, təhsil və texnologiyanın yayılması sistemi zəifdir, özəl toxumçuluq və informasiya-məsləhət xidmətləri sistemi kifayət qədər inkişaf etməmişdir;

- kiçik təsərrüfatların dövrüyyəsi və gəlirləri çox aşağıdır, onların tələb olunan texnologiyaları əldə etmək və tətbiq etmək imkanları zəifdir. O cümlədən kənd təsərrüfatında bank və kreditləşmə sistemi zəif inkişaf etmişdir ki, bu da fermerlərin maliyyə mənbələrinə çıxışını məhdudlaşdırır;

- istehsal vasitələri (toxum, gübrə, pestisid) və son məhsulların satış bazarlarında marketing şəbəkəsi və infrastruktur zəif inkişaf etmişdir;

beynəlxalq tələblərə uyğun standartlaşma, sertifikatlaşma, məhsulun qablaşdırılması və keyfiyyətə nəzarət

mexanizmlərinin tam formalaşmaması məhsulun rəqabət qabiliyyətini aşağı salır və ixracı məhdudlaşdırır;

- keçmiş iri təsərrüfatçılıq şəraitində yaradılmış suvarma və drenaj şəbəkəsi sıradan çıxmış, kənd təsərrüfatı üçün istifadə oluna biləcək torpaqların 40%-i külək və su eroziyasına uğramış, 25%-i isə şorlaşmışdır. Əkin yerinin 35%-nin dəmyə şəraitində yerləşməsi də rəqabət qabiliyyətli istehsalın təşkilini məhdudlaşdıran əsas amillərdəndir;

- kənd təsərrüfatının mexanikləşdirilməsi sistemi zəif inkişaf etmişdir, maşın və avadanlığın 90%-i fiziki və mənəvi cəhətdən köhnəlmişdir, aqrotexniki əməliyyatların gecikməsi və yığımda itkilər istehsalın səmərəliliyini aşağı salır.

Aqrar bölmədə həllini gözləyən çoxsaylı problemlərin aradan qaldırılması onun uzunmüddətli inkişaf strategiyasının işlənilib hazırlanmasından bilavasitə asılıdır. Kənd təsərrüfatının strategiyasını aqrar bölmənin dövlət tənzimlənməsinə yönəlmiş tədbirlər sistemi olmadan təsəvvür etmək qeyri-mümkündür. Müasir şəraitdə aqrar bölmənin dövlət tənzimlənməsi sistemli və ardıcıl geriliyin aradan qaldırılmasında yetərli olan kompleks faktorları özündə əks etdirməlidir. Bu baxımdan aqrar sahənin dövlət tənzimlənməsinin ən mühüm elementlərinə aşağıdakılar şamil edilməlidir:

- aqrar bölmənin gərginliyinin azaldılmasına yardım göstərilməsi;
- aqrar bölmədə çalışan işçilərin savadlılığının artırılması, bütövlükdə kənd əhalisinin əhəmiyyətli tələbinin stimullaşdırılması;
- aqrar bölmənin rəqabətə davamlılığının təmin olunması və antiinhisar tənzimlənməsinə yönəlmiş tədbirlərin səmərəliliyinin yüksəldilməsi;
- ölkənin regionlarında aqrar bazar infrastrukturlarının formalaşdırılmasına yardım göstərilməsi;
- inventarizasiyaların həyata keçirilməsi yolu ilə aqrar bazar konyunkturunun stabilləşdirilməsi;
- kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalının maliyyə resurslarına

- olan tələbatının ödənilməsinə yardım göstərilməsi;
- kəndin sosial inkişaf məsələlərinin həllinin sürətləndirilməsi;

Aqrar bölmədə qəbul edilmiş qanunların onun inkişaf strategiyasına uyğunlaşdırılması son nəticədə rəqabət qabiliyyətli kənd təsərrüfatı istehsalının formalaşdırılması və inkişafına, məhsul istehsalının yüksəldilməsinə əlverişli şərait yarada bilər.

Mirzəyev Nazim

«Maliyyə» kafedrasının dissertandı

**Kənd təsərrüfatı sahibkarlığın inkişaf etdirilməsində
sığortanın rolu**

Maliyyə mexanizminin əsas tərkib hissəsi olan sığorta ictimai münasibətlərin ən qədim kateqoriyalarından biridir. İbtidai icma quruluşunun dağılması meydana gələn sığorta tədricən ictimai istehsalın əvəzedilməz elementi olmuşdur. Tədqiq olunan anlayışın ilkin mənası qorxu sözü ilə bağlı olmuşdur. Əmlak sahibləri öz aralarında istehlak münasibətlərinə girdikdə həmin əmlakın salamat qalması, təbii fəlakətlər, oğurluqlar və digər təhlükələrlə bağlı itkisi və yaxud dağılmasının mümkünlüyü üzündən qorxu keçirirdilər. İctimai istehsalın riskli xarakter daşması hər bir əmlak sahibinin və əmtəə istehsalçısının öz maddi rifahı ilə bağlı narahatlığının əsas səbəbidir. Bu zəmində maddi ziyanın maraqlı əmlak sahibləri arasında razılaşdırılmış bölüşdürülməsi vasitəsilə onun əvəzinin ödənilməsi ideyası qanunauyğun olaraq meydana çıxmışdır. Əgər hər bir mülkiyyətçi ayrı-ayrılıqda öz hesabına dəymiş zərərin ödənilməsinə cəhd edərsə, onda onlar öz əmlakının dəyərini bərabər həcmdə maddi və pul ehtiyatlarını yaratmaq məcburiyyəti qarşısında qalırlar ki, bu da təbii olaraq çox baha başa gəlir. Bununla belə çox illik müşahidələrə əsaslanan həy-

ata təcrübəsi fəvqəladə hadisələrin baş verməsinin təsadüfi xarakteri və zərərin dəyməsinin qeyri-bərabərliyi barədə qənaətə gəlməyə imkan vermişdir. Müəyyən olunmuşdur ki, çox zaman maraqlı təsərrüfatların sayı müxtəlif təhlükələrdən ziyan çəkmiş zərərcəkənlərin sayından çox olur. Belə şəraitdə maraqlı təsərrüfat arasında zərərin razılaşıdırılmış qaydada bölgüsü fəlakətlərin və digər təsadüfi hadisələri nəticələrini əhəmiyyətli dərəcədə azaldır. Bununla da zərərin bölgüsündə nə qədər çox təsərrüfat iştirak edirsə, hər bir iştirakçının payına düşən vəsaitlərin həcmi bir o qədər az olur.

Mahiyyəti zərərin qapalı şəkildə bölüşdürülməsindən ibarət olan sığorta məhz belə yaranmışdır. Zərərin daha primitiv bölüşdürmə forması natural sığorta olmuşdur. Mahiyyəti ondan ibarətdir idi ki, adambaşına natura formasında buğda və digər eynicinsli asanlıqla bölünə bilən məhsulların hesabına zərər çəkmiş ayrı-ayrı kəndli təsərrüfatlarına maddi yardım edilirdi. Lakin belə sığorta tipi onun köməyi ilə yaradılan natura formasında olan ehtiyatların eynicinslilik və bölünə bilmə ilə əlaqədar olan təbii məhdudiyyətlərə malik idi və buna görə də əmtəə-pul münasibətlərinin inkişafının sonrakı dövriyyələrində o, öz yerini pul formasında olan sığorta növünə verdi. Pul formasında olan sığorta növündə zərərin bölüşdürülməsi ilk növbədə qarşılıqlı sığorta üçün geniş imkanlar yaradırdı ki, bu zaman zərərin dəyəri iştirakçılar tərəfindən razılaşıdırılmış qaydada ya sığortalama hadisəsindən sonra, ya da ki, təsərrüfat ilinin sonunda ödənilirdi. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində qarşılıqlı sığortalama qanunauyğun olaraq sığorta işinin müstəqil sahəsində çevrilməyə başlamışdır. Müasir cəmiyyətdə sığorta müəssisələrinin, təşkilatların, icarədarların, fermerlərin, sahibkarların və vətəndaşların bütün mülkiyyət formalarının gəlirlərinin və digər maraqlarının inkişaf etdirilməsində sığorta

mühüm rol oynayır. Kənd təsərrüfatı müəssisələrinin bitkiçilik, heyvandarlıq sahələri, istehsal fondları könüllü əmlak sığortaya cəlb edilir. Bəzi əmlaklar məcburi sığortaya cəlb olunurlar.

Kənd təsərrüfatında bitkiçilik məhsulları taxıl, pambıq, tərəvəz, iribuynuzlu malqara və s. Sığortaya cəlb edildikdən sonra müqavilə bağlayan kəndli (fermer) təsərrüfatları və digər təsərrüfatlar bağlanmış müqaviləyə əsasən hər il sığorta orqanlarına sığorta haqlarını ödəyirlər. Əgər təbii hadisələrdən yanğın, heyvandarlıq üzrə müəyyən xəstəliklər baş verdikdə, sığorta orqanları dəyən ziyanın əsas hissəsini ödəyirlər (bu şərtləri baş vermiş təbii hadisələri müəyyən orqanlar təsdiq etsinlər). Bitkiçilik məhsullarına təbii hadisələrdən ziyan dəyən zaman, ziyandəymiş təsərrüfatların əvvəlki 5 ildə hər hektardan orta hesabla götürdükləri məhsuldarlıq müəyyən edilir. Bizim fikrimizcə, indi 5 ilin məhsuldarlığı deyil, fermerlərin razılığı ilə istənilən 3 ilin məhsuldarlığı götürülməlidir. Bazar iqtisadiyyatı dövründə kənd təsərrüfatı məhsullarına dəyən ziyanın 70%-i təsərrüfata ödənilir. Bizim fikrimizcə bazar iqtisadiyyatı dövründə bu faiz norması azdır. Çünki təsərrüfatların əksəriyyəti zəifdir. Həmin faiz normasının 80-90%-ə çatdırılması məqsədə uyğun olar. 2004-cü ildən Nazirlər Kabineti «Taxıl əkinlərinin sığortasının stimullaşdırılması haqqında» qərarı təsdiq edib. Sözügedən qərar «Kənd təsərrüfatında sığortanın stimullaşdırılması haqqında» qanununun gerçəkləşdirməsinə yönəldilib. Qərar müəyyən edir ki, 10-haddən az olmayan buğda əkinlərinin sığortasının stimullaşdırılması yanğından, doludan, seldən, tufandan və şaxtadan sığorta zamanı gerçəkləşdiriləcək.

Nazirlər Kabinetinin (NK) qərarına uyğun olaraq, sığorta etdirən (fermer) sığorta şirkətinə sığorta daxilolmasının (sığorta tarifinin) 75%-ni ödədikdən sonra qalan 25% sığorta şirkətinin

hesabına dövlət tərəfindən dövlət büdcəsindən ödənəcək. Nazirlər Kabineti həmçinin dövlət büdcəsindən sözügedən sığorta növünün stimullaşdırılması üçün vəsait ayrılması və xərclənməsi qaydalarını təsdiq edib. Maliyyə Nazirliyi buğdanın könüllü sığortası tariflərini təsdiq etdikdən sonra uyğun təkliflər və şərtlər bütün sığorta şirkətlərinə paylanacaq. Bundan sonra istəyən sığorta şirkətləri uyğun lisenziya alaraq sözügedən sığorta növünü gerçəkləşdirə bilərlər.

Hazırda kənd təsərrüfatının sığortalanması «Azəri-sığorta» dövlət sığorta şirkəti (SŞ) və «Başak-İnam» (Azərbaycan-Türkiyə) SŞ tərəfindən gerçəkləşdirilir. 2003-cü ildə bu şirkətlər kənd təsərrüfatı əkinlərinin sığortası üzrə 171,5 mln. daxilolma yığıblar və 233 mln. manatlıq ödəniş gerçəkləşdiriblər. Hazırda sığorta şirkətlərinin 1 ha buğdanın sığortası üzrə tarif gözlənilən məhsulun dəyərindən asılı olaraq sığorta məbləğinin 6-8%-i arasında müəyyən edilir.

Kənd təsərrüfatı müəssisələrində heyvanlara təbii hadisədən ziyan dəyərsə dəyən ziyanlar 70% ödənilir (bu şərtləri heyvanların xəstəliyini, ölümünü müəyyən təşkilatlar təsdiq etsin).

Bizim fikrimizcə heyvanlara dəyən ziyanlar 70% yox 80% ödənilərsə bu ədalətli olar. Aydın məsələdir ki, heç bir kənd təsərrüfatı müəssisəsi, əhali özünün mal-qarasının məhv olunmasını istəməz. Kənd təsərrüfatı müəssisələrində istehsal fondlarına təbii hadisələrin ziyan dəyərsə o, 100% ödənilir. Aparılan tədqiqatlardan və qabaqcıl dünya ölkələri təcrübələri bir daha sübut edir ki, aqrar sahədə sahibkarlığın inkişaf etdirilməsində sığorta mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Bir çox ölkələrdə sığorta orqanları vasitəsi ilə, aqrar bölmənin banklardan aldığı krediti sığorta orqanları sığorta edirlər və hər hansı kənd təsərrüfatı müəssisəsi kəndli (fermer) və s. bankdan kredit almaq istəyəndə sığorta orqanına müraciət

edir və sığorta orqanı həmin banka kəndli (fermer) təsərrüfatına kredit verilməsinə zəmanət verir. Bankda həmin zəmanətə görə kəndli (fermer) təsərrüfatına kredit verir. Lakin qeyd olunmalıdır ki, sığorta orqanı o halda kəndli (fermer) təsərrüfatına kredit almaq üçün zəmanət verir ki, həmin təsərrüfatın rəhbərin tanıyır, onun bacarığını, işgüzarlığını, təsərrüfatın maliyyə vəziyyətini, sahibkarın özünün (əmlakı haqda məlumatı olur) maliyyə vəziyyəti əhəz s. Sonra onunla müqavilə bağlayır. Sahibkar aldığı kredit üçün banka faiz verməklə yanaşı hər il sığorta orqanına da həmin kreditin məbləğinə uyğun müəyyən faiz ödəyir. Beləliklə kəndli (fermer) təsərrüfatlarının bankdan kredit alması məsələsi tam həll edilmiş olur. Əlbəttə bu təcrübə bizim müstəqil respublikamızda da mütləq geniş tətbiq edilməlidir. Buna eyni zamandı dövlət qayğısı da lazımdır.

Aparılan tədqiqatlar göstərir ki, 1998-2004-cü ildə respublikamızda sığorta şirkətinin gəliri xeyli çox olmuşdur ki, həmin gəlirlər hesabına aqrar bölmədə çoxlu sahibkarın banklardan kredit götürmələrinə şərait yaratmaq olardı. Eyni zamanda bazar iqtisadiyyatı dövründə respublikada aqrar bölmədə sahibkarlığın inkişaf etdirilməsində sığorta bazarının yaradılması və inkişaf etdirilməsi və vacib problemlərdən biridir.

N.A. Şükürov
ADİU-nun «Makroiqtisadi tənzimlənmə»
kafedrasının dissertantı

Davamlı iqtisadi artımda innovasiya amili

Müasir dövrdə uzunmüddətli iqtisadi nailiyyətlərin əldə olunması hər bir ölkə iqtisadiyyatının rəqabət qabiliyyətliliyindən əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. Bu amil qloballaşma-

nın dərinləşdiyi bir şəraitdə öz əhəmiyyətini bir daha artırmaqdadır. Belə ki, yüksək rəqabət qabiliyyətli iqtisadiyyata malik ölkələr beynəlxalq bazara güclü və daha çox fayda əldə edən subyekt kimi qoşulduğu halda, müvafiq parametr üzrə zəif olan ölkələr isə əksər hallarda istehlakçı qismində iştirak edirlər. Ölkə iqtisadiyyatının rəqabət qabiliyyətliliyi şübhəsiz ki, onun əsasını təşkil edən elementlərin rəqabət qabiliyyətliliyi ilə şərtlənir. Burada xüsusi diqqət yetirilən məqam iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətliliyinin hansı vasitələrdən istifadə edilməsi ilə təmin olunmasından ibarətdir. Bu baxımdan innovasiya fəaliyyəti bütün səviyələrdə ön plana çıxmış olur. Beynəlxalq bazarlarda iştirak payına görə nisbətən kiçik dövlətlərin müvafiq məkanda iştirakının dayanıqlılığının təmin olunması aspektindən isə innovasiya obyektiv xarakter daşıyır.

İqtisadi inkişaf prosesləri müxtəlif dövrlər ərzində fərqli amillərin təsiri altında dinamiklik qazanmışdır. Müasir dövrdə makroiqtisadi tarazlığın, həmçinin davamlı iqtisadi inkişafın əsasını təşkil edən, eyni zamanda istər bütövlükdə dövlətin, istərsə də təsərrüfat subyektlərinin rəqabət mübarizəsində dayanıqlılığını təmin edən əsas element kimi məhz innovasiya çıxış etməkdədir. Belə ki, müxtəlif sahələrdə innovasiyaların tətbiq edilməsi vasitəsilə əmək məhsuldarlığının səviyyəsini yetərincə yüksəldə bilən dövlət dünya bazarında rəqabət prosesinin aktiv iştirakçısına çevrilə bilər. Onun hansı səviyyədə təmin olunması isə bilavasitə innovasiyaların mənimsənilməsi səviyyəsindən asılıdır.

Beynəlxalq səviyələrdə innovasiyanın effektivliyi elmin nailiyyətlərindən və yüksək texnologiyalardan istifadə olunması ilə müəyyən olunur. Belə ki, o müəyyən spesifik xüsusiyyətlərə malik olan proseslə, həm də müvafiq proses nəticəsində əldə olunan nəticə ilə əlaqədardır. Başqa sözlə, innovasiya bir proses kimi «müəyyən bir ideyanın satıla bilən bir məhsul və ya xidmətə» transfer edilməsi kimi xarakterizə oluna bilər. Burada diqqəti cəlb edən başlıca məqam hər hansı bir mütərəqqi ideyanın yeni dəyər forması almasıdır.

Praktiki baxımdan innovasiya əsaslı ola bildiyi kimi təkmilləşdirmə formasında da müşahidə oluna bilər. Dolayısı ilə burada əsas məsələ innovasiyanın texniki xüsusiyyətlərindən çox onun yeni dəyər yaratmasından ibarətdir. Belə ki, təzəhür formasından asılı olmayaraq innovasiyanın daşdığı dəyər bütün miqyaslarda onun qiyməti ilə müəyyən olunur.

Qeyd etmək lazımdır ki, innovasiya sahibkarlıq fəaliyyəti üçün də əsas yaradır. Yəni, sahibkarlıq fəaliyyətinin həyata keçirilməsi baxımından irəli sürülən yeni iş təşəbbüsü əslində bir yeniliyin, başqa sözlə innovasiyanın həyata keçirilməsinə yönəlik bir proses nəticəsində meydana çıxır. Deməli, innovasiya bir fəaliyyət növü kimi nəinki iqtisadiyyatın keyfiyyət göstəricilərinin təkmilləşdirilməsinə xidmət edir, eyni zamanda yeni fəaliyyət mühitü yaradır.

Ümumiyyətlə, innovasiya cəmiyyətin mütəmadi olaraq artan tələbinin ödənilməsində əlverişli şəraiti təmin edən və insanların həyat səviyyəsinin yüksəldilməsinin bir variantı olması ilə yanaşı, onların daha öncə edə bilmədiklərini reallaşdırmağa imkan verən vasitədir. Bu baxımdan, müasir dövrdə istehsal münasibətlərində yeni texnologiyaların və sürətlə dəyişən tələbin şərtlərinə cavab verəcək yeni məhsulların yaradılmasının zəruriliyi, innovasiyanı daha da aktualaşdırmaqdadır. Yəni innovasiya yalnız iqtisadi artımın sürətləndirilməsi baxımından deyil, iqtisadi inkişafın istiqamətinin dəyişdirilməsi və həyat standartları səviyyəsinin yaxşılaşdırılması baxımından da böyük əhəmiyyət kəsb edir. Digər tərəfdən, innovasiya prosesi nəticəsində əldə edilən yeni texnologiyalar sayəsində təbii ehtiyatların uzun müddətə qorunması, ətraf mühitün mühafizəsi və s. kimi mühüm sosial-iqtisadi xarakterli məsələlər daha yaxşı təmin olunur.

Maliyyə hesabatının beynəlxalq standartlara keçirilməsinin obyektiv şərtləri

Azərbaycanın müasir inkişafı onun iqtisadiyyatının tədricən xarici aləmə səmtləndirilməsilə xarakterizə olunur. Bu da öz növbəsində, təsərrüfat mexanizminin dəyişilməsini obyektiv zərurətə çevirir. Mühasibat uçotu və hesabatı sistemində dəyişikliklərin aparılması istiqamətlərindən biri Maliyyə Hesabatının Beynəlxalq Standartlarının (MHBS-in) istifadə edilməsidir.

Araşdırmalar göstərir ki, ölkədə mövcud olan hesabat sisteminin beynəlxalq standartlara keçirilməsi zəruriliyi aşağıdakı obyektiv səbəblərdən irəli gəlir.

Hesabatın MHBS-yə uyğun olaraq formalaşdırılması ölkə müəssisələrinin beynəlxalq kapital bazarına çıxarılmasına yol açan mühüm addımlardan biridir. Hesabatın beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması xarici investisiyaların cəlb edilməsi üçün şəffaf maliyyə informasiyasının formalaşmasına imkan verir. Müasir dünyada MHBS kapitalı beynəlxalq bazarı apan açar rolunu oynayır.

Beynəlxalq praktika göstərir ki, MHBS əsasən formalaşdırılan informasiya istifadəçilər üçün yüksək informativliyi və faydalı olması ilə fərqlənir. Məsələn burasındadır ki, standartlar lap başlanğıcdan konkret istifadəçilərin tələbatları əsasında işlənilib hazırlanır.

MHBS-in istifadə olunması hesabatın maneə qaydalarının və formatlarının işlənilib hazırlanması üçün zəruri olan vaxtı və resursları xeyli azaltmağa imkan verir. Beynəlxalq standartlar iqtisadiyyatın bazar şəraitində inkişafı və idarə olunması təcrübəsini özündə əks etdirir.

Nəhayət MHBS-in istifadə olunması ölkədə mühasib peşəsinin inkişafı və onun prinsiplərinin yüksəldilməsi üçün möhkəm təməl yaradır. Yüksək ixtisaslı mühasib isə sosial-iqtisadi inkişafın təmin olunmasında mühüm rola malikdir.

Namiq Əlövsət oğlu Şahbazov
Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Kənd Təsərrüfatının
İqtisadiyyatı və Təşkili İnstitutunun aspirantı

Struktur dəyişikliklərinin dövlət tərəfindən tənzimlənməsi

Kənd təsərrüfatı istehsalının strukturu ilk növbədə Azərbaycan Respublikasının ərzağa ehtiyaclarının ödənilməsi zərurəti ilə müəyyən edilməsini nəzərdə tutur. Kənd təsərrüfatının sürətli inkişafı və bununla yanaşı əsas ixracat təyinatlı (pambıq, üzüm, tütün, çay və s.) məhsulların istehsal həcminin optimal səviyyədə sabitləşdirilməsi dövlət qarşısında duran əsas məsələlərdəndir.

Müstəqilliyin ilk illərində Azərbaycanda istehsal-iqtisadi münasibətlərin pozulması kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının səviyyəsinin aşağı düşməsinə səbəb olmuşdu. Həmçinin bu dövrdə kənd təsərrüfatının sahə strukturunda əsas ixracat təyinatlı (pambıq, üzüm, tütün, çay və s.) məhsulların xüsusi çəkisi çox aşağı düşmüşdü. Ümummillə lider, görkəmli siyasətçi və dövlət xadimi H.Əliyevin 1993-cü ildə hakimiyyətə qayıdışı Azərbaycanda həm siyasi həm də iqtisadi dirçəlişin əsasını qoydu. H.Əliyev dəyişən dünyada əvvəlki iqtisadi siyasətin aparılmasının perspektivsiz olduğunu qəti surətdə ortaya qoydu. Hələ vaxtilə ümummillə liderimiz Heydər Əliyev demişdir: «Azərbaycanın aqrar sahəsində, ümumiyyətlə iqtisadiyyatda dövlət siyasətini artıq müəyyən etmişəm. Bu, islahatlar vasitəsilə istehsalın artırılması, inkişaf etdirilməsi, mülkiyyətin özəlləşdirilməsi, özəl bölmənin inkişafına geniş yer verilməsi, insanlara sərbəstlik verilməsi, sahibkarlığa, təşəbbüskarlığa şərait yaradılmasıdır. Bu, dövlət siyasətimizin əsas prinsipləridir». Beləliklə, 1995-ci ildən etibarən Respublikanın aqrar sahəsini bütövlükdə əhatə edən aqrar islahatlar kursuna start verildi. Aqrar islahatların həyata keçirilməyə başlanmasından keçən müddət ərzində aqrar sahənin yeni iqtisadi şəraitə müvafiq olan dayanıqlı inkişafının möhkəm təməli qoyulmuşdur. Belə ki, 1995-ci illə müqayisədə 2005-ci ildə bir

çox kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı artmışdır. Artım dənli bitkilər üzrə 2,31 dəfə, kartof üzrə 6,97 dəfə, tərəvəz üzrə 2,66 dəfə, ərzaqlıq bostan bitkiləri üzrə 8,68 dəfə, ət üzrə 1,82 dəfə, süd üzrə 1,51 dəfə, yumurta üzrə 1,92 dəfə təşkil etmişdir. Əsas ixracat təyinatlı məhsullar (pambıq, üzüm, tütün, çay və s.) istehsalı da 2000-ci ildən artmağa başlamışdır.

Hazırda da ümummillə liderimiz H.Əliyevin iqtisadi kursu uğurla davam etdirilir. Bu baxımdan ölkə prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən imzalanmış «Regionların Sosial - İqtisadi İnkişafı Dövlət Proqramı (2004-2008-ci illər)»-nin mühüm əhəmiyyəti vardır. «Azərbaycan Respublikası Regionlarının Sosial İqtisadi İnkişafı Dövlət Proqramı»nda 2004-2008-ci illərdə ayrı-ayrı rayonlarda iqtisadiyyatın inkişafını sürətləndirən amillər, bununla bağlı dövlət siyasətinin və dövlət dəstəyinin əsas istiqamətləri müəyyən edilmişdir. Əminliklə söyləmək olar ki, proqramın reallaşması nəticəsində Azərbaycan Respublikasının rayonlarında mövcud potensialdan səmərəli istifadə edilməsinə, ixrac yönümlü məhsul istehsalının stimullaşdırılmasına, əhalinin həyat səviyyəsinin daha da yaxşılaşdırılmasına, məşğulluğun səviyyəsinin, xüsusilə gənclərin faydalı əməklə məşğulluğunun artırılmasına və ölkə iqtisadiyyatının dinamik inkişafının təmin edilməsinə nail olunacaqdır. Bu, həm də kənd təsərrüfatında səmərəli istehsal strukturunun stimullaşdırılmasında mühüm rol oynayacaqdır.

Hacıyev Orxan Mehman oğlu
«Makroiqtisadi tənzimləmə»
kafedrasının dissertantı

Struktur siyasətinin regional aspektləri

Son onillikdə Azərbaycanda sosial-iqtisadi inkişafın makroiqtisadi səviyyəsində əldə olunan nailiyyətlər ölkəmizdə səmərəli regional siyasət yeritməyə imkan vermişdir.

Təcrübə göstərir ki, regionların imkanlarını, potensialını nəzərə alaraq Azərbaycanın bütün regionlarının iqtisadi inkişafını təmin etmədən ölkəmizdə davamlı inkişafa nail olmaq mümkün deyildir. Məlumdur ki, transformasiya gedişində həyata keçirilən regional siyasət ümumi sosial-iqtisadi inkişaf konsepsiyasının tərkib hissəsi olmaq etibarını ilə keçidin ilkin mərhələsində onun inkişafı daha çox milli reallıqdan irəli gəlsədə, son nəticədə strateji baxımdan onun inkişafı ölkədə həyata keçirilən başlıca istiqamətlərlə şərtlənir. Aydın ki, bu gün ölkəmizdə səmərəli regional siyasətin formalaşmasına və reallaşdırılmasına torpaqlarımızın 20 faizinin işğalı və ondan irəli gələn problemlər ciddi neqativ təsir göstərir. Belə ki, bu hal bir tərəfdən ölkə daxilində vahid iqtisadi məkanın ərazi, nəqliyyat, kommunikasiya regional əmək bölgüsü və əlaqələrinin pozulmasına ekoloji problemlərin həllinə sistemli yanaşmağa imkan verməklə regionların davamlı inkişaf prosesinə səmərəli qoşulması güclü neqativ təsir göstərir. Ümumən, səmərəli regional siyasət əsasında regional inkişafın həyata keçirilməsi davamlı inkişafın təmin edilməsinin tərkib hissəsi olan demografik, insan inkişafı, ekoloji və iqtisadi inkişaf problemlərinin həllini gələcək nəsillərin marağını gözləməklə onları qarşılıqlı əlaqə və asılılıqda həll etməklə ölkəmizdə davamlı geniş təkrar istehsalı həyata keçirməyininin zəruri şərtinə çevrilmişdir.

Hər bir regionun malik olduğu resurslar balansına uyğun regional iqtisadi siyasətin strukturlaşdırılması, ölkədə daxilində regionların sosial-iqtisadi inkişaf səviyyəsindəki fərqlərin mümkün qədər aradan qaldırılması, regionların ixtisaslaşma və inkişaf prioritetlərini təmin etmək üçün müvafiq infrastrukturun yaradılması mühüm əhəmiyyətə malikdir. Aydın ki, bu məqsədləri effektiv həyata keçirməsi üçün milli və ölkədaxili regional maraqları nəzərə alaraq bazar transformasiyası gedişində dəyişən tələb və şəraitə uyğun, habelə sosial-iqtisadi inkişafın reallaşdırılmasını normativ-hüquqi bazasını yaratmaq və müvafiq reallaşma mexanizmini formalaşdırmaq lazımdır.

Bu baxımdan hər bir rayonun öz xüsusiyyətləri, təsərrüfatçılıq dövriyyəsinə cəlb edilə bilən təbii coğrafi, əmək ehtiyatları balansını mövcud reallıqlar və elmi-texniki imkanlar daxilində hərəkətə gətirilə bilən resursları nəzərə alaraq onları intensiv surətdə təsərrüfat dövriyyəsinə cəlb etməklə ölkəmizdə sosial-iqtisadi inkişafa təsirini gücləndirmək haqda ölkə prezidentinin müvafiq fərmanları (24 noyabr 2003 və 10 fevral 2004-cü il) müstəsna əhəmiyyəti vardır.

Regional siyasətlə bağlı dövlət proqramını uğurla həyata keçirmək üçün, respublikadaxili iqtisadi rayonlarının əmək ehtiyatlarından, istehsalın maddi ünsürlərindən, müxtəlif təbii ehtiyatlardan, iqlim şəraitindən, maliyyə imkanlarından, xarici investisiya və elmi texniki potensialdan səmərəli istifadə etməklə müxtəlif təsərrüfatçılıq formalarının inkişafına və respublikanın iqtisadi rayonlarında məhsuldaq qüvvələrin səmərəli yerləşdirilməsinə nail olmaq üçün tədbirlər müəyyənləşdirilmişdir.

Ölkəmizdə sabit və davamlı inkişafa nail olmaq üçün 2004-2008-ci illərdə inkişaf istiqaməti 46 respublika miqyaslı habelə, regionların kompleks inkişafını təmin etmək üçün 608 region miqyaslı tədbirlərin həyata keçirilməsi proqnozlaşdırılmışdır ki, artıq onlardan bir çoxu bu gün reallaşdırılmışdır.

Regionların sosial-iqtisadi inkişafının təmin edilməsində onun maliyyə problemlərinin həllində Azərbaycanın müvafiq bölmələrində xüsusi iqtisadi zonaların yaradılması məqsəddəuyğundur.

Həyata keçirilməsi nəzərdə tutulan regional siyasətin reallaşdırılması son nəticədə Azərbaycanda neft sektoru ilə yanaşı, qeyri-neft sektorunun, habelə Bakı iqtisadi rayonu ilə digər iqtisadi rayonlar arasında tarazlığın inkişafına səbəb olmaqla ölkəmizdə davamlı inkişafın təmin edilməsinin həlledici amilinə çevriləcəkdir.

Kənd təsərrüfatı məhsullarının rentabelliyyəsinin yüksəldilməsi yolları

Hər bir şey bütövlükdə görünəndə aydın görünür, hiss edilir, duyulur. İnsanın da bədən üzvlərindən biri, ikisi olmayanda bütöv deyildir. Dağ sökülər, əzəmətini itirər, Qaya parçalanar, yox olar. Ağacı dibindən kəsib doğrayarlar, hər tikəsini hərə bir tərəfə aparar, yox olar, sonralar heç yeri də qalmaz! Heydər Əliyev də millətimizi milli, mənəvi, əxlaqi dəyərləri ilə bütövlükdə saxlayan kamil şəxsiyyətdir.

Son zamanlar respublikamızda kənd təsərrüfatının inkişaf etdirilməsi sahəsində xeyli tədbirlər həyata keçirilmişdir. Hal-hazırda xüsusi diqqət göstərilən sahələrdən biri kənd təsərrüfatı sahəsidir.

Kənd təsərrüfatında diqqəti cəlb edən məsələlərdən biri də kənd təsərrüfatı məhsullarının rentabelliyyəsinin yüksəldilməsidir. Kənd təsərrüfatı məhsullarının rentabelliyyəsinin yüksəldilməsində əsas amillərdən biri maya dəyərinin aşağı salınmasıdır. Respublikamızda bir sıra kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalının maya dəyərinin aşağı salınması və bunun əsasında bütün məhsul növlərinin və istehsalat sahələrinin rentabelliyyəsinin səviyyəsini yüksəltmək və bunun əsasında ümumi mənfəətin artırılması üçün kənd təsərrüfatı sahəsi böyük ehtiyata malikdir. Əkinçilik və heyvandarlıq məhsulları istehsalının daim artırılması və əmək məhsuldarlığının yüksəldilməsi şəraitində məhsulların maya dəyərinin müntəzəm surətdə aşağı salınması kənd təsərrüfatı sahəsində çalışan sahibkarların mənfəət əldə etməsini təmin edir. Bu sahibkarların istehsalın inkişafına sərf edilən vəsaitlərini hər il artmağa və beləliklə öz istehsal fondlarını daim genişləndirməyə onlara imkan verir. Bir sıra hallarda əmək məhsuldarlığının artması bir məhsul vahidinə məsrəfin azalması deməkdir. Kənd təsərrüfatı bitkilərinin və heyvanlarının məhsuldarlığında məhsulun maya dəyərinə və bunun əsasında rentabelliyyənin yüksəldilməsinə təsir göstərir.

Məhsuldarlıq artdıqda bir qayda olaraq məhsul vahidi hesabı ilə bir sıra material xərclərini, ümumi istehsalat xərclərini, ümumi təsərrüfat xərclərini və sair xərcləri azaldır.

Rentabelliyyə təsir edən amillərdən biri elmin nailiyyətlərinin, qabaqcıl təcrübənin, müasir texnikanın kənd təsərrüfatı sahəsində tətbiqi və istifadə olunmasıdır. Bunun üçün kənd təsərrüfatı nazirliyi nəznində ayrıca bir informasiya təminatı idarəsinin yaradılması və onun respublikanın geniş yaradılmış bölgələrində filiallarının açılması və bunun əsasında sahibkarlara elmin nailiyyətlər, qabaqcıl təcrübə, müasir texnika və avadanlıqlar barədə məlumat vermək və onların tətbiqi və istifadəsi qaydaları barədə treyinqlərin təşkili vacibdir.

Məhsulun istehsalı və satışının artırılması rentabelliyyənin yüksəldilməsinin əsas amillərindən biridir. Kənd təsərrüfatı sahəsində məhsul istehsalı torpaqdan və başqa istehsal vasitələrindən istifadənin daim yaxşılaşdırılması, gübrələrdən istifadə, suvarma sistemlərinin genişləndirilməsi və genişləndirilməsi, heyvanların yaxşı bəslənməsi və bunların nəticəsində məhsuldarlığın artması şəraitində artır. Kənd təsərrüfatı məhsullarının satışının düzgün təşkil olunması, məhsulların satış obyektlərinə vaxtında və itkisiz çatdırılması və istər istehsal müəssisələrində, istərsə də satış obyektlərinin ambarlarında lazımi şəraitdə saxlanması satışın artırılmasına müsbət təsir göstərir.

Bundan başqa kənd təsərrüfatı istehsalı müəssisələrində məhsul keyfiyyətinin artırılması və bunun əsasında satışın artırılması sahibkarların mənfəətinin artırılmasının böyük mənbəyi, rentabelliyyənin yüksəldilməsi yollarından biridir.

Hazırda respublikamızın istehlak bazarında azad rəqabət mühiti yaradılmışdır. Bu mühitdə yalnız əhali tələbinə cavab verən rəqabət qabiliyyətinə malik keyfiyyətli ərzaq malların satışı həyata keçirə bilər. Bunu başa düşən yerli istehsalçılar malların rəqabət qabiliyyətinin artırılmasının yeganə yolunu keyfiyyətin yüksəldilməsində görürlər.

Raisa Kürdülü
Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında
Dövlət İdarəçilik Akademiyasının magistrantı

Azərbaycanın uğurlu sosial-iqtisadi inkişafında
Heydər Əliyev amili

Azərbaycan Respublikası XX əsrin sonlarında dövlət müstəqilliyini bərpa etdiyi vaxtdan keçən dövr ərzində ölkənin sosial-iqtisadi və ictimai-siyasi həyatında köklü dəyişikliklər baş vermişdir. Bütün bu dəyişikliklərin çoxu ümummilli lider Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Uğurlu sosial-iqtisadi inkişafın həyata keçirilməsi üçün H.Əliyev tərəfindən “Yoxsulluğun Azaldılması və İqtisadi İnkişaf üzrə Dövlət Proqramı” və onun layiqli davamçısı İlham Əliyev tərəfindən “Regionların Sosial-iqtisadi İnkişafı Dövlət Proqramı” təsdiq olunmuşdur.

Yoxsulluqla mübarizəni gücləndirmək, yoxsulluğu azaltmaq və gələcəkdə Azərbaycanda yoxsulluğu tamamilə ləğv etmək məqsədilə 2001-ci ilin mart ayında “Azərbaycanda Yoxsulluğun Azaldılması və Sosial-iqtisadi İnkişaf üzrə Dövlət Proqramı”nın hazırlanması barədə fərman imzalanmışdır. Onun ilkin mərhələsi 2004-2006-cı illər üçün, 2007-2012-ci illər üçün isə ikinci mərhələ nəzərdə tutulur.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 11 fevral 2004-cü il tarixli fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikası Regionlarının Sosial-iqtisadi İnkişafı Dövlət Proqramı”nda 2004-2008-ci illərdə ayrı-ayrı rayonlarda iqtisadiyyatın inkişafını sürətləndirən amillər, bununla bağlı dövlət siyasəti və dövlət dəstəyinin əsas istiqamətləri müəyyən edilmişdir.

İqtisadi fəallıq üçün əlverişli investisiya mühiti

İnvestorların maraqlarının kəsişməsi mexanizmi kimi formalaşan mühit Azərbaycanda iqtisadi fəallıq üçün əlverişlidir.

Transaksion xərclər investisiya mühitinin əsas parametrlərindəndir. Onun təhlilinin informasiya təminatındaki boşluqlar həm iqtisadi, həm də hüquqi problemlərlə şərtlənir. Belə ki, əgər müəssisə öz fəaliyyəti haqqında investoru (səhmdarı, kreditru) maraqlandıran informasiyanın maksimum həcmdə təqdim etdiyi halda belə, inzibati və cinayət məəcəllələrinə aidiyyəti olan pozuntuları ora təqdim etməyəcəkdir. Nəticə etibarı ilə investor müqavilələri ilə tənzimlənən münasibətlərin transaksion xərclər doğuran arqumentlərinə daha çox diqqət verməli olur. Portfel investisiyaların istifadəsi mühitində həmin arqumentlər daha mürəkkəb təsir mexanizminə və çevik əhatə dairəsinə malikdir.

Azərbaycanda mövcud olan mükəmməl qanunvericilik bazasının iqtisadi fəallığa təsiri məsələləri də investor üçün, xüsusilə transaksion xərclərin minimumlaşdırılması baxımından həlledici əhəmiyyətə malikdir. Müəssisin maliyyə vəziyyətinin pisləşdiyi halda, qanunverici və normativ aktların neytrallaşdırıcı təsir imkanları əvvəlcədən aşkar edilməlidir.

Inkişaf etmiş qiymətli kağızlar bazarı, sahibkarların hüquqlarının qanunvericiliyə uyğun olaraq müdafiəsi üçün çevik mexanizm formalaşdırmaqla transaksion xərcləri stabilləşdirir.

Bir faktorun rolunun digərinə nəzərən aşağı olmasının kompensasiya olunmasına aşağıdakı statistik təhlil xidmət edir.

İnvestorların transaksion məsrəflərinin müəyyənləşdirilməsində qiymətli kağızlar bazarının təhlili informasiyası mühüm yer tutur. Bu məqsədlə xırda səhmdarların və kreditorların transaksion xərclərinin reyting sırası üzrə qiymətləndirilməsi üçün müəyyən olunmalı;

- reytinglərin hesabatı zamanı hər bir amilin çəkisinin və transaksion xərclərin reytinginin müvafiq qiymətləndirmə metodikasında şkala müəyyənləşdirilməlidir;

- qiymətli kağızlar emissiyası üzrə qərarların müəssisələr tərəfindən hazırlanması zamanı transaksion xərclərin təhlili nəticələri dəqiqləşdirilməli;

- investorların transaksion xərclərinin qiymətli kağızlar emissiyasına təsiri müəyyən edilməlidir.

Amillərin təsirinin müxtəlif yollarla qiymətləndirildiyini qeyd etmək lazımdır. Makromühitin amillərinin rolu onların səhm bazarının kapitallaşdırılmasına olan təsiri ilə dəyərləndirilir. Baş direktorun payı və mülkiyyətin təmərküzləşməsi amilləri şəxsi kapitalın rentabelliyi baxımından dəyərləndirilir. İnformasiyanın əyaniliyi amili ciddi formalaşdırıla bilməyən amillərdən sayılır və ekspert qaydasında müəyyənləşdirilə bilər.

Xırda səhmdarların və kreditorların transaksion xərclərinin reytinginin hesablanması üçün aşağıdakı əməliyyatları yerinə yetirmək lazımdır. Bəzi statistik məlumatlar olmadığı üçün, hesablamalarda Rusuya federasiyası üzrə müvafiq rəqəmlərdən istifadə edəcəyik.

- Transaksion xərclərin reytinginin müəyyən olunması üçün əmsalları hesablanmalıdır:

a) qanunvericilikdə səhmdarların hüquqlarının müdafiəsinin bal göstəricisi müəyyən edilməlidir. Bu qiymət 0-dan 7-ə dək dəyişə bilər. Məsələn: Rusiyanın müəssisələri üçün bu qiymət 7-dir;

b) qanunvericiliklə kreditorların hüquqlarının müdafiəsinin bal göstəricisi müəyyən edilməlidir. Bu qiymət 0-dan 4-ə dək dəyişir. Hazırkı zamanda bu qiymət Rusiya müəssisələri üçün 2-dir;

c) qanunvericiliyin effektiv istifadəsinin bal göstəricisi müəyyən olunmalıdır. Bu qiymət 0-dan 16-dək dəyişə bilər. 1999-cu ilin iyununa qədərki vəziyyətə görə Rusiya üçün qanunvericiliyin effektivliyinin bal göstəricisi 5-dir;

ç) müəssisə tərəfindən informasiyanın açılışının bal göstəricisi təyin edilməlidir. Bu göstərici 0-dan 50-dək diapozonda dəyişir;

d) bütün iri səhmdarların yekun payının faizi təyin edilməlidir. Faiz 0-dan 100%-ə qədər dəyişə bilər.

Xırda səhmdarların transaksion xərclərinin reytingini qiymətləndirməklə emitent təklif olunan emissiyanın parametrlərini seçməlidir.

Klasterlərin yaradılması və inkişafı mərhələləri

Klasterlərin formalaşması əsas etibarlı ilə istehsal amilləri fondlarına-ixtisaslaşmış əməyə,elmi tədqiqatlara, münasib coğrafi vəziyyətə və inkişaf etmiş müvafiq infrastrukturuna əsaslanır. Məsələn, ABŞ-ın Massaçuseti ştatındakı klaster Harvard universitetində aparılmış elmi tədqiqatların nəticəsində formalaşmış, eyni zamanda Fillandiyadakı bir sıra klasterlər yerli təbii resursların mövcudluğu səbəbindən meydana gəlmişlər. Danimarkanın nəqliyyat klasteri isə öz yaranışında Avropada mərkəzi mövqə tutmasına, geniş su nəqliyyatı şəbəkəsinə malik olmasına, Rotterdam şəhərindəki səmərəli yerləşdirilmiş limanlara və əsrlərdən bəri danimarkalıların topladığı (tarixi) dənizçilik təcrübələrinə əsaslanır.

Klasterlərin yaranmasında yerli tələbatın qeyri-adi yüksək səviyyəsi, mürəkkəbliyi də əsas rol oynaya bilər. İsrailin irriqasiya və digər mütərəqqi kənd təsərrüfatı avadanlıqları istehsal edən klasteri ölkənin kənd təsərrüfatı avadanlıqları istehsal edən klasteri ölkənin kənd təsərrüfatı məhsulları ilə özünü mümkün qədər maksimum təmin etmək istəyindən,habelə ölkə iqliminin quraq və ərəzinin su ilə az təchiz olunması ilə əlaqələndirilə bilər. Minimum su itkiləri ilə daha çox sahənin aqrotexniki qaydalarla riayət etməklə suvarılmasını təmin edən İsrail irriqasiya avadanlıqları klasteri rəqabətli mübarizədə nəinki ölkə tələbatlarına ödəyir habelə ABŞ, Meksika, Afrika və Asiya ölkələrinə də ixrac edir, Finlandiyadakı ətraf mühitin mühafizəsi üzrə klaster yerli hasilat sənayesi istehsallarının tullantılarının (məsələn, metal emalı və meşə sənayesi, kimyəvi reaktivlər, elektrik enerjisi istehsalı və s.) yaratdıqları problemlərin sayəsində yaranmışlar. Analoji olaraq ABŞ və Kanadada da çoxlu bu kimi klasterlər yaranmışdır.

Yeni klasterlər həmçinin çoxlu sayda firmaların fəaliyyətini stimullaşdırırlar, yaxud iki novator şirkətin sayəsində də formalaşırlar.

Klasterin formalaşması bir sıra hallarda əhəmiyyətli və təsadüfi hallarla da bağlı olur. Klasterin formalaşmasının ilkin mərhələsi çox vaxt regiondakı özəl sektorun fəaliyyətini əks etdirir. Bu fəaliyyəti isə tamamilə münasib yerli şərait ilə bağlamaq düzgün olmazdı. Başqa sözlərlə belə şirkətlər istənilən analoji yerdə formalaşma bilirlər. Londonda yaranmış Gollaway Golf təhsil mərkəzi klasterinin ölkənin digər yerlərində yaranmamasının təsadüfi hal kimi qəbul etmək olar. Təsadüfi hallar isə klasterin formalaşmasına səbəb olan zəncirvari hadisələrin mühüm tərkib hissəsinə də çevrilə və tələbat formalaşdırma biləcək şəraitin yaranmasına rəvaç verə bilər. Məsələn, ABŞ-ın Nebraska Ştatının Omaha şəhərindəki telemaarketing klasterinin fəaliyyəti əhəmiyyətli dərəcədə ABŞ hərbi-hava qüvvələrinin orada strateji komanda mərkəzinin (SAC-Strategic Air Command) yerləşdirilməsi qərarı ilə əlaqədardır.

Hər hansı klasterin inkişafında təsadüflük amilinə yüksək əhəmiyyət verməklə yanaşı bu amilə coğrafi yerləşmə ilə qarşılıqlı əlaqədə baxılması da zəruridir. Əgər müəyyən amil ilk baxışda təsadüfi hesab olunarsa, o, eyni zamanda əvvəllər mövcud olunmuş yerli şəraitin nəticələri kimi də qiymətləndirilə bilər. İqtisadi həyatda buna aid çox sayda misallar da gətirmək mümkündür. Bundan əlavə təsadüfilik inkişafın əsas səbəbi kimi qiymətləndirilsə də belə, o heç vaxt klasterin formalaşmasının yeganə səbəbkarı kimi izah oluna bilməz. Coğrafi vəziyyətin təsiri nəinki təsadüfiliyin ehtimalını yüksəldir, bununla bərabər o təsadüfi hadisələrin rəqabətqabiliyyətli firm əvə sahələrin yaranması ehtimalını da artırır. Təsadüfilik ayrıca götürüldükdə isə demək olar ki, heç zaman klasterlərin meydana gəlməsinin, formalaşmasının, yüksəlişinin inkişafının və tənəzzülünün əsas amili deyildir.

Klasterlərin meydana gəlməsinin çoxlu sayda mümkün səbəbləri olduğuna baxmayaraq onların inkişafını yaxud da zəif inkişafını öncədən müəyyənləşdirmək daha asandır. Baxmayaraq ki, klasterlərin formalaşmasına zamanət yoxdur, proses başlayandan sonra zəncirvari reaksiyaya bənzər, kifayət qədər sürətli səbəb-nəticə əlaqələrinin meydana çıxmasını müşahidə etmək olur. Bu zaman baş verən proses əlaqədar yaxud geriyə əlaqələr zəncirindəki vəsaitlərin fəaliyyət səmərəliliyindən asılı olacaqdır. Məsələn yerli təhsil, qanunverici və digər strukturların klasterlərin ehtiyaclarına münasibətləri, yaxud malgöndərənlərin klasterin tələbatına reaksiyanın sürəti formalaşma prosesinə əhəmiyyətli təsir göstərir.

Klasterlərin formalaşmasında diqqət cəlb edən üç prinsip də qeyd edilməlidir: yerli miqyasda rəqabət intensivliyi; mövcud regionda yeni iqtisadi fəaliyyət sahəsinin formalaşması üçün ümumi mühit; klaster iştirakçılarının formal və qeyri formal məlumatalma mexanizmlərinin fəaliyyətlərinin səmərəliliyi. Klasterin sürətli inkişafının və təkmilləşməsinin əsas hərəkətverici qüvvəsi güclü rəqabətli mübarizədir. Sahibkarlığın inkişaf etdiyi mühit də yeni firmaların, institutların və klasterlərin ayrılmaz tərkib hissəsi olan digər qurumların əmələgəlməsinə şərait yaradır. Nəhayət, klasterlərdə qarşılıqlı əlaqələrin qurulması və onların təşkili mexanizmləri də zəruridir. Belə ki, klasterdəki mövcud üstünlük individullar və qruplar arasındakı ədaqələrdən və qarşılıqlı münasibətlərdən güclü şəkildə asılıdır.

Klasterlərin formalaşması üzrə çoxlu sayda faktların tədqiqi göstərir ki, intensiv inkişaf və rəqabətli mübarizədə real konkret üstünlüklərə nail olmaq üçün on və daha çox il müddət zəruridir. Bu səbəbdən də hakimiyyətin klaster yaratmaq cəhdləri adətən uğursuzluqlarla nəticələnir. Müxtəlif regionlarda yerləşən klasterlər çoxsaylı malgöndərənlərin və yardımçı sahələrin əhatəsində, həmçinin rəqabətli mübarizənin müxtəlif modelləri çərçivəsində yüksək keyfiyyətli məhsullar istehsal edirlər və

xidmətlər göstərirlər. Nəticədə klasterlər ixtisaslaşmanın və yüksək pillələrində uzun müddət qərarlaşma qabiliyyətlərini qoruyub saxlamaq iqtidarında olurlar.

*İsgəndərov Rauf Nəriman oğlu
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Dövlət İdarəçilik Akademiyasının dissertantı*

Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının inkışafında rolu

Artıq heç kim şübhə altına almır ki, XXI əsrin iqtisadiyyatının əsasını müasir texnologiyalar və yeni informasiya texnologiyaları təşkil etməlidirlər. Bütün inkışaf etmiş dövlətlərdə informasiya-kommunikasiya texnologiyaları iqtisadiyyatın ən prioritet istiqamətlərindən birinə çevrilib, çünki bu sahənin başqa sahələrə təsiri daha böyükdür. İnformasiya resursları müasir dünyanın ən vacib və strateji resursudur və onun səmərəli istifadəsi hər bir dövlətin ən aktual problemlərindən biridir. Ümummilli lider Heydər Əlirza oğlu Əliyev bunu çox yaxşı dərk edirdi. Azərbaycanda neft strategiyasının uğurla həyata keçirilməsinə baxmayaraq o, çox gözəl dərk edirdi ki, iqtisadiyyatın digər sahələri də inkışaf etdirilməlidir. Onun səyi nəticəsində 17 fevral 2003-ci il tarixində “Azərbaycan Respublikasının İnkişafı naminə İnformasiya və Kommunikasiya Texnologiyaları üzrə Milli Strategiya (2003-2012-ci illər)” qəbul olunmuşdur. Bu strategiyanın əsas məqsədi ondan ibarətdir ki, enerji resurslarına güvənməklə yanaşı, iqtisadiyyatın digər sahələrinin və insan resurslarının inkışafı nəticəsində bizim dövlətimiz iqtisadi baxımdan dünyanın ən inkışaf etmiş ölkələri ilə bir sırada dursun.

Bu siyasətin uğurlu davamçısı, möhtərəm prezidentimiz İlham Əliyev informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının daha sürətlə inkışafı məqsədi ilə 20 fevral 2004-cü il tarixində

Rabitə Nazirliyini ləğv etmiş və onun əsasında Azərbaycan Respublikasının Rabitə və İnformasiya Texnologiyaları Nazirliyini yaratmışdır. 21 oktyabr 2005-ci il tarixində isə, o, “Azərbaycan Respublikasında rabitə və informasiya texnologiyalarının inkişafı üzrə 2005-2008-ci illər üçün Dövlət Proqramı”nı qəbul etmişdir.

Strategiyanın qəbul olunduğu vaxtdan etibarən qısa bir dövrdə artıq bu sahədə böyük nailiyyətlər əldə olunub: respublikamızda İKT-nin inkişafı ilə bağlı bir neçə vacib qanunlar qəbul olunmuş; bu sahəyə külli miqdarda investisiyaların qoyuluşu nəticəsində İKT sahəsi öz inkişaf tempinə görə energetika sektorundan sonra ikinci yeri tutmuş və 2005-2006 ci illər ərzində bu sahədə inkişaf tempi 35-40% təşkil etmişdir.

Musayeva Sevil Nizami qızı
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin dissertantı

Sosial-iqtisadi problemlərin həllində özəlləşdirmənin rolu

Hazırda Azərbaycan Respublikasının qarşısında duran başlıca vəzifələrdən biri əhalinin maddi və mənəvi həyat səviyyəsinin daim yüksəldilməsinə xidmət edən və dünya təsərrüfatına səmərəli inteqrasiya olunan maneə iqtisadiyyatı formalaşdırmaqdır.

Günümüzün ən aktual məsələlərindən biri düşdüyümüz sosial-iqtisadi böhrandan qısa bir müddət ərzində xilas olmaq, pis vəziyyətdə olan müəssisələrimizi işə salmaq, onları müasir texnika və texnologiya ilə təchiz etmək, işçilərimizin mədəni-texniki səviyyəsini yüksəltmək üçün səmərəli sahibkarlıq mühitinin yaradılmasıdır.

Dünya ölkələrinin təcrübəsi göstərir ki, bazar iqtisadiyyatına keçmək üçün ilk növbədə dövlət mülkiyyətini özəlləşdirmək əsasında azad sahibkarlığın inkişafına nail olunmalıdır. Buradan da aydın olur ki, özəlləşdirmənin əsas iqtisadi məqsədi fəaliyyətin səmərəliliyini yüksəltməkdir. Apardığımız

tədqiqatlardan nəticəyə gəlirik ki, qarşıya qoyulan əsas məqsədə nail olmaq üçün aşağıdakı bir sıra məsələlərin həlli zəruridir: özəlləşdirmə prosesinin nəzəri və metodoloji məsələlərini təhlil etmək; özəlləşdirməni sahibkarlıq fəaliyyətinin formalaşması və inkişafında çox mühüm şərt kimi göstərmək; sahibkarlığın iqtisadi inkişafda yerini və rolunu müəyyənləşdirmək; özəlləşdirmənin sənayedə struktur dəyişikliklərinə təsirini aydınlaşdırmaq; respublikada sahibkarlığın inkişafında yaranmış çətinlikləri kompleks təhlil etmək və qiymətləndirmək; kiçik və orta biznesin inkişaf perspektivlərini müəyyən etmək və istiqamətləndirmək üçün konkret tövsiyələr və təkliflər vermək.

Yusifov Səbuhi Cəbrayıl oğlu
Azərbaycan Respublikası İqtisadi İnkişaf Nazirliyi,
İqtisadi İslahatlar Elmi-Tədqiqat İnstitutunun dissertantı

Heydər Əliyevin yerli özünüidarətmə orqanlarının inkişafında rolu

Heydər Əliyevin uğurlu siyasəti Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin möhkəmləndirilməsində, demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlətin qurulması, vətəndaşların dinc və firəvan həyatının təmin edilməsində müstəsna rol oynamışdır. Müstəqil dövlətçilik, qanunçuluq, azərbaycançılıq, vətəndaş həmrəyliyi və ədalət prinsiplərinə daima əsaslanan Heydər Əliyev hakimiyyətə gəldikdən qısa müddət ərzində ölkədə makroiqtisadi sabitlik və iqtisadi inkişafın təmininə zəmin yaratdı. Çünki o iqtisadiyyatın dövlətin tərəqqisini təmin edən ən əsas meyar olduğunu bildirdi. Ölkəmizin iqtisadi artımda neft amilinin özünəməxsus yeri vardı. Lakin uzun illər bu sərvət ölkə iqtisadiyyatının inkişafına xidmət etmirdi. 1993-cü ildə ümummili liderimiz Heydər Əliyev neft sərvətlərindən müstəqil Azərbaycanın maraqları naminə istifadə olunması üçün taleyüklü məsələləri həll etdi. 1994-cü ildə “Əsrin Müqaviləsi”nin imzalanmasından sonra bu

istiqlamətdə yüksəliş başladı. İndi artıq Azərbaycan müstəqil dövlət kimi öz sərvətlərinin sahibidir. Ümumiyyətlə, “Əsrin Müqaviləsi” Azərbaycanın bütövlükdə siyasi-iqtisadi həyatında çox əhəmiyyətli hadisədir. Artıq dövlətimiz bu müqavilənin səmərəsindən istifadə etməkdədir. Ölkəyə neft satışından külli miqdarda gəlirlər daxil olur. Daxil olan bu gəlirlər sayəsində ölkə iqtisadiyyatının digər sektorlarının inkişafına zəmin yaranıb və bu inkişaf dayanmadan davam edir. Bir sözlə Heydər Əliyevin böyük məharətlə yaratdığı dövlət quruculuğu strategiyası, siyasi-iqtisadi konsepsiyası bu gün də Azərbaycana xidmət edir.

Onun dövlət quruculuğu sahəsində həyata keçirdiyi digər mühüm bir yenilik də ölkə konstitusiyasında nəzərdə tutulan yerli özünüidarətmə strukturları olan bələdiyyələrin yaradılması idi. Əsası, Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş Konstitusiyamızda yerli özünüidarətmə orqanları olan bələdiyyələrin yaranması, mülkiyyətinin müəyyən edilməsi və onlar tərəfindən yerli özünüidarənin təşkili məsələləri öz əksini tapmış və yerli özünüidarənin hüquqi əsaslarını təşkil etmişdir. Məhz buna görə də Heydər Əliyev, “Biz Azərbaycanda qeyri – dövlət, tam müstəqil, yerli özünüidarətmə orqanları yaradıırıq” demişdir. Bu, həm demokratiyanın inkişafı, həm də vətəndaşlarımızın ölkə idarəetməsində yaxından iştirak etmə imkanlarının yaranması deməkdir. Heydər Əliyev bələdiyyələrə cəmiyyətin demokratikləşməsi və inkişafı baxımından böyük önəm verərək öz dəyərli fikirlərini söyləmiş, yeni qurumların yerli özünüidarədə mühüm rol oynayacağını vurğulamışdır. “Dövlət, onun ərazisində yaşayan əhalinin təminatçısı olmalıdır” sözləri də Heydər Əliyevin bu sahəyə diqqətinin başqa nümunəsidir. Qəbul etdiyimiz “Yerli özünüidarə haqqında Avropa Xartiyasına” əsasən də, yerli özünüidarə dedikdə yerli özünüidarə orqanlarının qanun çərçivəsində, məsuliyyəti öz üzərinə götürərək və yerli əhalinin mənafeyi naminə dövlət işlərinin böyük bir hissəsini nizama salmaq və onu idarə etmək hüququ və real bacarağı başa düşülür. Bu bəzən dövlət

programında nəzərdə tutulmayan məsələlər ola biləcəyi kimi, bəzən dövlət programlarına dəstək mahiyyətində əlavə məsələlər, bəzən də, dövlətin ümumiyyətlə həyata keçirməkdə çətinlik çəkdiyi məsələlər ola bilər.

Bələdiyyələrimiz böyük öndərin xeyir-duasını, yerli özünüidarətmə orqanlarının inkişafına geniş imkanlar yaradılması istiqamətində attığı addımların məsuliyyətini dərk etməli və yerli özünüidarə prinsiplərinin həyata keçirilməsi üçün səy göstərməyə əhalinin yerli əhəmiyyətli bütün ahe m iqtisadi və digər problemlərinin həlli istiqamətində fəaliyyət göstərməli və beləcə dövlətin də yükünü müəyyən mənada azaltmaqla ona köməklik etməlidirlər.

İsayeva Sima Ənvər qızı
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin «Vergi və vergiqoyma» kafedrasının dissertantı

Beynəlxalq daşımalar sahəsində rəqabətli vergi siyasəti

Regionda Azərbaycan Respublikasının rəqabətli vergi siyasətinin aparmalı olduğu sahələrdən biri də beynəlxalq yük və sərnişin daşımalarına aiddir. Qeyd etmək lazımdır ki, bu sahə Azərbaycanın Avroasiya dəhlizinin əlaqələndirici ölkəsi olduğundan çox vacib strateji əhəmiyyətə malikdir. Belə ki, Azərbaycanın malik olduğu və müasir dövrdə Azərbaycanın prezidenti cənab İ.Əliyevin və Azərbaycan hökumətinin böyük diqqət yetirdiyi sərnişin və yük daşıma sahəsindəki su, hava, yerüstü və boru-kəmərlər nəqliyyat şəbəkəsi həm Şərq-Qərb və həm də Şimal-Cənub nəqliyyat istiqamətində beynəlxalq və regional səviyyəli rəqabət obyektidir. Ulu öndər Heydər Əliyevin çox böyük əhəmiyyət kəsb edən əməyi nəticəsində Böyük İpək yolunun qərargah evinin Bakıda yerləşməsi, Bakı-Tbilisi-Ceyhan, Bakı-Tbilisi-Ərzurum və s. Kəmərləri beynəlxalq yük və sərnişin daşımalarının mühüm hissəsinə Azərbaycan dövlətinin malik olması üçün yüksək səviyyəli zəmin yaranır. Bu rəqabətdə

Azərbaycan hökumətinin vergilər sahəsində apardığı siyasət və atdığı addımlar iqtisadi inkişafda xüsusi rol oynayır.

Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq daşımalar sahəsində vergilərlə bağlı apardığı siyasət əsasən üç istiqaməti əhatə edir:

- vergi Məcəlləsində əksini tapmış müddəalar;
- beynəlxalq müqavilələrdə əksini tapmış müddəalar;
- Azərbaycan hökumətinin qəbul etdiyi normativ aktlarda əksini tapmış müddəalar.

Vergi Məcəlləsində beynəlxalq daşımalara dair müddəalar beynəlxalq daşıma, ondan gəlir və bu gəlirlərin vergiyə cəlb etmə mexanizmini əhatə edir.

Vergi Məcəlləsinə görə yüklərin və sərnişinlərin Azərbaycan Respublikası ilə (Azərbaycan Respublikasının sərhədlərindən) digər dövlətlərdəki məntəqə arasında daşıma sayılır və telekommunikasiya və ya nəqliyyat xidmətlərindən Azərbaycan mənbəyindən gəlirə aid edilir.

Azərbaycan Respublikası ilə digər dövlətlər arasında beynəlxalq rabitə və ya beynəlxalq daşımalar həyata keçirilərkən rezident müəssisələr və sahibkarlar qeyri-rezidentə ödədiyi gəlirlərdən 6 faiz dərəcəsilə vergi tutur.

Beynəlxalq və tranzit yük sə sərnişin daşınması ilə bila-vasitə bağlı olan işlərin görülməsi, xidmətlərin göstərilməsi ƏDV-yə sıfır dərəcə ilə cəlb edilir.

Regional iqtisadi siyasətin nəticəsində dövlətin əldə etdiyi pozitiv və neqativ faydalar uyğun olaraq əməkdaşlıq və ya konfrontasiyanın nəticəsi olar. Müasir iqtisadi nəzəriyyədə əməkdaşlıq iki mənada başa düşülür. Birincisi stabil regional əməkdaşlıq sisteminin formalaşmasında tərəflərin lazımi faydaları əldə etməyə imkan verən qarşılıqlı (mutual) vergilərə (tariflərə) və ya vergilərdən (tariflərdən) tam azad edilməyə əsaslanır. İkincisi isə tərəfdaşların əmtəə və xidmətlərinə fərqli vergilərin (tariflərin) tətbiqi ilə öz fəaliyyətlərinin Pareto mənada optimal kursunu artırmağa əsaslanır.

Əməkdaşlığın bu şəkildə proteksiya edilməsi müxtəlif vergilərin (tariflərin) ticarət maneələrinin konfrontasiya səviyyəsinə qaldırılmasına gətirib çıxarır. Göründüyü kimi birinci

haldə əməkdaşlıq Xiks optimizminə, yəni iştirakçı tərəflərin hamısı üçün faydalı olan əməkdaşlıq hər bir iştirakçı üçün də faydalı olacaq prinsipinə əsaslanır. Bu işə beynəlxalq iqtisadi əməkdaşlıqda rəşional seçim üsuluna əsasən təhlil olunmalıdır.

Rasional seçim təhlili beynəlxalq iqtisadi əməkdaşlığın təhlilinin əsaslandığı sadə nəzəriyyənin seçim və ya faydalılıq kateqoriyalarını inkişaf etdirir.

Rasional iqtisadi siyasətdə vergi amilindən istifadə edilməsilə bağı qərarların qəbul edilməsində vacib elementlər informasiya, strategiya, ödəniş, nəticələr və nəhayət tarazlıqdır.

Əgər rəqabətli iqtisadi siyasətin əməkdaşlıq nəticəsi regional siyasətdə bir çox üstünlüklərin əldə olunmasına gətirib çıxarırsa, onun konfrontasiya nəticəsi müxtəlif təbiətli iqtisadi amillərin qıtlığına (çatışmazlığına) gətirib çıxarır.

Bu əsasən onunla bağıdır ki, region üçün yaxşı olan əməkdaşlıq ayrı-ayrı region dövlətləri üçün ən yaxşı hal ola bilməz. Əgər bir dövlət əməkdaşlıqda vergiləri (tarifləri) qaldıra bilirsə onda birinci öz maraqlarına uyğun olaraq əməkdaşlığın şərtlərini dəyişə bilər. Ona görə də regional əməkdaşlıqda aparılan vergi siyasətində bu amil nəzərə alınmalıdır. Asanlıqla görmək olar ki, siyasi iqtisadın prinsiplərində daha tez-tez rast gəlinən dövrün uzunmüddətli, qısamüddətli və cari (birgünlük) mərhələlərə bölgüsünə görə müvazinətli bir qərar qəbul etmək mümkün olmaz. Regionun iştirakçı ölkələri tərəfindən vergilərin «dəyişməz saxlandığı» dövrə baxmaq daha məqsədə uyğundur. Belə müvazinətliyə Xiksın «həftəlik» adlandırdığı qiymətlərin dəyişməz qaldığı müddətə uyğun olaraq «dəyişməz müddətli» müvazinətlik demək olar.

Bu halda bir-birinin arxasınca gələn bu müddətlərin hər biri müəyyən vəziyyətləri xarakterizə edən müvəqqəti müvazinətlikdən başqa bir şey olmaz.

Ədəbiyyat

1. A.Musayev. Vergi siyasətinin iqtisadi problemləri. Bakı- 2004.

2. Экономическая теория. Дж.Р.Хикс. «Стоимость и капитал»
[//http://nii.fliknet.ru./VEOM_NEWS/VEOM_library/hikssod.htm](http://nii.fliknet.ru./VEOM_NEWS/VEOM_library/hikssod.htm).
- 1) Qlobal siyasi iqtisadiyyatın müasir nəzəriyyələri. Bakı-2003.

Bədirov Sərxan Urfan oğlu
ADIU-nun «Makroiqtisaditənzimləmə»
kafedrasının aspirantı

İqtisadi artımın büdcə problemləri

Dövlət maliyyəsi sistemində mərkəzi yeri cari maliyyə ilində dövlətin maliyyə planı kimi hüquqi qüvvəsi olan dövlət büdcəsi tutur. Dövlət dövlət büdcəsinə toplanan pul vəsaitlərini maliyyə mexanizmi vasitəsilə cəmiyyətin ona həvalə etdiyi siyasi, iqtisadi və sosial funksiyaların-dövlət aparatının, ordunun, hüquq-mühafizə orqanlarının saxlanması, sosial proqramaların həyata keçirilməsi, prioritet olan iqtisadi məsələlərin reallaşdırılmasının həyata keçirilməsinə yönəldir.

Qeyd etmək lazımdır ki, büdcə pul vəsaitləri fondu kimi heç vaxt tam şəkildə mövcud olmur, belə ki, gəlir daxilolmaları xərclərin ötürülməsinə yönəldilir. O, ümumdövlət pul vəsaitləri fondunun yaradılması və istifadəsi planıdır, bir-birilə həm həcminə, həm də daxilolma və istifadə müddətinə görə uyğunlaşdırılmış gəlir və xərclərin siyahısıdır.

Büdcə siyasətinin mühüm istiqaməti büdcə xərcləri siyasətidir. Ümumiyyətlə dövlət büdcəsi xərcləri – dövlətin pul vəsaitləri fondunun sahə, məqsəd və ərazi təyinatlı bölgüsü və istifadəsi ilə əlaqədar yaranan iqtisadi münasibətdir. Konkret büdcə xərcləri növlərinin müxtəlifliyi bir sıra amillərlə şərtlənir: dövlətin təbiəti və funksiyaları, ölkənin sosial-iqtisadi inkişaf səviyyəsi, büdcənin xalq təsərrüfatı ilə çoxşaxəli əlaqələri,

dövlətin inzibati-ərazi quruluşu, büdcə vəsaitlərinin verilməsi formaları. Bu amillərin birləşməsi sosial-iqtisadi inkişafın müəyyən mərhələsində istənilən dövlətdə büdcə xərclərinin bu və ya digər sistemini formalaşdırır. Büdcə xərclərinin cəmiyyətin iqtisadi həyatındakı rolunu aydınlaşdırmaq üçün onları müəyyən əlamətlərinə görə qruplaşdırırlar. Maliyyə nəzəriyyəsində və praktikada büdcə xərclərinin müxtəlif əlamətli təsnifləşdirilməsi mövcuddur.

Dövlət büdcənin köməyi ilə təkrar istehsal prosesinə təsir etməyə, neqativ proseslərin nəticələrinin yumşaldılmasına, iqtisadiyyata təsirinin qarşısının alınmasına çalışır. Buna görə də büdcə milli gəlirin yenidən bölüşdürülən hissəsi kimi dövlət tənzimləməsinin mühüm alətinə çevrilir. Onun formalaşdırılmasında gəlirlərin daxil olması, xərclərin istiqamətləndirilməsi və bununla həyata keçirilən nəzarətlə iqtisadi və sosial proseslərin tənzimlənməsi həyata keçirilir. Buna aşağıdakı vasitələrlə nail olunur: - məhsul və xidmətlərin istehsalının inkişafına və onlara olan tələb və təklifə təsir edən vergilər;

- istehsalın genişləndirilməsi və yenilənməsi. Onun strukturunu yaxşılaşdırılması, sosial qərantiyaları təmin edən dövlət proqramlarının büdcə maliyyələşdirilməsi;

- iqtisadi fəaliyyət şərtlərinin bərabərləşdirilməsi və ya sürətli inkişaf üçün prioritet sektor, sahə, müəssisə, təsərrüfatlara maliyyə yardımı;

- disproporsiyaların qarşısının alınması və iqtisadiyyatın inkişafı üçün büdcə vəsaitləri hesabına xüsusi fond və ehtiyatların yaradılması;

- vətəndaşların sosial təminatı, əhalinin əmək qabiliyyəti olmayan və yoxsul təbəqəsinə yardım.

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev tərəfindən əsas qoyulmuş iqtisadi strategiya Azərbaycanı iqtisadi artım tempinə görə dünya lideri etmişdir. Belə ki, ÜDM-in artım tempi 2005-ci ildə 25,6%, 2006-cı ildə isə - 38% təşkil etmişdir. Neft kontraktlarının reallaşdırılması, neft hasilatının 2011-2012-ci illərdə maksimum həcmdə proqnozlaşdırılması, qeyri-neft sektorunun

yüksək sürətlə inkişafı yaxın illərdə büdcə gəlirlərinin kəskin artması barəsində fikir söyləməyə əsas verir. Hesablamalar göstərir ki, yaxın gələcəkdə yalnız neft hasilatından dünya bazarında bir barrel neftin qiymətini 45 ABŞ dolları götürməklə büdcəyə 900 mln manata yaxın daxilolmalar gözlənilir. Dünya bazarının konyunkturasının, beynəlxalq aləmində hökm sürən siyasi qeyri-sabitliyin törədə biləcək “neft şəklərini” nəzərə almaqla qeyd olunan məbləğin əhəmiyyətli dərəcədə artmasını gözləmək olar.

Bu şəraitdə yaxın gələcəkdə büdcə siyasətinin prioritet məsələlərindən iqtisadiyyatın inflyasiyasız və dayanıqlı inkişafını, ölkənin milli maraqlarını təmin edən dövlət xərclərinin səmərəli strukturunun müəyyən edilməsini göstərmək olar.

Abdullayeva Şəfq Hüseyin qızı
Azərbaycan Dövlət İqtisad
Universitetinin dissertantı

Ənənəvi firma nəzəriyyəçilərində innovasiya problemləri

Firma haqqında ənənəvi nəzəriyyə – mənfəətin maksimumlaşdırılması nəzəriyyəsidir. Bu nəzəriyyədə firmanın fəaliyyətinin qarşısında duran əsas məqsəd ön plana çəkilir və göstərilir ki, firmanın fəaliyyətində, davranışında əsas məqsəd mənfəəti maksimumlaşdırmaqdan ibarətdir. Firmanın təsərrüfat fəaliyyətinin əsas daxili məqsədi mənfəət əldə etmək və onu mümkün qədər çoxaltmaqdan ibarətdir. Hər bir firma xarici firmadan satışın, iqtisadi artımın və ya faydalılığın səviyyəsindən asılı olmayaraq maksimum mənfəət əldə edilməsini nəzərdə tutur. Bu, təsadüfi deyil, çünki rəqabət şəraitində daha çox mənfəət almaq firmaya imkan verir ki, təsərrüfat vəziyyətini möhkəmləndirsin. Yoxsa o bazardan sıxışdırılıb çıxarıla bilər.

Bu nəzəriyyə 2 ehtimala əsaslanır:

- 2) Mülkiyyətçilər firmanın fəaliyyətini idarə edir və onun işçilərinə gündəlik nəzarəti həyata keçirilir.
- 3) Sahibkarların yeganə arzusu – mənfəəti maksimumlaşdırmaqdır.

Menecment işə firmalar miqyasında kommersiya fəaliyyətinin səmərəli idarə edilməsi təcrübəsinin ümumiləşdirilmiş formasıdır. Həm də menecment mikrososial idarəetmənin prinsiplərini həyata keçirir. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində firmalar kommersiya təşkilatları və ya sahibkarlıq bölməsi kimi nəzərdən keçirilir. Dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində bazar sisteminin təşəkkül tapması ilə əlaqədar marketing nəzəriyyəsi də inkişaf edir. İlk marketing tədqiqatları satış fəaliyyətinin bütün növlərini əhatə etdiyi halda, 50-ji illər marketing tarixində mühüm başlanğıc olmuş və onun nəzəriyyəsi idarəetmə nəzəriyyəsinə qovuşmuşdur. Nəticədə yaranmış olan yeni konsepsiya marketingə istehsal və satışla vahid qarşılıqlı asılılıqda olan tam kimi baxmışdır. Marketing tədqiqatları ilə tanınmış olan Filipp Kotlerin fikrincə, marketing – ehtiyajların və tələbatların mübadilə vasitəsilə ödənilməsinə yönəlmiş insan fəaliyyəti növüdür. Marketing mahiyyətcə bazar iqtisadiyyatı sahələrindən biri hesab olunur. Marketing firma və müəssisədə təsərrüfatçılıq qərarlarının qəbul edilməsi və ya təsərrüfatçılıq məsələlərinin həll edilməsi üçün bazarda baş verən proseslərin hərtərəfli, müfəssəl uçot və təhlilini nəzərdə tutan idarəetmə sistemidir.

III mərhələdə satış həcmnin və bununla birlikdə mənfəətin azaldılması baş verir, bu işə kapitalın müəyyən hissəsinin həmin sahədən geri götürülməsinə səbəb olur. Bu mərhələdə yeganə məqsəd – həyat qabiliyyətini – mövcudluğunu qoruyub saxlamaqdır. Həmin dövrdə firmanın fəaliyyətinin əsas istiqaməti mənfəəti artırmağa deyil, ziyanı minimuma endirməyə yönəldilir.

Məmmədova Ş.S.
Sumqayıt Dövlət Universiteti

Kapital nəzəriyyəsinə yeni yanaşmanın əsas istiqamətləri

Kapital nəzəriyyəsilə bağlı bütün klassik iqtisadçı-mütəfəkkirlərdən tutmuş, müasir dövrdəki iqtisadçı alimlərin konsepsiya və təlimləri təhlil edilərək, tərəfimizdən aşağıdakı nəticələr əldə edilmiş və təkliflər irəli sürülmüşdür. Bu təklif və nəticələr fikrimizcə, müasir dövrün tələbləri baxımından, kapital nəzəriyyəsinə yeni yanaşmanın əsas istiqamətlərini müəyyən edir:

1. İqtisadçı tədqiqatçılar kapitalı, sadəcə var-dövlət, nemətlər istehsalı kimi qəbul edərək, onun sosial-tarixi tərəfini nəzərə almamışlar.
2. Dünya iqtisad elmində kapitalın birmənalı anlayışına rast gəlməməklə, çox vaxt onun ümumi formada gələcək nemətləri artıran ümumi nemət kimi təsvir olunduğunu, müxtəlif formalarda çıxış edən istehsalın baş elementi hesab edildiyini qeyd etmək olar.
3. Kapital barədə nəzərdən keçirilən baxışlar və təriflərdən görünür ki, onları birləşdirən ümumi cəhət iqtisadçılar tərəfindən kapitalın yalnız resurs kimi qəbul edilməsi və çox vaxt onun sahibinə gəlir gətirməsi xüsusiyyətidir.
4. İqtisadçı alimlər kapital anlayışına kompleks yanaşmadan onu əsasən bir istiqamətdə istehsal olunmuş nemətlər, istehsal vasitəsi kimi təqdim edirlər, bəziləri isə onun yalnız fiziki və maliyyə kapitalından ibarət olduğunu irəli sürürlər.
5. Müasir dövrdə isə kapital anlayışı bir qədər genişləndirilərək və ümumi halda üç istiqamətə: fiziki, maliyyə və intellektual kapitala ayrılmışdır.
6. Əslində kapital mürəkkəb və geniş anlayış olmaqla, onun əsaslandırılmış elmi izahı kompleks yanaşmanı tələb edir.
7. Qeyd edilən kompleks yanaşma kapital anlayışını maddi – canlı, qeyri-maddi, intellektual-canlı materiya amili nöqtəyi-nəzərindən, həmçinin məqsəd-münasibət kontekstində izah edilməsini nəzərdə tutmalıdır.

8. Maddi-canlı amil nöqteyi-nəzərdən kapital real resurs olmaqla, əsas, dövriyyə, uzunmüddətli istehlak kapitalına, hər növ maliyyə kapitalına, ekoloji-təbii kapital kimi gü-nəş, su, torpaq, hava və onlardan yaranan nemətlərə (fauna və flora), qeyri-maddi amil nöqteyi-nəzərindən a-pital vaxt, patent, əmtəə nişanı, müxtəlif müəlliflik hüquqları, qeyri-maddi intellektual vasitələrə, intellektual-canlı materiya amili nöqteyi-nəzərindən kapital insanlara, onların qabiliyyət, bilik, intellektual bacarıqlarına, insan kapitalına ayrılmaqla izah edilməlidir. Məqsəd – münasi-bət kontekstində isə kapital yuxarıda qeyd edilən kapital növləri arasında mürəkkəb ictimai-sosial və iqtisadi-maddi münasibətlər olmaqla, onun əsas məqsədinin fayda və gəlir gətirməsini, həmçinin cəmiyyətin və sivilizasiyanın mövc-udluğunu təmin etməsini və onun inkişafına təkan vermə-sini qeyd etmək lazımdır.
9. Kapital nəzəriyyəsinə müasir dövrün tələbləri nöqteyi-nəzərinə yanaşsaq, bu nəzəriyyədə insanlar, intellektual kapital, insan kapitalı (əlbəttə ilk növbədə ekoloji-təbii kapitalın mövcudluğu şəraitində) başlıca amil kimi qi-y-mətləndirilməlidir.
10. İntellektual kapitalın bilavasitə insanın özünə məxsus hissə-sini təşkil edən insan kapitalı, insanların özü olmadan həm klassiklərin, həm də müasir iqtisadçıların daha çox bəhs etdikləri fiziki-maddi, maliyyə və istənilən növ kapital mövcud ola bilməz. Kapital nəzəriyyəsinin baş elementi hesab edilməli olan intellektual – insan kapitalı, insanlar müasir və gələcək inkişafın əsas strateji resursu olmaqla, həm cəmiyyət, həm də təsərrüfat subyektləri üçün böyük əhəmiyyətə malikdir.
11. Maddi sferanın istənilən ünsürü (əlbəttə, ekoloji-təbii kapi-talın hazır şəkildə mövcud olan formalarından başqa) qeyri-maddi sferanın «ideya» amili (insanın beyin məh-sulu) olmadan mümkün deyildir.

Beləliklə, insan tərəfindən yaradılaraq bizi əhatə edən maddi sferanın hər bir elementi kapital növləri olmaqla, insa-nın beyin məhsulu – «ideyası» vasitəsilə həm ekoloji-təbii a-

pitalın müxtəlif çevrilməsi və həm də digər üsullarla əldə edilməsi formalarıdır.

Əsədova Şəhla Vəkil qızı
Sumqayıt Dövlət Universiteti

Heydər Əliyev və Azərbaycanın iqtisadi inkişaf strategiyası

Hazırda Respublikamızda həyata keçirilən iqtisadi islahatlar ümummillə liderimiz Heydər Əliyev tərəfindən başlanan iqtisadi inkişaf strategiyasının uğurlu davamıdır. Heydər Əliyevin neft strategiyasının uğurla həyata keçirilməsinin nəticəsi idi ki, «Əsrin müqaviləsi» imzalandıqdan cəmi bir neçə il ərzində ölkəmizə 10 milyard dollardan çox vəsait cəlb edilmişdir. Onun apardığı məqsədyönlü iqtisadi siyasət və həyata keçirilən bu və ya digər kompleks tədbirlər nəticəsində Azərbaycanda 1989-cu ildən ötən dövr ərzində ilk dəfə olaraq 1996-cı ildə iqtisadiyyatda dirçəliş baş verdi və əhalinin pul gəlirlərinin artım səviyyəsi qiymətlərin artım səviyyəsini üstələdi. 1991-1995-ci illərdə iqtisadi inkişafın əsas makroiqtisadi göstəricisi sayılan ümumi daxili məhsulun (ÜDM) real həcmi ildə 20-25 faiz, sənaye məhsulu istehsalı 15-20 faiz azaldığı halda, 1993-2003-cü illərdə ÜDM istehsalı 22,3 dəfə artaraq 157,1 milyard manatdan 35,1 trilyon manata, adambaşına düşən ÜDM-un həcmi isə 20,3 dəfə artaraq 21,3 min manatdan 4320 min manata, əhalinin pul gəlirlərinin məbləği 17,9 dəfə artaraq 135, 5 milyard manatdan 24,2 trilyon manata, adambaşına düşən pul gəlirlərinin məbləği 16,2 dəfə artaraq 18,4 min manatdan 2983,4 min manata, iqtisadiyyatda məşğul işçilərin orta aylıq əmək haqlarının məbləği 174,1 dəfə artaraq 2,2 min manatdan 383,1 min manata çatmışdır. 1993-2003-cü illərdə respublikamızda 3 minə qədər yeni sənaye

müəssisələri açılmış və 2003-cü ilin əvvəlində onların sayı 5202-dən çox olmuşdur.

Heydər Əliyevin həyata keçirdiyi «açıq qapı» siyasəti nəticəsində müqayisə edilən dövrdə ölkəmizdə fəaliyyət göstərən xarici və müştərək müəssisələrin sayı 3 dəfədən çox artmışdır. Respublikanın tək-cə sənaye sahəsində 40 dövləti təmsil edən 167 xarici investisiyalı müəssisə fəaliyyət göstərmiş və onlar tərəfindən minlərlə iş yerləri açılmışdır.

Heydər Əliyevin a böyük xidmətlərindən biri də dünyada analoqu olmayan Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft, Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəmərlərinin çəkilməsi, Azərbaycanı Avropa-Qafqaz-Asiya nəqliyyat dəhlizinin başlıca iştirakçısına çevirə bilməsindən ibarətdir.

Məhz Heydər Əliyevin müəyyən etdiyi sosial-iqtisadi inkişaf strategiyasının dövlət başçısı İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilməsinin nəticəsidir ki, bu gün Azərbaycan öz iqtisadi inkişafının yeni keyfiyyət mərhələsinə qədəm qoyaraq iqtisadi potensialını qat-qat yüksəltmişdir. Bu sosial-iqtisadi inkişaf strategiyası əsasında həyata keçirilən islahatlar respublikada makroiqtisadi və makromaliyyə stabilliyi təmin etməyə, təsərrüfatçılığın əksər sahələrinin bazar iqtisadiyyatı prinsiplərinə, normalarına və qaydalarına uyğun olaraq yenidən qurulmasına şərait yaradır.

*Xasiyev Ş.P, Əliyev N.M.
Azərbaycan Dövlət Neft
Akademiyası magistrantları*

Azərbaycanda neft hasilatının inkişafı və emal edilmə perspektivləri

Azərbaycanda neft hasilatının inkişafını və onun indiki səviyyəyə yüksəlməsini ümummilli lider H.Ə.Əliyevin bilavasitə rəhbərliyi ilə işlənilib hazırlanmış neft-qaz strategiyasının qazandığı uğurlar təmin etmiş və respublikanın neft sənayesinin qarşısında böyük perspektivlər açmışdır. “Əsrin müqaviləsi” və

bunun ardınca imzalanan digər neft sazişləri qabaqcıl qərb texnologiyasının Azərbaycan neft sənayesinə cəlb edilməsinə, neftqazçıxarma idarələrinin müasir texnologiya əsasında qurulmasına və bazar iqtisadiyyatına müvafiq infrastrukturların yaradılmasına əlverişli şərait yaratmışdır. Müqavilələrin həyata keçirilməsinə başlanılan vaxtdan Azərbaycanda neft hasilatında ciddi artım müşahidə olunur və bunun yaxın perspektiv üçün davamlı olacağı şübhəsizdir. Belə ki, 2006-cı ildə neft hasilatı 1995-ci ildəki 9,2 mln. Tondan və 2000-ci ildəki 14,1 mln. Tondan 32 mln. Tona çatmışdır. Bu da Azərbaycanın tarixində yeni rekord göstərici sayılır. 2008-ci ildə isə bu rəqəmin 47 mln. Tona çatdırılacağı proqnozlaşdırılır. Neft hasilatı 2010-2011-ci illərdə ən yüksək səviyyəyə çatacaq və ölkədə bir müddət 65 mln. Ton neft hasil olunacaqdır.

Neft hasilatının artması Azərbaycanda iqtisadi cəhətdən daha səmərəli olan neft emalı və neft-kimya sahələrinin inkişafına zəmin hazırlamışdır. Hal-hazırda yüksək kapital qoyuluşlu neft emalı zavodları tam gücü ilə işləmir. Adambaşına 1 tondan da az məhsul istehsal edilir ki, bu da bir çox ölkələrin göstəricilərindən geri qalır. Adambaşına ildə 6-7 ton neft hasil edildiyi və 3-3,5 ton emal olduğu yaxın perspektivdə Azərbaycan dünyanın ən inkişaf etmiş ölkələrin sırasına çıxma biləcəkdir. Məhz buna görə də, respublikamızda iqtisadiyyatın inkişafını neftin satışı ilə yanaşı onun emalından da istifadə etməklə dirçəltməyin vaxtı gəlib çatmışdır. Bu istiqamətdə ardıcıl olaraq müxtəlif layihələr həyata keçirilir. Onlardan biri də H.Əliyevin neft strategiyasının davamı kimi Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2005-ci il 14 fevral tarixli sərəncamı ilə təsdiq edilmiş Azərbaycan Respublikasının Yanacaq-Enerji Kompleksinin inkişafı (2005-2015-ci illər) üzrə dövlət programıdır. Bu programda kompleksə daxil olan sahələrin yaxın 10 ildə inkişaf perspektivləri müəyyənləşdirilmişdir.

Dünya praktikasını nəzərə alaraq neft emalı sənayesinin inkişafı və maksimum mənfəət əldə etmək məsələsi respublikanın neft emalı sənayesinin dəqiq inkişaf konsepsiyasının işlənməsini

tələb edir. Bu konsepsiyanın bazası əsasında (yaxın gələcəkdə emalın həcmi nəzərə alaraq) karbohidrogen xammalının emal sxemini, texnologiyasını tərtib etmək lazımdır. Belə ki, bu sxemdə müasir qurğuların tikintisi nəzərdə tutulmalıdır. Bu şərtlə ki, tətbiq edilən texnologiya Azərbaycan neftinin potensial imkanlarından maksimum istifadə olunmasını nəzərə alsın. Bu məsələnin həllinə düzgün yanaşdıqda sahənin texniki cəhətdən yenidən silahlandırılması real bir məsələyə çevrilir. Bu cür yanaşma üçüncü minilliyin başlanğıcında neft emalı sənayesinin yüksək rentabelliklə fəaliyyət göstərməsinə şərait yarada bilər. Neft emalı sənayesinin inkişaf perspektivləri xeyli dərəcədə texnoloji proseslərin modernləşdirilməsindən asılıdır. Perspektivlər mərkəzi planlaşdırma sistemindəki üsullardan fərqli olaraq bazar iqtisadiyyatı şəraitindəki qeyri-müəyyənliyi, neft strategiyasını və Azərbaycan iqtisadiyyatının dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyasını nəzərə alaraq müəyyənləşdirilməlidir.

Bayramov Şahin Vaqif
AzDİU-nun dissertantı

Azərbaycan-ABŞ strateji iqtisadi əməkdaşlığının müasir vəziyyəti

XX əsrin sonunda ikinci dəfə müstəqillik əldə edən Azərbaycan Respublikası paralel olaraq iqtisadi sistemin bazar modelinin formalaşdırılması və milli iqtisadiyyatın dünya təsərrüfat əlaqələri sisteminə inteqrasiya edilməsi strateji kursunu götürmüşdür. Bu məqsədin həyata keçirilməsi üçün sistemli və balanslaşdırıcı xarici iqtisadi siyasətin hazırlanması və real situasiyaya müvafiq qaydada həyata keçirilməsi zərurəti yaranmışdır.

Dünyanın aparıcı iqtisadi güc mərkəzi və beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin həlledici subyektinə hesab olunan ABŞ ilə strateji qarşılıqlı iqtisadi əməkdaşlığın formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi respublikamızın xarici iqtisadi siyasət kursunun prioritet istiqamətlərindən birini təşkil edir. Elə bunun nəticəsidir

ki, hazırda ABŞ-Azərbaycan qarşılıqlı əlaqələri təsərrüfat həyatının bütün sferalarını əhatə edir və əməkdaşlıq əlaqələrinin hərtərəfli inkişafına imkan verən möhkəm hüquqi baza yaradılmışdır. Belə ki, 1992-ci ildən etibarən Azərbaycan ilə ABŞ arasında iyirmidən dən çox hüquqi sənəd imzalanmışdır.

Hazırda Azərbaycan ABŞ ilə aşağıdakı istiqamətlər üzrə əməkdaşlıq etməkdədir: ikitərəfli qaydada (siyasi, ticarət-iqtisadi, energetika, hərbi); beynəlxalq və regional təşkilatlar çərçivəsində (BMT, ATƏT, ÜTT, NATO və s.); ABŞ-ın xüsusi qurumları ilə əməkdaşlıq (USAID, USTDA, EXIMBANK və s.).

20 yanvar 2000-ci il tarixdə hər iki ölkənin hökumətləri arasında imzalanmış Əməkdaşlıq Memorandumuna əsasən Azərbaycan Respublikası ilə ABŞ arasında İqtisadi Əməkdaşlıq üzrə İkitərəfli İşçi Qrupu yaradılmışdır. Bu vaxta qədər doqquz iclası keçirilmiş İşçi Qrupunun sonuncu iclası 07 fevral 2007-ci il tarixində Bakıda keçirilmişdir. Keçirilmiş iclaslarda bir qayda olaraq aşağıdakı istiqamətlər üzrə əməkdaşlıq imkanları müzakirə edilmişdir: iqtisadi yardım, xarici ticarət rejiminin təkmilləşdirilməsi və respublikamızın Ümumdünya Ticarət Təşkilatına üzv olması, makroiqtisadi məsələlər, investisiya mühiti, özəlləşdirmə, təhsil sahəsində təcrübə mübadiləsi, dövlət idarəçiliyi və s.

Qeyd edək ki, iki ölkə arasında strateji iqtisadi əməkdaşlığın intensivləşməsinə nəzərə alaraq, sonuncu iclasda İkitərəfli İşçi Qrupunun əvəzində ABŞ-Azərbaycan İqtisadi Komissiyasının yaradılması haqqında qərar qəbul olunmuşdur.

ABŞ-Azərbaycan qarşılıqlı iqtisadi əlaqələrinin ən mühüm istiqamətlərindən biri ikitərəfli ticarət əlaqələridir. 2005-ci il ərzində Azərbaycan Respublikası ilə ABŞ arasında ümumi ticarət dövriyyəsi 184,1 mln ABŞ dolları təşkil etmişdir. Bunun 43,1 mln ABŞ dolları Azərbaycandan ixracın, 141,0 mln ABŞ dolları isə ABŞ-dan idxalın payına düşmüşdür. 2004-cü ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə ümumi ticarət dövriyyəsinin həcmi 17,0%, o cümlədən ixrac 66,4%, idxal isə 7,2% artmışdır. Azərbaycandan ABŞ-a olan ixracın strukturunda kerosin, neft qətranları, polimerləşmə nəticəsində yaranan maddələr, kürü, topoqrafik, meteoroloji, geofiziki cihazların

hissələri üstünlük təşkil edir. ABŞ-dan idxalın ümumi həcmində isə əsas yeri kimyəvi maddələr, dərman vasitələri, qida məhsulları, elektrik maşın və avadanlıqları, mexaniki cihazlar, optik, tibbi cihaz və aparatlar tutur.

ABŞ-Azərbaycan strateji əməkdaşlığının aparıcı istiqamətlərindən biri kimi ABŞ-a məxsus olan iri transmilli şirkətlərin Azərbaycandakı fəaliyyətini göstərmək olar. Xüsusi qeyd etmək lazımdır ki, indiyə qədər ABŞ kompaniyaları və iş adamları tərəfindən Azərbaycan iqtisadiyyatının müxtəlif sahələrinə 4,5 mlrd. ABŞ dolları dəyərində investisiya qoyulmuşdur. Təkcə neft sənayesinə ABŞ-ın iri şirkətləri tərəfindən 4,3 mlrd. ABŞ dolları məbləğində investisiya yatırılmışdır.

Zəngin karbohidrogen ehtiyatlarına malik olan Azərbaycan ABŞ-ın qlobal iqtisadi maraq dairəsinə daxil olan ən mühüm ölkələrdən hesab olunur. Bu baxımdan, ABŞ-ın enerji siyasətində Xəzər hövzəsi, xüsusilə Azərbaycan xüsusi yer tutur. “Əsrin kontraktı” da daxil olmaqla ABŞ şirkətləri xarici neft kompaniyaları ilə imzalanmış 14 neft layihəsində iştirak edirlər. Bu layihələrdə ABŞ-ın Amoco, Devon, Unocal, ExxonMobil, Pennzoil, Chevron kimi iri neft şirkətləri təmsil olunurlar.

Qeyd edək ki, Azərbaycanın xarici iqtisadi strategiyasının əsas istiqamətlərindən olan “Böyük İpək Yolu”, “Bakı-Tbilisi-Ceyhan” və “Bakı-Tbilisi-Ərzurum” kimi layihələrin işlənməsi, maliyyələşdirilməsi və reallaşdırılması həmin layihələrin ABŞ-ın regiondakı iqtisadi maraqları ilə üst-üstə düşməsi nəticəsində mümkün olmuşdur.

Xüsusi qeyd olunmalıdır ki, Azərbaycanın strateji partnyoru olan ABŞ iqtisadiyyatımızın qeyri-neft sektoruna da xüsusi maraq göstərməkdədir. Belə ki, ABŞ şirkətləri eyni zamanda kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı, rabitə, otelçilik, maliyyə-sığorta xidmətləri, hüquqi xidmətlər, təhsil, səhiyyə və digər sahələrdə də iştirak edirlər.

Bunlardan əlavə, ABŞ şirkətləri tərəfindən indiyə qədər bonus şəklində qeyri neft sektoruna 248,8 mln. ABŞ dolları həcmində vəsait ayrılmışdır. Hazırda Amerika kapitalının iştirakı ilə Azərbaycanda müxtəlif sahələrdə fəaliyyət göstərən 200 müəssisə

qeydə alınmışdır. Bu siyahıya 73 müştərək müəssisə, 50 tam amerikan kapitallı müəssisə, 77 filial və nümayəndəliklər daxildir.

Azərbaycanla ABŞ arasında qarşılıqlı iqtisadi əməkdaşlığın kəmiyyət və keyfiyyət baxımından daha da inkişaf etdirilməsi potensialının mövcud olmasını nəzərə alaraq, xarici iqtisadi siyasətimizdə ABŞ-ın mövqeyinin daha da genişləndirilməsi istiqamətində davamlı tədbirlərin həyata keçirilməsinin zəruruliyyəti qeyd olunmalıdır.

Tengiz Budaqov
Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında
Dövlət İdarəçilik Akademiyasının magistrantı

Heydər Əliyevin Azərbaycanda müasir bank sisteminin formalaşmasında rolu

Keçmiş Sovet İttifaqına daxil olan bütün ölkələr kimi Azərbaycan da uzun illər böhran vəziyyətində yaşamışdır. Ümumilli liderimiz Heydər Əliyevin Azərbaycana qayıdışı və uğurlu iqtisadi-sosial siyasəti ilə bu böhrana son qoyulmuşdur. Nəhayət, iqtisadiyyatımız 1995-96-cı illərdən başlayaraq dirçəlməyə doğru yön aldı. İqtisadiyyatın əsas dirəklərindən biri olan bank sisteminin inkişafı da mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bununla bağlı 1996-cı il 10 iyun tarixdə “Azərbaycan Respublikasının Milli Bankı haqqında” və 1996-cı il 14 iyun tarixdə “Banklar və bank fəaliyyəti haqqında” Qanunları qəbul edilmişdir. “Banklar və bank fəaliyyəti haqqında” Qanun Azərbaycan Respublikasında bank sisteminin hüquqi əsaslarını, bank fəaliyyətinin prinsiplərini və bankların təşkili qaydasını müəyyən edir.

H.Əliyev siyasətinin layiqli davamçısı İlham Əliyev cənabları tərəfindən bu siyasət uğurla həyata keçirilir və bank sisteminin möhkəmlənməsi ilə bağlı qanunvericilikdə bir sıra mütərəqqi dəyişikliklər aparılır. Bunun bariz nümunəsi kimi də 2004-cü il 16 yanvar tarixdə qəbul olunmuş “Banklar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununu göstərmək olar . Bu

qanun Azərbaycanda bank sisteminin hüquqi bazasının beynəlxalq standartlara tam uyğunlaşdırılması, iqtisadiyyatda bank xidmətlərinin rolunun artırılması, bütövlükdə bank sisteminin stabil və təhlükəsiz fəaliyyətinin təmin edilməsi məqsədilə bankların təşkili, fəaliyyətinin tənzimlənməsi və ləğv edilməsi prinsip, qayda və normalarını müəyyən edir.

*Kərimov T.A.
dissertant*

Azərbaycanda qiymətli kağızlar bazarının informasiya təminatının inkişaf istiqamətləri

Müasir şəraitdə müstəqil Azərbaycan Respublikasında formalaşma ərəfəsində olan qiymətli kağızlar bazarının əsas problemlərindən biri də məhz həmin bazarın təkmil informasiya təminatının yaradılması ilə əlaqədardır. Hesab edirik ki, müasir dünya təcrübəsi və yerli iqtisadi şəraiti nəzərə alaraq Azərbaycan Respublikasında qiymətli kağızlar bazarının informasiya təminatının əsas inkişaf istiqamətləri kimi aşağıdakıları qeyd etmək olar:

1. Formalaşmaqda olan qiymətli kağızlar bazarının hər bir iştirakçısı qarşısında açıqlamalı olduqları informasiyanın minimal həcmi müəyyən etmək. Həmçinin də bu yolla qiymətli kağızlar bazarında dərc olunan informasiya hesabatlarının (o cümlədən, makro və mikroiqtsadi hesabatların) həcmi artırılması. Qeyd edək ki, materialların dərc zamanı informasiyanın kommersiya sirri olub-olmamasına da xüsusi diqqət vermək zəruridir;

2. İnformasiya və hesabat materiallarının nəşri zamanı qiymətli kağızlar bazarının müxtəlif segmentlərini səciyyələndirən ixtisaslaşmış nəşrlər şəbəkəsinin formalaşdırılmasına xüsusi diqqətin yetirilməsi və gələcəkdə bu şəbəkənin yaradılması;

3. Mütəmadi olaraq eminentlərin qiymətli kağız məzənlərinə təsir edə bilən istənilən fəaliyyət faktlarının məcburi dərc edilməsi;

4. Müstəqil reyting agentlikləri şəbəkəsinin yaradılması və qiymətli kağız eminentlərinin reyting qiymətləndirilməsinin geniş tətbiq edilməsi;

5. Qiymətli kağızlar bazarındakı durumu obyektivcəsinə qiymətləndirən göstəricilərin vahid sisteminin yaradılması və bu sisteminin işləkliyinin təmin edilməsi yolu ilə göstəricilərin operativcəsinə təzələnməsi. Bu zaman, həmçinin qiymətli kağızlar bazarının idarəçiliyi tərəfindən investorlar üçün risk səviyyəsinin likvidliyin və gəlirlik səviyyəsinin proqnozlaşdırılması və müəyyənləşdirilməsi üçün zəruri olan qiymətli kağızların eminentləri haqqında maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin vəziyyətini əks etdirən ətraflı məlumat sisteminin formalaşdırılması və onun işləkliyinin təmin edilməsinə xüsusi diqqət yetirmək lazımdır;

5. Bazarda innovasiya və İnformasiya-Kommunikasiya Texnologiyalarını (İKT) təmin edən strateji proqramın hazırlanması və bu proqramın tətbiqinə operativ nəzarətin həyata keçirilməsi. Belə ki, hələ 2003-cü ilin 17 fevral tarixində mərhum Prezidentimiz Heydər Əliyev tərəfindən İKT sektorunda Milli Strategiya təsbit olunmuşdur. Həmin bu strategiyada ölkənin maliyyə sektorunda regional inteqrasiya baxımından İKT-lərin tətbiqinə xüsusi yer verilmişdir. Lakin təəssüflə qeyd etmək lazımdır ki, bu gün hələ də Azərbaycan Respublikasında qiymətli kağızlar bazarının innovasiyası barədə strateji, uzunmüddətli strategiya qəbul edilməmişdir.

A.M. Sadıqov
ADİU

**Azərbaycan Respublikasının vergi sisteminin
təkmilləşdirilməsi istiqamətləri**

Bazar iqtisadiyyatına keçid dövründə müvafiq vergi sisteminin formalaşması mühüm məsələlərdən biridir. Bazar iqtisadiyyatlı ölkələrdə vergi sistemi iqtisadiyyatın tənzimlənməsi, büdcə gəlirlərin formalaşması, inflasiyanın qarşısının alınması və sair məsələləri həll edir.

Müstəqillik əldə olunandan sonra ölkəmizin vergi sistemi əhəmiyyətli islahatlar yolu keçmişdir. Vergi sistemimizi beynəlxalq standartlara uyğunlaşdıran islahatlar istiqamətləri aşağıdakılardır:

- vergi dərəcələrinin aşağı salınması;
- vergi güzəştlərinin azaldılması;
- vergitutma bazasının genişləndirilməsi;
- iqtisadiyyata investisiya qoyuluşunun stimullaşdırılması;
- vergi ödəyiciləri arasında vergitutma rejiminin bərabərləşdirilməsi;
- vergi ödəyicilərinin hüquqlarının müdafiəsi və genişləndirilməsi;
- vergi ödəyicilərinin gəlirləri üzərində səmərəli nəzarət mexanizminin tətbiqi.

Vergi sisteminin mühüm inkişaf mərhələsi Azərbaycan Respublikası Prezidenti Heydər Əliyevin 2000-ci il 11 fevral tarixli Fərmanına əsasən, Baş Dövlət Vergi Müfəttişliyinin bazasında Vergilər Nazirliyinin yaradılması ilə başlanır. Məhs bu dövrdən başlayaraq vergi sisteminin təkmilləşdirilməsi xarici ölkələrin mütərəqqi təcrübəsinə əsaslanaraq həyata keçirilir. 2001-ci il yanvarın 1-dən qüvvəyə minən vahid normativ-hüquqi akt olan Vergi Məcəlləsi iqtisadiyyatın dinamik inkişafına zəmin yaratdı. Məcəllənin əhəmiyyətli dəyişikliklərinə vergi növlərinin azaldılması, əksər vergi növləri üzrə dərəcələrin aşağı salınmasını; aksizə cəlb olunan malların siyahısı azaldılması; Vergi Məcəlləsində vergi ödəyicilərinin hüquqlarını əks etdirən çox sayda ayrı-ayrı müddələrin öz əksini tapmasını aid etmək olar.

Vergi sisteminin təkmilləşdirilməsi istiqamətlərindən biri də iqtisadiyyatımızın dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyasını nəzərdə tutan dünya ölkələri ilə ikitərəfli sazişlərin imzalanmasıdır. Belə ki, Azərbaycan Respublikası bir sıra ölkələrlə “Gəlirə və əmlaka

görə vergilərə münasibətdə ikiqat vergitutmanın aradan qaldırılması və vergidən yayınmanın qarşısının alınması haqqında” ikitərəfli sazişlər imzalayıb. Bu ölkələr siyahısına Böyük Britaniya, Fransa, Almaniya, Çin, Türkiyə, Norvec, Ukrayna, Belarus, Qazaxıstan və bir sıra başqa ölkələrdə daxildir.

Vergi nəzarətinin təkmilləşdirilməsi istiqamətində müəyyən işlər görülmüşdür – vergi qanunvericiliyinə əməl etməyən, vergi ödənişindən yayınan vergi ödəyicilərinə qarşı vergi nəzarəti sərtləşdirilmişdir.

İnvestisiya mühitinin əlverişliliyini müəyyən edən əsas amillərdən biri təkmil vergi sistemidir ki, investorların, o cümlədən xarici investorların fəaliyyətinin uzunmüddətli planlaşdırılmasına şərait yaradır. Bu baxımdan vergi qanunvericiliyinin və inzibatçılığının təkmilliyi, sabit vergi rejiminin təmin olunması ölkəyə xarici investisiyaların cəlb olunması baxımından mühüm şərtlərdəndir.

Müasir dövrdə dünya bazarlarında neft qiymətlərinin və ölkəmizdə neft hasilatının ildən ilə artması nəticədə ölkəyə böyük həcmdə neft gəlirlərinin daxil olması milli iqtisadiyyatın inkişafına məlum təhlükələr yaradır və vergi sisteminin bu proseslərə uyğun təkmilləşdirilməsi aktual problemə çevrilir.

Novruzova Vəfa Xanlar qızı
AMEA İqtisadiyyat İnstitutu

Heydər Əliyev və Azərbaycanın kimya sənayesinin inkişaf istiqamətləri

İqtisadiyyatın inkişafı hər bir ölkənin yüksək səviyyədə inkişafı üçün olduqca əhəmiyyətlidir. Ümumimilli liderimiz Heydər Əliyev «İqtisadiyyatı güclü olan dövlət hər şeyə qadirdir» söyləmişdir. Məhz bu səbəbdən də ölkənin kimya sənayesinin daha sürətlə inkişafını vacib sayaraq demişdir ki; «Sumqayıtda iri kimya kompleksi yaradılarkən, biz bunu Azərbaycan üçün etdik. Şübhəsiz o zaman aparılmış işlər

yüksək qiymətə layiqdir. Sənaye obyektlərinin və iri sənaye potensialının yaradılması Azərbaycan Respublikasının tarixində ələmətdar haldır.»¹

Aparılan tədqiqatlara əsasən onu demək olar ki, H.Əliyevin hakimiyyəti illərində Azərbaycan Respublikasının yüksək səviyyədə inkişafı, müasir tələblər baxımından inkişafı üçün çox işlər görülmüşdür. Məhz bu dövüdə dövlətin hərbi gücü ilə yanaşı, elmi – texniki tərəqqisində kimya sənayesinin inkişafına çalışılmışdır. Elmi texniki potensialın inkişafı, yüksək elmi texniki tərəqqisi iqtisadi sahə ilə yanaşı, kimya sənayesinin də yüksək səviyyədə inkişaf etməsinə səbəb olur. Elimlə istehsalın birliyi idxal və ixrac prosesinin daha səmərəli aparılmasına əsaslanır.

Çoxillik təcrübəyə əsasən onu demək olar ki, elmi əsası olmadan heç bir yükselişdən danışmaq mümkün deyildir. Bu öz müstəqillyini qazanan və ya yeni inkişafa nail olmaq üçün elmi-texniki potensialın resurslarından istifadə etməmək mümkün deyildir.

Azərbaycan dövləti müstəqillik qazandıqdan sonra bir çox dövlət əhəmiyyətli obyektlərin inkişafı və iş tenpi azalmışdır. Bunun bir çox obyektiv və subyektiv səbəbləri vardır. Bu səbəblərin doğurduğu problemlər aradan qaldırılması əsas problemdir.

Zəngin təbii sərvətlərlə zəngin olan Azərbaycan Respublikasının iqtisadi potensialın inkişafı əsas yerlərdən birini tutur. Bu sahədə hal-hazırda nisbətən möhkəmlənməmişdir. Buna çox əlverişli təbii-coğrafi mövqeyə, sərbəst əmək ehtiyatlarına malik olması xarici iqtisadi əlaqələr üçün çox əlverişlidir. Bu inkişaflardan istifadə etməklə inkişaf etmiş ölkələrlə informasiya mübadiləsietməklə, yeni elmi nailiyyətlərdən istifadə etməklə yeni, daha yüksək inkişafına çatdırılmasına səbəb olmaq olar.

Bütün deyilənləri ümumiləşdirsək onu deyə bilərik ki, yaranmış vəziyyətdən, uğurlardan istifadə etməklə Azərbaycanın kimya sənayesinin müasir tələblər baxımında inkişafına nail olmaq olar. Bu da Azərbaycan xalqının maddi və mənəvi rifahının yüksəlməsinə səbəb olur.

¹ Fikrət Sadıqov «Heydər Əliyev və Azərbaycanın kimya sənayesi», «Azərbaycan» nəşriyyatı – 2003. səh- 6.

İqtisadi artımın təmin olunmasında mühasibat uçotunun rolu

Azərbaycan Respublikası müstəqillik əldə etdikdən sonra ölkə iqtisadiyyatına xarici investisiyaların cəlb olunması məqsədilə “açıq-qapı” siyasəti həyata keçirilir. Bu siyasət dövlətimizin müəyyən etdiyi iqtisadi inkişaf strategiyasının mühüm tərkib hissəsi hesab olunur. Bununla yanaşı iqtisadiyyatımızın inkişafını sürətləndirən ən başlıca amillərdən biri də iqtisadi islahatların düzgün təşkili və icra olunmasıdır. Bu günədək ölkədə iqtisadi inkişafa təkan verəcək 41 adda dövlət proqramı təsdiq edilmişdir ki, bu proqramlarda nəzərdə tutulan işlərin düzgün icrası və həyata keçirilməsi ölkə iqtisadiyyatının inkişaf səviyyəsini müəyyən edən əsas makroiqtisadi göstərici olan iqtisadi artımın təmin olunmasına xidmət edəcəkdir.

Bildiyimiz kimi iqtisadi artımın əsas baza ünsürü olan ümumi daxili məhsulun hesablanması iqtisadçılar arasında geniş müzakirə olunan problemlərdən biri hesab olunur. Belə ki, ümumi daxili məhsul hesablanılarkən əsas informasiya mənbəyi kimi uçot məlumatlarından istifadə edilir. Təsərrüfat subyektlərinin uçot və hesabat sistemində öz əksini tapan məlumatların düzgünlüyü mühasibat uçotu və hesabatının daha səmərəli təşkilindən başlayır. Uçot sistemi daha şəffaf olan ölkələrdə düzgün idarəetmə qərarlarının qəbulu və həmin ölkələrdə makroiqtisadi göstəricilərin mövcud şəraitə daha yaxın olması təmin edilmiş olur. Bu məsələlərin həllinə nail olmaq üçün, obrazlı şəkildə desək, “sahibkarlıqda münasibətlərin dilini” tapmaq üçün ölkədə uçot və hesabatın beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması günün zərurətinə çevrilmişdir. Belə ki, bir çox ölkələrin təcürübəsi göstərir ki, mühasibat uçotunun beynəlxalq standartlarına keçən ölkələrdə xarici kapital axını daha sürətlə artır. Bu da öz növbəsində iqtisadi artıma öz müsbət təsirini göstərir.

Yuxarıda qeyd olunan və həyata keçirilməsi zəruri sayılan məsələlərin həlli üçün ölkədə uçot və hesabatın beynəlxalq standartlarına keçirilməsi istiqamətində mühüm işlər görülür. “Mühasibat uçotu haqqında” Azərbaycan Respublikasının 29 iyun 2004-cü il tarixli 716 sayılı qanununun tələblərinə müvafiq olaraq, ölkədə uçot və hesabat sisteminin yenidən qurulması və beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması məqsədilə, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 18 iyul 2005-ci il tarixli 139 sayılı “2005-2008-ci illərdə Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının tətbiqi üzrə Dövlət Proqram”ı təsdiq edilmişdir.

Bu proqramın icrasını həyata keçirən Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi tərəfindən Milli Mühasibat Uçotu Standartları hazırlanması üzərində işlər davam etdirilir. Bu standartlara keçid ölkədə uçot sisteminin şəffaflığının artırılmasına və inkişafına zəmin yaradacaqdır ki, bu da iqtisadi artımın hesablanması zamanı zəruri hesab olunan məlumatların etibarlılığı və düzgünlüyü deməkdir.

Beynəlxalq Mühasiblər Federasiyasının təşkilatçılığı ilə 2006-cı ilin 13-16 noyabr tarixlərində Türkiyənin İstanbul şəhərində “Mühasiblər: iqtisadi artımın və ümumdünya sabitliyinin təmin edicisi kimi” mövzusunda keçirilən mühasibləri 17-ci Ümumdünya Konqresi bir daha sübuta yetirdi ki, hər bir ölkənin iqtisadi inkişafında mühasibat uçotunun və onu idarə edən mühasiblərin xüsusi rolu və əhəmiyyəti danılmaz faktdır.

*Mahmud Qurbanpur Bəxtiyar oğlu
ADİU-nun «Ticarət» kafedrasının aspirantı*

Malların çatdırılmasına görə nəqliyyat situasiyasının effektivliyinin artırılması

Ölkələr arasında ticarət əlaqələrinin möhkəmləndirilməsində ölkələr arasında yüklərin və malların daşınmasının effektivliyi məsələlərinə mühüm yer ayrılır. Bu problem çox mürəkkəbdir, o, bir çox məsələlərin həllini özündə birləşdirir. Onların arasında aşağıdakıları göstərmək olar:

-nəqliyyat növləri üzrə mövcud olan yolların məsafəsinin tədqiqi və öyrənilməsi;

-nəqliyyat növləri üzrə mövcud olan yolların sıxlığının müəyyən edilməsi;

- 1 ton yükün daşınmasının orta məsafəsinin müəyyən edilməsi;

-yükləmə və boşaltma işlərinin dəyərini və daşımının məsafəsinin hesablanması;

-daşınacaq malların qablaşdırma avadanlıqlarının çəkilişinin və dəyərinin müəyyən edilməsi;

-bir dövriyyədə konveyerin istismarına xərclərin müəyyən edilməsi;

-yüklərin konteyner və yeşiklərdə daşınmasına görə nəqliyyat xərclərinin ümumi məbləğinin müəyyən edilməsi və s.

Göründüyü kimi ölkələr arasında malların daşınmasının effektivliyini artırmaq məqsədilə həlli zəruri olan vəzifələrin geniş dairəli misal çəkilməlidir.

Bunun üçün, tərəfimizdən yüklərin və malların daşınmasının effektivliyini artıran bəzi baza şərtlərinə baxacağıq.

Bütün tədqiqatlar nəqliyyat sisteminə ixtiyar verən mal bazarı şəraitlərində aparılacaqdır.

1) nəqliyyat vasitələrinin ixtisaslaşmasını müəyyən etmək;

2) yüklərin daşınmasının ixtisaslaşması, mərkəzləşməsi və marşrutlaşması;

3) əmtəə bazarının nəqliyyat xidmətləri məsələlərinin həll edilməsi;

4) yüklərin daşınmasında əmtəə bazarının cari və perspektiv tələbatını müəyyən etmək, daşımaları nəqliyyatın ayrı-ayrı növləri arasında səmərəli bölüşdürmək;

5) nəqliyyatın bütün növlərini həmahəng olaraq inkişaf etdirmək və aramsız olaraq onları təkmilləşdirmək;

6) nəqliyyat növlərindən hər birinin daha effektiv istifadə edilməsinin sahələrini müəyyən etmək və dəqiqləşdirmək;

7) qarışıq əlaqədə yüklərin daşınmasını genişləndirmək və səmərələşdirmək;

8) inkişaf edən daxili tələbatlardan və xarici kompleks-təsərrüfat əlaqələrindən çıxış edərək ölkənin ərazisində nəqliyyatın ayrı-ayrı növlərini səmərəli yerləşdirmək.

Beləliklə, optimal yolların və mal hərəkəti həlqəsinin işlənilib hazırlanması, nəqliyyat vasitələrinin seçilməsi və malların nəqliyyatın müxtəlif növləri ilə çatdırılmasının iqtisadi effektinin müəyyən edilməsi Azərbaycan və İranın ticarət əlaqələrinin inkişafına xeyli dərəcədə təsir edir.

*ADİU-nun «Makroiqtisadi tənzimlənmə»
kafedrasının dissertantı
N.S. Şükürov*

Davamlı iqtisadi artımda innovasiya amili

Müasir dövrdə uzunmüddətli iqtisadi nailiyyətlərin əldə olunması hər bir ölkə iqtisadiyyatının rəqabət qabiliyyətliliyindən əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. Bu amil qloballaşmanın dərinləşdiryi bir şəraitdə öz əhəmiyyətini bir daha artırmaqdadır. Belə ki, yüksək rəqabət qabiliyyətli iqtisadiyyata malik ölkələr beynəlxalq bazara güclü və daha çox fayda əldə edən subyekt kimi qoşulduğu halda, müvafiq parametr üzrə zəif olan ölkələr isə əksər hallarda istehlakçı qismində iştirak edirlər. Ölkə iqtisadiyyatının rəqabət qabiliyyətliliyi şübhəsiz ki, onun əsasını təşkil edən elementlərin rəqabət qabiliyyətliliyi ilə şərtlənir. Burada xüsusi diqqət yetirilən məqam iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətliliyinin hansı vasitələrdən istifadə edilməsi ilə təmin olunmasından ibarətdir. Bu baxımdan innovasiya fəaliyyəti bütün səviyyələrdə ön plana çıxmış olur. Beynəlxalq bazarlarda iştirak payına görə nisbətən kiçik dövlətlərin müvafiq məkanda iştirakının dayanıqlılığının təmin olunması aspektindən isə innovasiya obyektiv xarakter daşıyır.

İqtisadi inkişaf prosesləri müxtəlif dövrlər ərzində fərqli amillərin təsiri altında dinamiklik qazanmışdır. Müasir dövr-

də makroiqtisadi tarazlığın, həmçinin davamlı iqtisadi inkişafın əsasını təşkil edən, eyni zamanda istər bütövlükdə dövlətin, istərsə də təsərrüfat subyektlərinin rəqabət mübarizəsində dayanıqlığını təmin edən əsas element kimi məhz innovasiya çıxış etməkdədir. Belə ki, müxtəlif sahələrdə innovasiyaların tətbiq edilməsi vasitəsilə əmək məhsuldarlığının səviyyəsini yetərincə yüksəldə bilən dövlət dünya bazarında rəqabət prosesinin aktiv iştirakçısına çevrilə bilər. Onun hansı səviyyədə təmin olunması isə bilavasitə innovasiyaların mənimlənməsi səviyyəsindən asılıdır.

Beynəlxalq səviyyələrdə innovasiyanın effektivliyi elmin nailiyyətlərindən və yüksək texnologiyalardan istifadə olunması ilə müəyyən olunur. Belə ki, o müəyyən spesifik xüsusiyyətlərə malik olan proseslə, həm də müvafiq proses nəticəsində əldə olunan nəticə ilə əlaqədardır. Başqa sözlə, innovasiya bir proses kimi «müəyyən bir ideyanın satıla bilən bir məhsul və ya xidmətə» transfer edilməsi kimi xarakterizə oluna bilər. Burada diqqəti cəlb edən başlıca məqam hər hansı bir mütərəqqi ideyanın yeni dəyər forması almasıdır.

Praktiki baxımdan innovasiya əsaslı ola bildiyi kimi təkmilləşdirmə formasında da müşahidə oluna bilər. Dolayısı ilə burada əsas məsələ innovasiyanın texniki xüsusiyyətlərindən çox onun yeni dəyər yaratmasından ibarətdir. Belə ki, təzahür formasından asılı olmayaraq innovasiyanın daşdığı dəyər bütün miqyaslarda onun qiyməti ilə müəyyən olunur.

Qeyd etmək lazımdır ki, innovasiya sahibkarlıq fəaliyyəti üçün də əsas yaradır. Yəni, sahibkarlıq fəaliyyətinin həyata keçirilməsi baxımından irəli sürülən yeni iş təşəbbüsü əslində bir yeniliyin, başqa sözlə innovasiyanın həyata keçirilməsinə yönəlmiş bir proses nəticəsində meydana çıxır. Deməli, innovasiya bir fəaliyyət növü kimi nəinki iqtisadiyyatın keyfiyyət göstəricilərinin təkmilləşdirilməsinə xidmət edir, eyni zamanda yeni fəaliyyət mühitü yaradır.

Ümumiyyətlə, innovasiya cəmiyyətin mütəmadi olaraq artan tələbinin ödənilməsində əlverişli şəraiti təmin edən və insanların həyat səviyyəsinin yüksəldilməsinin bir variantı

olması ilə yanaşı, onların daha öncə edə bilmədiklərini reallaşdırmağı imkan verən vasitədir. Bu baxımdan, müasir dövrdə istehsal münasibətlərində yeni texnologiyaların və sürətlə dəyişən tələbin şərtlərinə cavab verəcək yeni məhsulların yaradılmasının zəruriliyi, innovasiyanı daha da aktualaşdırmaqdadır. Yəni innovasiya yalnız iqtisadi artımın sürətləndirilməsi baxımından deyil, iqtisadi inkişafın istiqamətinin dəyişdirilməsi və həyat standartları səviyyəsinin yaxşılaşdırılması baxımından da böyük əhəmiyyət kəsb edir. Digər tərəfdən, innovasiya prosesi nəticəsində əldə edilən yeni texnologiyalar sayəsində təbii ehtiyatların uzun müddətə qorunması, ətraf mühütün mühafizəsi və s. kimi mühüm sosial-iqtisadi xarakterli məsələlər daha yaxşı təmin olunur.

E.T. Teymurov
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti
Elmi rəhbər: Həsənov Rəşad Tapdıq

Davamlı İnkişaf Konsepsiyası və Birləşmiş Millətlər Təşkilatı

- Davamlı inkişaf” termini ilk dəfə [1987](#)-ci ildə Ətraf Mühit və İnkişafa dair Bruntland Komissiyası tərəfindən “Bizim Birgə Gələcəyimiz” adlı Bruntland Hesabatında işlədilmişdir. Davamlı inkişaf hazırkı dövrdə bütün tələbatları ödəməklə yanaşı gələcək nəsillərin də öz tələbatlarını ödəmək qabiliyyətini nəzərdə tutur. Bununla da Bruntland diqqəti yoxsulluq, inkişaf və ətraf mühit dayanıqsızlığı arasında olan ayrılmaz əlaqəyə yönəltdi.
- Son illər ərzində ən aktual müzakirə obyektlərindən olan davamlı inkişaf konsepsiyası özündə 3 aspekti birləşdirir:
 - İqtisadi: iqtisadi cəhətdən davamlı sistem dövlət və xarici borcun idarəedilə bilən səviyyəsini saxlamaq üçün davamlı olaraq məhsul və xidmətlər istehsal etməyi bacarmalı və kənd təsərrüfatına və sənaye istehsalına xələl

gətirən sektorlar üzrə kəskin müvazinətsizliyi aradan qaldırmağa qadir olmalıdır;

- Ətraf mühit: Davamlı ətraf mühit sistemi bərpa olunan resurs sistemlərinin həddindən artıq istismarına yol verməməli və müvafiq əvəzləyicilərə qoyulan sərmayələrin həcmi təmin etməyincə bərpa olunmayan resursların tükədilməsinin qarşısını almaqla sabit resurs özülünü təmin etməlidir;
- Sosial: Davamlı sosial sistem səhiyyə, təhsil, gender bərabərliyi, siyasi cavabdehlik və iştirak da daxil olmaqla ədalətli bölgü və sosial xidmətlərin müvafiq surətdə təminatına nail olmalıdır.

■ BMT-nin Davamlı İnkişaf Komissiyasının (DİK) əsas məqsədi beynəlxalq, regional və milli səviyyələrdə davamlı inkişafın sosial, iqtisadi və ətraf mühit bölmələrini ölkələrin müvafiq siyasətlərinin hazırlanmasına inteqrasiya etməkdən ibarətdir. Bu xüsusda, DİK aşağıdakı prioritet fəaliyyətləri müəyyən-ləşdirmişdir:

- Ölkələrarası ünsiyyəti, həmrəyliyi və qərar qəbul edil-məsini asanlaşdırmaq;
- Davamlı inkişafa nail olmaq üçün İEOÖ və keçid iqtisadiyyatlı ölkələrə texniki

yardım, mütəxəssis məsləhəti göstərmək və müvafiq potensialın yaradılmasını təmin etmək;

- Agentliklər və təşkilatlararası əməkdaşlığı, məlumat mübadiləsini və bölgüsünü

asanlaşdırmaq və həm BMT, həm də digər beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində, ölkələr və mülki cəmiyyət qrupları ilə davamlı inkişafı dəstəkləmək məqsədilə birgə fəaliyyətləri və tərəfdaşlıqları sürətləndirmək;

- Milli, regional və beynəlxalq səviyyələrdə davamlı inkişafın həyata keçirilməsi üzrə

hesabatların verilməsinin qiymətləndirilməsini və monitoring aparılmasını asanlaşdırmaq və təşviq etmək.

- 2006-cı ilin 28-30 mart tarixlərində Bakıda DİK-in 14-cü sessiyasına hazırlıq məqsədilə iclası keçirilmiş və sözügedən tədbirdə enerji səmərəliliyi, atmosfer/hava çirklənməsi, ətraf mühit və digər məsələlər müzakirə olunmuşdur. Bundan başqa DİK-də keçirilən sessiyalarda Azərbaycan nümayəndə heyəti iştirak edir və ölkəmizdə müvafiq sahələrdə əldə edilən nailiyyətlər barədə və DİK-in bu səpkidə oynadığı rol barədə məruzələr edir.
- Ölkəmizdə davamlı inkişafı təmin etmək məqsədilə “2005-2008-ci illər üzrə Azərbaycan Respublikasında informasiya və kommunikasiya texnologiyaların inkişafı üzrə Dövlət Proqramı”, “2003-2012-ci illər Azərbaycan Respublikasının inkişafı naminə informasiya-kommunikasiya texnologiyaları üzrə Milli Strategiya”, “2004-2008-ci illər üzrə Azərbaycan Respublikasının regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı üzrə Dövlət Proqramı”, “Azərbaycanda alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə üzrə Dövlət Proqramı”, “Ətraf mühitin dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafı üzrə Milli Proqram”, “2006-2015-ci illəri üzrə yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf üzrə Dövlət Proqramı” və s. təsdiq olunmuşdur.

*Гаджиева А.Р.
диссертант кафедры «Экономический
анализ и аудит» -*

Некоторые проблемы экономического анализа ценообразования нефтепродуктов при производстве их в переменной пропорции

В Азербайджане основу ценнообразования на предприятии составляет себестоимость единицы продукции. В условиях перехода к рыночным отношениям предприятие может использовать и другие методы определения цены единицы продукции. К ним можно отнести:

- определение цены путем расчета реальных текущих затрат на производство единицы продукции;
- определение цены на основе определения среднего уровня затрат в текущем периоде;
- определение цены путем определения ожидаемых расходов на производство единицы продукции;
- определение цены путем расчета на основе стандартных расходов на единицу продукции и т.д.

Эти документы полностью не исчерпывают проблемы ценообразования в условиях рыночных отношений и могут быть отнесены к рыночному периоду экономики.

В зависимости от разных факторов нефтеперерабатывающие предприятия могут изменить объем производства товаров. В этом случае возрастает количество возможных технологических вариантов. В зарубежных рынках в краткосрочном периоде время от времени спрос может превышать возможности предложения НПЗ. В таких случаях НПЗ должны распределять свои инвестиции так, чтобы получать предельную прибыль от своей предельной инвестиции. Анализ эффективности при переменной пропорции производства нефтепродуктов с ограниченными возможностями НПЗ является актуальным экономическим вопросом.

Так как нефть является исчерпываемым природным продуктом, в ближайшие 40-45 лет мир ожидает энергетический кризис. При нынешнем уровне добычи нефти ее мировых геологических запасов хватит, по крайней мере, на 42-50 лет. Одним из путей решения является снижение добычи за счет увеличения цен. Государства, не обладающие достаточным количеством нефти, экономически заинтересованы в повышении цен на нефть и нефтепродукты. По этой причине, вероятно, на мировых нефтяных биржах цена, превышающая 70 долларов США за баррель, не будет пределом.

Страны, обладающие современными технологиями переработки, получают больше прибыли, в то время как нефтеперерабатывающие заводы с выходом светлых продуктов,

равным 50%, рискуют обанкротиться. Такое положение приводит к монополизации в отрасли. Это состояние присуще и нефтеперерабатывающим заводам Азербайджана, в частности в производстве моторных и смазочных масел. Их производство составляет менее 1% от производства нефтепродуктов.

Существует метод определения полной себестоимости продукции в иностранном государстве, которая кладется в основу цены экспортируемой продукции. Полная себестоимость продукции в иностранном государстве рассчитывается следующим образом: полная “национальная” себестоимость + расходы на упаковку и специальную подготовку к экспорту + доля затрат на функционирование экспортной службы = экспортная себестоимость до отправки продукции + затраты на погрузку и международные перевозки + страховые расходы на транспортировку + «консульские издержки» + издержки, связанные с въездом в иностранное государство (таможенные пошлины) = себестоимость продукции, поступившей в иностранное государство + расходы по сбыту в иностранном государстве (стоимость хранения, издержки по оплате торгового персонала, по стимулированию сбыта, расходы на рекламу, послепродажное обслуживание) = себестоимость продукции до финансовых расходов + финансовые расходы (например, финансирование коммерческого кредита) = себестоимость продукции до определения степени риска + стоимость покрытия финансового, политического, коммерческого риска.

На нефтеперерабатывающих предприятиях Азербайджана цены определяются в соответствии со средними затратами на единицу продукции. При этом норма прибыли предприятия может сильно отличаться от общего уровня рентабельности предприятия. Таким образом, в нефтеперерабатывающей промышленности цены не отвечают требованиям спроса и предложения.

При формировании цены на нефтепродукты необходимо отказаться от существующего метода калькуляции себестоимости и использовать рыночные методы.

При формировании ценовой политики необходимо использовать «многоэтапный подход», что доказывается тем аргументом, что процесс ценообразования зависит от трех основных элементов – условий спроса, объема инвестиции и максимизации прибыли.

*Азербайджанский Государственный
Экономический Университет
Диссертант: Алиева Алагёз Азад кызы*

Управление финансовой деятельностью

В нашей стране всячески поощряется анализ хозяйственной деятельности или экономический анализ. При переходе нашей страны к рынку надо говорить об управлении финансовой деятельностью.

Финансовый анализ позволяет наиболее рационально распределить материальные, трудовые, финансовые ресурсы, как банка, так и экономики за счёт регулирования их объёма и их оптимального соотношения. Финансовый анализ необходим руководителям, инвесторам и бухгалтерам, статистикам и экономистам, финансовым директорам.

Финансовые директора занимаются наращиванием фондов и финансовыми расчётами. Усиление влияния внешних факторов, таких, как конкуренция, инфляция и изменчивость процентных ставок, неопределенность экономической ситуации, заставляют анализировать едва ли не ежедневные данные.

Финансовый директор должен адаптироваться к изменяющейся обстановке. Современный финансовый менеджмент включает изучение действий, связанных с приобретением, слиянием, финансированием, управлением активами. Цель – повышение ликвидности средств, приобретение дополнительных активов, приращение денежных средств и их движение.

Социальная ответственность означает, что администрация в погоне за максимизацией благосостояния не следует игнорировать вопросы социальной защиты.

Анар Гадимов

Роль Гейдара Алиева в формировании энергетической стратегии Азербайджана

Одним из важнейших факторов в формировании энергетической стратегии государства является формирование внешней энергетической политики. Своевременная и продуманная внешняя политика в энергетической отрасли покойного Президента Азербайджана Гейдара Алиева коронным образом изменила позицию Азербайджана в мире. Международная интеграция Азербайджана в мировую систему торговли энергоресурсов, сотрудничество с иностранными инвесторами в области освоения и разработки топливно-энергетических ресурсов, повышение эффективности их использования и освоение новых энергетических рынков превратились в одни из важнейших направлений энергетической политики Азербайджана.

Гейдару Алиеву удалось направить политику во внешнеторговой сфере Азербайджана на переход от роли продавца сырьевых ресурсов к роли независимого участника мирового оборота готовой энергетической продукции, что

является необходимым для полноценного экономического роста в энергетическом государстве. Усиление международной экономической интеграции в энергетической сфере и потенциальные выгоды от качественного изменения роли Азербайджана в мировой торговле энергоресурсами особенно способствует данному процессу.

В мировой практике внешнеэкономическая деятельность в энергетическом секторе подразумевает свободный доступ энергетических компаний к зарубежным рынкам энергоресурсов, финансовым рынкам, передовым энергетическим технологиям, содействие привлечению зарубежных инвестиций в азербайджанский энергетический сектор, а также развитие новых форм международного сотрудничества в энергетике, включая научно-техническую сферу. [1]

Политика в энергетическом секторе предусматривает максимизацию национальной выгоды от внешнеэкономической деятельности с учетом оценки взаимосвязанных последствий политики в области экспорта, импорта и транзита, присутствия азербайджанских компаний на мировых рынках энергоресурсов и капитала.

Диверсификация товарной структуры экспорта и повышение объема вывоза готовой продукции с более высокой долей добавленной стоимости, посредством углубления переработки делает экспорт энергоресурсов ещё более эффективным.

Затронув процесс диверсификации номенклатуры товарной продукции, нельзя не упомянуть о диверсификации рынков сбыта энергоресурсов, которого удалось достичь, расширение географии присутствия азербайджанских компаний на международных рынках, безусловно, при обеспечении экономической выгоды от такого расширения.

Как конечный результат любой управленческой деятельности, необходимы механизмы координации государственной политики в области внешнеторгового регулирования в энергетической сфере.

Следует отметить, что стратегически важным нанесетя укрепление позиции энергетического государства на мировом энергетическом рынке, чтобы в течение ближайшего периода максимально реализовать экспортные возможности отечественного ТЭК и внести вклад в обеспечение энергетической безопасности страны, оставаясь стабильным и надежным партнером для всего мирового сообщества.

Формирование единой энергетической и энерготранспортной инфраструктуры в сопредельных регионах, развитие международных энерготранспортных систем, обеспечение свободного транзита энергоносителей отвечают стратегическим интересам энергетического государства. В этих целях государству необходимо поощрять участие акционерных обществ и компаний в разработке и реализации крупномасштабных международных проектов транспорта газа, нефти и электроэнергии в разных направлениях. [2]

Проблемы транзита энергоресурсов для Азербайджана имеют особое значение. Вследствие этого, здесь имеются все необходимые предпосылки для того, чтобы транзит обеспечивал надежность снабжения энергоресурсами и их эффективный экспорт, получение дохода от транзитных функций.

Политика Гейдара Алиева, положение ТЭК Азербайджана в системе мировой энергетики, а также глобальный характер энергетических проблем, выдвинули энергетический фактор в число базовых элементов Азербайджанской дипломатии. Более того, Азербайджан и дальновидная политика Гейдара Алиева стали примером для всего мирового сообщества в плане интегрированной разработки нефтяных и газовых месторождений разными нефтяными компаниями.

Азербайджан как один из ведущих в СНГ производителей, экспортеров и потребителей топливно-энергетических ресурсов должен находиться в постоянном контакте со странами-производителями энергоресурсов, и с государствами, потребляющими их.

Необходимым является участие азербайджанских специалистов в работе Международных энергетических конференций, сотрудничество с промышленно развитыми странами взаимодействуя с ведущими странами-экспортерами нефти – как членами ОПЕК, так и независимыми производителями.

Большое значение для проведения эффективной политики на внешних топливно-энергетических рынках имеет законодательная база. Необходимо принять законы и поправки к уже действующим законам в части порядка вывоза капитала из Азербайджана и инвестиций азербайджанских компаний за рубежом, обеспечить поддержку местных компаний в борьбе за ресурсы и рынки сбыта энергоносителей, развитие совместных предприятий и иностранных инвестиций в производство энергоресурсов в стране, включая выработку электроэнергии.

Энергетическая политика должна формироваться обоснованно, с учетом требований времени и экономики Азербайджана, соблюдая определённые правила, нарушение которых должны предвидится.

При формировании энергетической политики также должны предлагаться пути решений возникших в результате проблем.

Необходимость определения последовательности реализации долгосрочной энергетической политики обусловлена множеством накопившихся проблем и факторов, сдерживающих развитие сектора и требующих для своего устранения последовательно осуществляемых по периодам мер государственного регулирования.

В условиях проведения в Азербайджане в ближайшее время ряда социально-экономических реформ необходимо обеспечить максимальную предсказуемость и управляемость параметров развития энергетического сектора. Поэтому на начальном этапе реализации государственной энергетиче-

ской политики большое значение будут иметь меры прямого государственного регулирования реформами.

Для структурной перестройки экономики и управления на начальном этапе перспективной ситуацией на топливно-энергетическом рынке особое значение имеют повышения внутриреспубликанских цен на энергоресурсы до уровня мировых, безусловно, параллельно с повышением уровня жизни населения. Для Азербайджана, с сегодняшним социальным положением его населения – механизмы ликвидации негативных социально-экономических последствий от вызванного этим ростом цен на энергоресурсы должны быть отработаны заранее.

На начальном этапе развития рыночной инфраструктуры в энергетике одним из главных приоритетов создания рациональной рыночной среды являются рыночные механизмы, институты открытой торговли энергоресурсами, инфраструктура их транспорта.

Это требует систематизации положений действующего законодательства в сфере энергетики, подготовки и принятия ряда законов и внесения изменений в существующие, разработки единого порядка тарифного регулирования.

Большое значение для рыночного развития энергетического сектора и претворения в жизнь рациональной энергетической политики имеет антимонопольное регулирование добычи энергетических ресурсов и создание свободных для всех топливно-энергетических бирж.

На начальном этапе развития рыночной инфраструктуры в энергетике особое место имеет разработка механизмов регулирования доступа независимых производителей энергоресурсов к транспортной инфраструктуре и перерабатывающим мощностям (рыночные принципы при переработке давальческой нефти).

Вводимые в начальном этапе перспективные нормы, стандарты и регламенты призваны повышать предсказуемость процесса развития энергетики, заставляя участников

энергетического рынка заранее готовиться к вступлению в силу описанных требований.

До прихода к власти Гейдара Алиева проблемы Азербайджанского энергетического сектора рассматривались в основном только как единственный источник поступления средств в бюджет государства от экспорта нефти и газа. Ему удалось пересмотреть основные приоритеты политики государства в энергетической сфере, привлечь иностранные инвестиции, создать Нефтяной фонд, оставить после себя долгосрочную энергетическую стратегию государства, за что должны быть благодарны будущие поколения.

Однако, даже сегодня существует ряд проблем, которые требуют неотлагательного решения. В законодательных и исполнительных органах государства до сих пор не разработана единая энергетическая политика регулирования экспорта, импорта и транзита энергоресурсов.

Азербайджану необходимо укрепить свои позиции на мировых энергетических рынках. Реализация экспортных возможностей ТЭК Азербайджана должна быть максимально эффективная, сопровождаемая ростом конкурентоспособности его продукции и услуг на мировом рынке.

Только при правильном претворении в жизнь энергетической стратегии Азербайджана, разработанной Гейдаром Алиевым возможно построить сильное энергетическое государство, в котором в полном достатке будут жить будущие поколения, благодарные своим великим предкам.

Литература:

1. ОПЕК, официальный сайт, www.opec.ru;
2. Кадымов А.Г., «Проблемы развития экспортного потенциала топливно-энергетического комплекса Азербайджана», Баку: Академия наук, изд. Элм, Инст. Экономики, 2005;

**Экономическая оценка устойчивости
коммерческих банков**

Самым важным критерием устойчивости коммерческого банка является достаточность собственных средств или адекватность капитала масштабу и характеру осуществляемых операций. Понятие «достаточности (или адекватности капитала)» банка аккумулирует в себе такие его качества, как надежность, устойчивость банка, способность противодействовать неблагоприятным факторам.

Капитал является одной из наиболее важных интегральных характеристик коммерческого банка. Оценка достаточности капитала можно производить либо на основе абсолютных, либо на основе относительных показателей. Его размер в абсолютном выражении определяет способность банка сохранять устойчивость в кризисные периоды, иными словами, характеризует возможность кредитной организации нести убытки без нанесения серьезного ущерба своей платежеспособности. Капитал также отражает совокупную эффективность работы банка, степень доверия акционеров и клиентов к его деятельности, качество менеджмента.

Капитал в достаточной для нормальной деятельности банка величине является своеобразным «амортизатором», позволяющим банку оставаться платежеспособным и продолжать операции несмотря ни на какие события.

Банки традиционно стремятся поддерживать капитал на более низком уровне для повышения эффективности путем экономии на масштабах операций и для увеличения прибылей инвесторов. В то же время задача органов надзора заключается в достижении банками более высокого уровня достаточности капитала для повышения устойчивости банковской системы.

Уровень капитализации банковской системы любой страны является важнейшим показателем, определяющим «достаточность» банковского капитала в экономике страны.

Если в развитых странах совокупный национальный банковский капитал несколько превышает или равен уровню ВВП, то в Азербайджане, он не превышает 4% ВВП, что существенно меньше показателей не только развитых, но и основной части развивающихся стран.

Для оценки достаточности капитала с целью определения устойчивости системы коммерческих банков представляет интерес динамика собственного капитала банков республики, рассчитанных по положению № 31-П, представленная в таблице 1. Динамику размера собственных средств можно с полным основанием считать важнейшим индикатором успешности работы банков.

Мирзоев Галиб
Диссертант кафедры «Финансы»

Определение рынка ценных бумаг и его виды

В общем виде рынок ценных бумаг можно определить как совокупность экономических отношений по поводу выпуска и обращения ценных бумаг между его участниками.

В этом смысле понятие рынка ценных бумаг не отличается и не может отличаться от определения рынка любого другого товара, например нефти. Отличия появляются, если сравнить сам объект исследуемого рынка. Номенклатура рынка ценных бумаг соответствует не рынку какого-то отдельного товара, а товарному рынку в целом. Далее, если товары производятся на заводах и фабриках, то ценные бумаги выпускаются в обращение. Чтобы товар дошел до своего потребителя, нужна своя организация товародвижения, а для ценной бумаги — своя. Товар продается один или несколько раз, а ценная бумага может продаваться и покупаться неограниченное число раз и т.д. Рынок ценных бумаг — это составная часть рынка любой страны. Основой рынка ценных бумаг являются товарный рынок, деньги и денежный капитал. Первый является надстройкой над вторым, производным по отношению к ним.

Классификации видов рынков ценных бумаг имеют много сходства с классификациями самих видов ценных бумаг. Так различают:

- международные и национальные рынки ценных бумаг;
- национальные и региональные (территориальные) рынки;
- рынки конкретных видов ценных бумаг (акций, облигаций и т.п.);
- рынки государственных и корпоративных (негосударственных) ценных бумаг;
- рынки первичных и производных ценных бумаг.

Смысл той или иной классификации рынка ценных бумаг определяется ее практической значимостью.

Поскольку одной из основополагающих целей товарной экономики является получение прибыли, постольку любая деятельность есть или должна быть сферой приумножения капитала и с этой позиции любой рынок есть одновременно и рынок для вложения капиталов.

Денежные средства могут быть вложены в производственную и торговую деятельность, в недвижимость, антиквариат, драгоценные металлы ит.п. Во всех случаях эти денежные средства с течением времени могут иметь свой прирост, т.е. принести прибыль и весьма значительную, если правильно выбраны направления и условия, на которых вкладываются деньги как капитал. Однако в рассмотренных случаях отсутствует сам процесс предварительного накопления необходимой для капитального вложения денежной суммы. Ведь прежде, чем вложить капитал, его надо накопить или откуда-нибудь получить.

Сфера, где можно накопить капитал или его получить, — есть финансовая сфера деятельности. Основными рынками, на которых преобладают финансовые отношения, являются:

- рынок банковских капиталов;
- рынок ценных бумаг;
- валютный рынок;

- рынок страховых и пенсионных фондов.

Итак, следует различать рынки, куда можно только вкладывать капитал, или первичные рынки, и собственно финансовые рынки, где эти капиталы накапливаются, концентрируются, централизуются и вкладываются в конечном счете в первичные рынки. Финансовые рынки, или, как их еще называют, рынки капиталов, — это рынки посредников между первичными владельцами денежных средств и их конечными пользователями.

Поскольку далеко не все ценные бумаги ведут свое происхождение от денежных капиталов, постольку рынок ценных бумаг не может в полном объеме быть отнесен к финансовому рынку. В той части, в какой рынок ценных бумаг основывается на деньгах как на капитале, он называется фондовым рынком и в этом своем качестве есть составная часть финансового рынка. Фондовый рынок образует большую часть рынка ценных бумаг. Оставшаяся часть рынка ценных бумаг в силу своих сравнительно небольших размеров не получила специального названия, и поэтому часто понятия рынка ценных бумаг и фондового рынка считаются синонимами. Будем в дальнейшем называть вторую часть рынка ценных бумаг рынком денежных и товарных ценных бумаг, или рынком прочих ценных бумаг.

Место рынка ценных бумаг можно оценить с двух позиций: с точки зрения объемов привлечения денежных средств из разных источников и с точки зрения вложения свободных денежных средств в какой-либо рынок.

Привлечение денежных средств может осуществляться за счет внутренних и внешних источников. К внутренним источникам обычно относятся амортизационные отношения и полученная прибыль. Основными внешними источниками являются банковские ссуды и средства, полученные от выпуска ценных бумаг. В обществе в целом преобладают, естественно, внутренние источники, ибо внешние являются результатом перераспределения первых (неважно — своей

страны или других стран). В среднем внутренние источники в развитых странах составляют до 75% привлеченных средств, а на банковские ссуды и ценные бумаги приходится порядка соответственно 5 и 20%.

Свободные денежные средства могут быть использованы для прибыльного инвестирования во многие сферы: в производственную и иную хозяйственную деятельность (промышленность, строительство, торговлю, связь и т.п.), в недвижимость, антиквариат, драгоценности и драгоценные металлы, произведения искусства. Денежные средства могут быть вложены в иностранную валюту, если отечественная обесценивается, в пенсионные и страховые фонды, ценные бумаги различных видов, отданы в ссуду или положены под проценты на банковский депозит и т.п. Как видно из приведенного, рынок ценных бумаг — одна из многих сфер приложения свободных капиталов, а потому ему приходится конкурировать за их привлечение.

Движение средств между перечисленными рынками вложений капитала происходит в зависимости от многих факторов, основными из которых являются:

- уровень доходности рынка;
- условия налогообложения рынка;
- уровень риска потери капитала или недополучения ожидаемого дохода:
 - организация рынка и удобства для инвестора, возможность быстрого входа и выхода с рынка, уровень информированности рынка и т.п.

Гасанов Д.К.
диссертант АГЭУ

Медицинское страхование в развитых странах

Медицинское страхование как и любой другой вид страхования, основывается на двух известных принципах – фи-

нансовой эквивалентности обязательств страховщика и страхователя и солидарности застрахованных. Первый из них, сформулированный еще в 1961 г. Голландцем Яном де Виттом, имеет значение не только в плане этики отношений сторон. Более важно, что он лежит в основе взаимных финансовых обязательств участников страхового контракта. Согласно принципу финансовой эквивалентности обязательств чистая цена страхования (так называемая нетто-премия), то есть цена без учета расходов на ведение дела и прибылей страховой организации, должна быть равна теоретической себестоимости страхования. Под последней понимается современная стоимость ожидаемых будущих страховых выплат с учетом их вероятности. Иными словами, обе стороны страхового контракта должны иметь равные финансовые обязательства друг перед другом. В силу этого раньше такой принцип называли “условием безобидности”.

Солидарность в данном виде страхования проявляется в том, что участники, у которых расходы на лечение оказались незначительными (или вовсе отсутствовали), как бы оплачивают часть медицинских расходов участников с фактически более высокими, чем их внос, затратами. Понятно, что в момент заключения контракта неизвестно у кого расходы будут выше. Пока ограничимся этими сведениями. Ниже это общее определение конкретизировано для отдельных видов страхования.

Существуют два фундаментально различающиеся вида медицинского страхования – краткосрочное и долгосрочное. На Западе основным является долгосрочное. С финансовой точки зрения различие между названными видами страхования сводится к тому, что краткосрочное страхование не предполагает систематического накопления резерва (предусматривается лишь разовый взнос премии), в то время как для второго кардинальная задача – систематическое накопление средств для последующего их использования на оплату лечения.

Чтобы уяснить различие между этими двумя видами негосударственного медицинского страхования, охарактеризуем их. Начнем с краткосрочного. Суть его сводится к следующему. Страхователь покупает у страховщика полис на срок от нескольких дней до года. При наступлении страхового события (заболевания) страховщик обязан оплатить расходы на лечение в фиксированной сумме или по фактической стоимости лечения с оговоренными ограничениями. Перечень оговаривается в полисе. Чистая стоимость страхования (нетто-премия) определяется двумя факторами – вероятностью наступления страхового события в течение оговоренного срока (не более года) и стоимостью лечения. Фактор времени обычно во внимание не принимается. Это означает, что нетто-премия равна математическому ожиданию выплаты страховой суммы.

Методы расчета премий в долгосрочном медицинском страховании различаются по странам. Все они основаны на двух уже упомянутых базовых принципах, хотя и реализуются более сложным путем, чем при краткосрочном страховании. Так, принцип финансовой эквивалентности обязательств осуществляется с учетом фактора времени (для этого устанавливается некоторая норма доходности), длительности поступления страховых взносов и вероятности достижения застрахованным определенного возраста. При этом учитывается и тот факт, что с увеличением возраста застрахованного повышается вероятность наступления страховых событий, а главное – увеличиваются затраты на лечение.

Долгосрочного медицинского страхования в Азербайджане пока нет и в ближайшем будущем не предвидеться. Это связано с рядом объективных и субъективных причин – состоянием экономики, отсутствием у предприятий необходимых средств, а также понимания важности данного вида обслуживания нехваткой методик актуарных расчетов и подготовленных кадров для грамотного ведения дела и т.п. Вместе с тем следует ожидать, что серьезные азербайджанские

страховые компании рано или поздно обратят внимание на этот преобладающий в западных странах вид медицинского обслуживания.

Наджафова Зумруд
Преподаватель кафедры «Макроэкономическое
регулирование», диссертант АГЭУ

Основные черты развития экспортных операций Азербайджана

В результате дальновидной политики и напряженного труда общенационального лидера азербайджанского народа Гейдара Алиева, несмотря на тяжелый исходный рубеж за короткий исторический период после восстановления государственной независимости удалось добиться очень больших успехов в социально-экономическом развитии страны и интеграции в мировую хозяйственную систему. Самое большое достижение заключается в том, что в результате осуществленного в этот период в стране процесса независимого государственного строительства возникала новая по сути развития и экономических реформ модель – Азербайджанская модель.

Ныне развитие экономики Азербайджана все больше зависит от экспорта продукции, опираясь на который, можно смягчить выход экономики из кризисного состояния. И в мире эта форма международных отношений развивается более быстрыми темпами: в среднем за год на 6%. В Азербайджане эта цифра намного выше. Высокие темпы роста объ-

ема экспорта объясняются преобладанием в нем углеводородных ресурсов, спрос на которые в мире высок. Структура экспорта Азербайджана носит преимущественно сырьевой характер. Особая сырьевая ориентация национальной экономики не давала возможность уделять должное внимание развитию обрабатывающих отраслей. Обладая залежами нефти и газа, Азербайджан может усилить свое естественное преимущество инновационной политикой, которая позволит, ему создавать конкурентоспособные нефтепродукты, которые высоко котируются на мировом рынке, следовательно, дороже продаются. Во всех этих случаях обязательным является наличие квалифицированного труда. Этот фактор имеет большое значение в международном разделении труда. Квалифицированные работники являются источником перемещения трудовых ресурсов по странам.

В настоящее время в мировом хозяйстве, в результате сложившихся в экономике стоимостных пропорций, наибольший эффект достигается от экспорта наукоемких изделий (электроника, новые материалы, безотходные и ресурсосберегающие технологии, атомная энергетика, космическая техника, телекоммуникации, биотехнологии, экономичные виды металлопродукции). Они дают возможность революционизировать развитие секторов экономики, нацеливать их на повышение технического уровня, качества, надежности, долговечности изделий и снижение затрат на их изготовление. Заметим, что производство и экспорт наукоемкой продукции концентрируется в развитых странах – США, Японии, Германии, Англии, Франции.

Механизм регулирования экспорта реализуется как внутри страны, так и вне. Внутри – процесс обусловлен усилением государственной политики регулирования экспортных операций, вне – всемирная торговая организация (ВТО) – наследница ГАТТ, способствует созданию эффективного механизма экспорта. Азербайджан имеет статус наблюдателя в ВТО. ВТО стремится устранить торговые барьеры и действо-

вать едиными торговыми правилами со странами-членами ВТО. Вхождение в ВТО требует от вступающей страны принятия на себя тех же обязательств, какие взяли ее учредители. Принятие Азербайджаном стандартов ВТО предусматривает либерализацию свободной внешней торговли, аннекцию принципа свободной торговли со странами-членами ВТО. Результатом явится предоставление Азербайджану режима наибольшего благоприятствования, обеспечения его внешних экономических интересов в условиях глобализации мировой экономики, получение таможенных льгот, гарантия производителям и потребителям в обеспечении поставок, большой выбор продукции и услуг, и мн. Др.

*М.н.с. Ильгар Эльман оглу Гасымов
Институт Экономики НАНА*

Влияние налоговой системы на развитие малого и среднего предпринимательства (на примере объектов розничной торговли и бытового обслуживания)

Современная система налогообложения объектов розничной торговли и бытового обслуживания, а именно они составляют большую часть малого и среднего предпринимательства (МСП) республики, именуется упрощенной. Все юридические и физические лица с объемом торговли и услуг 22500 манат за квартал платят 4% с общей выручки (в Баку) и 2% по республике. Суть вопроса, однако, не столько в общем уровне налогообложения, сколько в том, с чьих доходов взимается основная масса налогов.

МСП обслуживающие относительно состоятельную часть населения (около 5%) способны платить любые сборы, перекладывая эту нагрузку на свою клиентуру. Подавляющая часть МСП имея в среднем 10-15%-ную наценку на свои товары и услуги де-факто не имеют возможности и соответственно желания платить налоги. Пример:

250 манат (среднедневной разрешенный максимум)
10 манат (4% от общей выручки)
32,6 манат (15% наценка на товары и услуги)
4 манат (минимальная реальная заработанная плата наемного работника)
10 манат (минимальная реальная арендная плата за день)
2,6 манат (электричество, телефон, коммунальные и транспортные расходы, услуги охраны и тд.)

6 манат (чистая прибыль владельца)

Как видно из вышеприведенного примера современный бизнес вынужден скрывать свой реальный товарооборот, и как следствие налоги. В связи с этим предлагаю следующие меры по усовершенствованию налогового законодательства:

1. Увеличить лимит, подпадающий под упрощенную систему налогообложения минимум до 135 000 манат в квартал, с ежегодной индексацией этой суммы.

2. Провести градацию ставки налогообложения от 2 до 8% в зависимости от предоставляемых товаров и услуг (минимальная ставка – товары потребительской корзины, максимальная ставка – предметы роскоши, деликатесы, спиртные напитки, сигареты и тд.)

Общий смысл мер – снизить налоговую нагрузку на небольшие предприятия, дать им стимул к легализации и прозрачности бизнеса, поощрить к созданию новых рабочих мест и стимулировать рост официальной заработной платы.

*Диссертант кафедры
«Макроэкономическое регулирование»
Асланлы Лейла Мирза гызы*

Необходимость обеспечения внешнеэкономической безопасности в условиях глобализации

Глобализация оказывает непосредственное влияние на экономику всех стран, затрагивает производство и потребление, отражается на эффективности производства, производительности труда и конкурентоспособности товаров и услуг, поэтому экономическая безопасность обостряется с увеличением международной конкуренции. Именно с глобализацией углубляется специализация и международное разделение труда, увеличивается сокращение затрат и снижение цен, внедрение инноваций и т.д. Но вместе с позитивами глобализации, существуют и негативные стороны этого слияния. Так страны, которые находятся на стадии развития или имеют статус развивающихся стран, стран с переходной экономикой, на самом деле оказываются зависимыми от развитых стран. Начало третьего тысячелетия в полном объеме доказывает, что государства, не учитывающие свои национальные экономические Интересы, вполне могут оказаться в «тени», на периферии процессов глобализации мирового хозяйства. Проблемы современного и будущего состояния всей экономики страны же имеет первостепенное значение для национальной безопасности. Эти страны, в большинстве случаев с неконкурентоспособной экономикой, превращаются в придаток развитых стран или становятся их сырьевой базой. Многие ученые-экономисты, рассматривая проблему глобализации и экономической безопасности, отмечают, что большая взаимозависимость между странами усилила распространение влияния как позитивных факторов роста, так и негативных потрясений. В результате, национальные экономические проблемы выходят за пределы стран и становятся объектом рассмотрения в глобальном контексте. Ни одна страна, каких бы успехов она не достигла, не может оградить себя от демографических, социальных и военных проблем, существующих в современном мире. Успешно справится с ними не удастся до тех пор, пока не получит конкретное выражение глобальное развитие вообще, для которого характерно не только формирование глобальной экономики, на и развитие других направлений глобального процесса.

Достижение более глубокой интеграции аспектов безопасности внешнеэкономических связей выдвигает на первый план внедрение эффективного контроля в международных отношениях. Безусловно, применение современных технологий по борьбе с организованной преступностью и терроризмом играет важную роль в достижении конкретных результатов.

К слову, с целью развития международных связей Азербайджанская Республика приводит свои национальные положения в соответствии международным стандартам. Географически выгодное расположение Азербайджана, находящегося на стыке дорог, ведущих от Востока на Запад, а также, проходящий по его территории Великий Шелковый путь, создают выгодный транзитный коридор для стран региона. Усилия, направленные на защиту международной торговли, пресечение попыток провоза оружия массового поражения, оборота наркотических средств и иных незаконных грузов, а также методы борьбы азербайджанской таможни с нарушениями правил, с одобрением встречаются международными организациями.

Во многих развитых и развивающихся странах уже давно разработаны и приняты определенные законодательные и нормативные акты в данном направлении, тогда как у нас, несмотря на принятые законодательные акты по продовольственной и энергетической безопасности, нет конкретной концепции и закона по национальной экономической безопасности страны. Но государственные органы, считающие своей приоритетной задачей расширение международных связей с соответствующими региональными и мировыми структурами в деле разрешения глобальных проблем, предпринимают важные шаги в направлении внедрения стандартов безопасности.

Происходящие процессы глобализации сильно влияют на все отрасли экономики, а в основном, на промышленность. Это влияние, в первую очередь, показывает себя в том, что доля мировой торговли в ВВП, производящегося на мировом уровне, растет, роль международных финансовых рынков становится более активной, информационные и

коммуникационные технологии более ускоренно развиваются. В начале XXI века процесс формирования национальной экономики в нашей республике будет происходить под влиянием этих факторов. Естественно, в этой трудной ситуации методологические основы формирования национальной экономики должны быть более точно определены. Нужно выбрать такую стратегию, чтобы с одной стороны были учтены национальные государственные интересы, с другой стороны республика могла бы участвовать в международном разделении труда. Размышляя над такими фундаментальными проблемами, а также стратегией развития экономики последних лет XX века и первых десяти лет XXI века, в участии нашей республики в мировой интеграции должны быть учтены менталитет, история и социально-экономический потенциал нашей страны.

Список использованной литературы

1. Г.Г.Мокров. Международная торговля, экономическая безопасность и таможенные преступления. М.2004.
2. Т.Г.Морозова. Государственная экономическая политика. М.2006.
3. Г.И.Черкасов. Рынок: регулирование рынка. М.2006.
4. А.И.Уткин «Американская стратегия для XXI века», Москва – 2000
5. Р.А.Кучуков. Теория и практика государственного регулирования экономических и социальных процессов. М.2004.
6. С.Г.Капканщиков. Государственное регулирование экономики.М.2006.

Н.А. Хамитова
Ст. Преподаватель Аз.ГЭУ

**«Без бухгалтерского учета мир был бы не управляем
и люди не смогли бы понимать друг друга.»**
Ф. Де Эскобар

Международные Стандарты Финансовой Отчетности и их интерпретация

Бухгалтерский учет – это язык бизнеса и он должен быть понятен бизнесменам разных стран. В разных странах мира принципы бухгалтерского учета различаются, так существует разнообразие форм организации хозяйственной деятельности, влияющих на практику учета внешних факторов (экономических, политических, социальных, географических и других). В каждой стране создаются собственные стандарты учета и отчетности, отвечающие требованиям, которые выдвигаются к отчетности ее основными пользователями. Каждая страна при создании системы бухгалтерского учета и отчетности в той или иной степени полагается на законодательные акты и национальные стандарты.

Международные Стандарты Финансовой Отчетности (МФО) – это документы, раскрывающие требования к содержанию бухгалтерской информации и методологии получения важнейших учетных характеристик на основе гармонизации национальных стандартов экономически развитых стран, которые разрабатываются и публикуются Комитетом по Международным Стандартам Финансовой Отчетности (КМФСО).

Если к 1998 году было разработано 34 стандарта, в 1999 году их стало уже 39, в 2002 году – 41 стандарт. В 2003-2004 годах Правлением КМФСО, реорганизация которого произошла в апреле 2001 года, было опубликовано пять новых стандартов МСФО (IFRS).

Нумерация этих стандартов не продолжает нумерацию предыдущих стандартов (IAS), а начинается с единицы. Постоянный комитет по интерпретациям (ПКИ) – (SIC) разрабатывает интерпретации разъясняя вопросы связанные с практическим применением отдельных положений международных стандартов. ПКИ – сформулирован Правлением КМФСО в 1997 году, для усиления строгого применения МСФО и устранения спорных вопросов. Интерпретация Ко-

митета по интерпретациям – это важная составная часть МСФО. При разработке интерпретаций Комитет проводит консультации с аналогичными национальными комитетами государств членов КМСФО. Интерпретации разрабатываются в контексте существующих МСФО и принципов их применения; они разъясняют отдельные положения этих стандартов и регулируют вопросы бухгалтерского учета, если отсутствуют соответствующие стандарты.

Интерпретация, действующих на 1 июня 2004 года стандартов приведена в таблице:

№ МСФО	Название МСФО
МСФО 1	Представление финансовой отчетности
МСФО 2	Запасы
МСФО 7	Отчеты о движении денежных средств
МСФО 8	Чистая прибыль или убыток за период, фундаментальные ошибки и изменения в учетной политике
МСФО 10	Условные события и события, происшедшие после отчетной даты
МСФО 11	Договоры подряда
МСФО 12	Налоги на прибыль
МСФО 14	Сегментная отчетность
МСФО 15	Информация, отражающая влияние изменения цен
МСФО 16	Основные средства
МСФО 17	Аренда
МСФО 18	Выручка
МСФО 19	Вознаграждение работникам
МСФО 20	Учет правительственных субсидий и раскрытие информации о правительственной помощи
МСФО 21	Влияние изменений валютных курсов
МСФО 22	Объединение компаний
МСФО 23	Затраты по займам
МСФО 24	Раскрытие информации о связанных сторонах
МСФО 26	Учет и отчетность по программам пенсионного обеспечения (пенсионным планам)
МСФО 27	Сводная финансовая отчетность и учет инвестиций в дочерние компании
МСФО 28	Учет инвестиций в ассоциированные компании
МСФО 29	Финансовая отчетность в условиях гиперинфляции
МСФО 30	Раскрытие информации о финансовой отчетности банков и аналогичных финансовых институтов
МСФО 31	Финансовая отчетность об участии в совместной деятельности
МСФО 32	Финансовая инструметны: раскрытие и представление финансовой отчетности
МСФО 33	Прибыль на акцию
МСФО 34	Промежуточная финансовая отчетность
МСФО 35	Прекращаемая деятельность
МСФО 36	Обесценивание активов

МСФО 37	Резервы, условные обязательства и условные активы
МСФО 38	Нематериальные активы
МСФО 39	Финансовая инструментны: признание и оценка
МСФО 40	Инвестиционная осбственность
МСФО 41	Сельское хозяйство
МСФО (IFRS) 1	Применение МСФО впервые
МСФО (IFRS) 2	Выплата долевыми инструментами
МСФО (IFRS) 3	Объединение компаний
МСФО (IFRS) 4	Договоры страхования
МСФО (IFRS) 5	Внеоборотные активы, удерживаемые для продажи, и прекращаемая деятельность

*Мусаева Назакет Мамед кызы
кафедра «Бухгалтерский учет»*

Учет операций с ценными бумагами

Для осуществления и передачи прав удостоверенных ценной бумагой, достаточно доказательств их закрепления в специальное реестре. Видами ценных бумаг являются- облигация – удостоверяющая право ее держателя на получение от лица, выпустившего облигацию, в предусмотренный ею срок номинальной стоимости облигаций или иного имущественного эквивалента. Облигации также предоставляет ее держателю право получить фиксированный в ней процент от номинальной стоимости облигации.

Вексель-ценная бумага, удостоверяющая ничем не обусловленное обязательство векселедателя – простой вексель –либо иного указанного в векселе плательщика – переводной вексель – выплатить по наступлении предусмотренного векселем срока полученные займы денежные средства. **Чек**-это ценная бумага., содержащая ничем не обусловленное распоряжение чекодателя банку выплатить указанную в нем сумму чекодержателю. **Сберегательный**- депозитный – сертификат относится также к ценным бумагам, удостоверяющая сумму вклада внесенного в банк, и права вкладчика получить по истечении установленного срока вклада и обу-

словленные в сертификате проценты в банке, выдавшем сертификат, или в любой филиале этого банка. Депозитные сертификаты выдают только юридическим лицам, а сберегательные – только физическим. **Банковская сберегательная книжка** – на предъявителя также является ценной бумагой, удостоверяющая внесение в банковское учреждение денежной суммы и право ее владельца на получение этой суммы в соответствии с условиями денежного вклада. **Коносамент** – товарораспорядительный документ, удостоверяющий право ее держателя распоряжаться указанный в нем грузом и получить груз после завершения перевозки. Он применяется при морских привозках. **Акция** – ценная бумага удостоверяющая факт взноса определенной суммы в уставный капитал акционерного общества и дающая право участвовать в собраниях акционеров и получать определенную долю в виде дивидендов. **Двойное складское свидетельство, простое складское свидетельство** – ценные бумаги, выдаваемые товарный складом в подтверждение принятия товаров на хранение. Каждая из двух частей двойного складского свидетельства – складское свидетельство и залоговое свидетельство – warrant – также являются ценными бумагами. **Приватизационные ценные бумаги** – чеки – действующее законодательство не дает определения. Они выпускались и обращались в соответствии с указом о введении в действие системы приватизационных чеков по Азерб. Республике, и использовались качестве платежного средства для приобретения объектов приватизации. **Другие документы** – которые законами о ценных бумагах или в установленном порядке отнесены к числу ценных бумаг.

Таблица 1.

Динамика совокупного капитала банковской системы Азербайджанской Республики

(в млн. Ман.)

Дата	01.01.01.	01.01.02.	01.01.03.	01.01.04.	01.01.05.
------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------

Количество банков	34	34	32	32	32
Совокупный капитал	680,104.73	685,916.23	703,206.17	741,421.14	765,461.12

Таким образом, коммерческие банки Азербайджана с точки зрения ликвидности можно охарактеризовать как весьма устойчивые, способные своевременно выполнять свои обязательства.

*Микаилзаде Руфат Рауф оглы
аспирант АЗГЭУ*

Роль макроэкономической стабильности в достижении устойчивости баланса движения капитала

Стабилизация макроэкономической ситуации, последовательность экономических реформ направлены, главным образом, на укрепление нефтегазового сектора, динамического развитие внешнеторговых отношений, а также меры по установлению контроля над внешним заимствованием обеспечили формирование благоприятных тенденций в отношениях Азербайджана с другими странами и позволили республике получить довольно высокий международный кредитный и инвестиционный рейтинг по привлечению иностранного капитала. Сохранение этих тенденций в среднесрочном периоде позволяет в целом оптимистично оценивать устойчивые перспективы баланса движения капитала.

Стабильность притока иностранного капитала напрямую связывается с сырьевыми ресурсами Азербайджана и его геополитическим положением. Создание крупнейших международных консорциумов по освоению Инвестиционного сектора Каспийского моря обеспечило значительный приток прямых инвестиций. В ближайшей перспективе ожидается дальнейшее поступление средств иностранных инвесторов в предприятия нефтегазового комплекса и в связи с

продолжающейся приватизацией целого ряда крупных промышленных предприятий республики. А в среднесрочной перспективе исчерпав возможности по созданию новых международных нефтяных консорциумов, Азербайджан должен перейти к приватизации стратегических объектов Госсобственности, чтобы потом не столкнуться с жесткой конкуренцией со стороны других транзитных экономик в привлечении иностранного капитала.

Созданная в 2006 году “ Азербайджанская Инвестиционная Компания ” усилит влияние на инвестиционный климат в Азербайджане и приведет к стимулированию притока капитала в не нефтегазовые отрасли республики. С помощью иностранного капитала предполагается дальнейшее развитие телекоммуникаций, сельского хозяйства и строительства. Это дает основания предполагать, что ежегодный приток прямых инвестиций в не нефтегазовые отрасли Азербайджана будут на уровне сотен миллионов долларов. Доля официального заимствования по прямым иностранным инвестициям в нефтяной сектор в общем притоке иностранного капитала, которая в предыдущие годы была определяющей, будет снижаться, хотя приток трансфертных средств от иностранных компаний связанных с реализацией проектов по освоению Азербайджанского сектора Каспия, будет довольно значительным. Возможности целевого заимствования для реформирования структуры экономики достаточно ограничены и, кроме того, уже в ближайшее время у государства может возникнуть необходимость привлечения внешних займов с целью рефинансирования накопленного госдолга, поэтому тенденция наращивания государственной задолженности сохраниться и в ближайшей перспективе. Тенденции сложившиеся в отношении заимствования частного сектора позволяют предположить рост долгосрочного заимствования, главным образом, банковского сектора, тем более, что внутренние ресурсы в течение ближайших лет

будут не в состоянии удовлетворять растущие инвестиционные потребности.

Возрастающий уровень внутренних сбережений и ожидаемый рост капитализации азербайджанских финансовых институтов обуславливают увеличение иностранных активов в среднесрочной перспективе. В тоже время прогнозируемый приток иностранного капитала и рост производства отдельных экспортных позиций, главным образом сырой нефти, в достаточной мере будут финансировать как текущие, так и капитальные статьи платежного баланса, позволят сконцентрировать в Нефтяном Фонде страны десятки млрд. долларов и увеличить стратегические международные резервы государства.

*Магистрант Фараджева Рамина Таир гызы
Азербайджанская Государственная Нефтяная Академия*

Актуальность исследования таможенной экспертизы в Азербайджане

После приобретение независимости в Азербайджане была создана таможенная служба, которая является неотъемлемой частью суверенного государства. За годы существования необходимо отметить значительную роль таможенных органов Азербайджана в установлении тесных взаимосвязей между Востоком и Западом с учетом геополитического расположения страны, а также мерах, принимаемых в этом направлении таможенной организацией республики. Говоря о вкладе Гейдара Алиева в становление и развитие таможенной службы Азербайджана, модернизацию информационных технологий, о нефтяной стратегии страны, региональном экономическом сотрудничестве и восстановлении Великого Шелкового пути, интеграции азербайджанской таможенной

службы в мировую таможенную семью, необходимо отметить дальновидность этой политики.

Исходя из вышеназванных направлений развития таможенные органы должны работать в направлении обеспечения безопасности государства, жизни и здоровья каждого человека. В связи с этим возрастает роль таможенно-экспертной деятельности, в частности экспертизы промышленных товаров с целью повышения их качества при выходе на мировой рынок.

Для Азербайджана в связи с тем что основным бюджетообразующим фактором является нефть, важнейшим направлением таможенной экспертизы будет определение ее качества исходя из международных норм и правил.

В связи с этим, предлагаю ввести в методику определения качества нефти комплексный показатель качества, который позволит сформировать банк качества нефти, упростить методику расчета компенсаций за качество нефти, также скорректировать коэффициенты взаимной значимости показателей качества в соответствии с меняющейся конъюнктурной обстановкой на рынке нефтей. Кроме того, необходимо провести реорганизацию ЦТЛ, создав необходимые отделы и службы, по примеру стран экспортирующих нефть и нефтепродукты.

Мамедова С.Б.

Современные механизмы привлечения инвестиционных ресурсов в жилищный сектор

Среди элементов рыночной экономики особое место занимает жилищное строительство. На современном этапе развития экономики жилищная проблема вызвала потребность в новых научных подходах к ее решению, так как прежние механизмы инвестирования строительства жилья оказались не жизнеспособными. Кардинальным образом из-

менилась структура вводимых в эксплуатацию жилых домов по формам собственности и инвестиционным источникам. Значительно увеличилась доля частного сектора, которая составляет более 56%. Задача удовлетворения потребностей населения в жилье всегда входила в число приоритетов социально-экономической политики государства.

В условиях рыночной экономики, на процесс инвестиционно-жилищной деятельности и особенно на ее конечные оценки воздействуют многочисленные факторы политического, экономического, законодательного, налогового и иного характера. При этом сложности усугубляются тем, что инвестиционно-жилищная деятельность по созданию готовых объектов жилищного назначения имеет весьма важные особенности.

Это, во-первых, относительно длительный временной цикл проектирования и строительства таких объектов и, во-вторых, «жесткая» их привязка к земле. Указанные особенности вызывают дополнительные заботы инвесторов и подрядных организаций в связи со сложностью прогнозирования инфляционных процессов, возможных изменений финансово-кредитной и налоговых сферах.

Так, на рост эффективности инвестиционно-жилищной деятельности оказывают воздействия меры налоговой и кредитно-денежной политики, в сочетании с мерами, определяющими порядок ценообразования, лицензирования и экспертизы строительных работ, амортизационной политики, программ развития научно-исследовательской деятельности. Наряду с этим необходимо широкое использование государственных гарантий и страхования инвестиций для обеспечения инвестору эффективность вложения капитала и снижение рисков. При этом, разумеется, должны использоваться и собственно рыночные факторы, стимулирующие инвестиции, такие как конкуренция, ограничение монополизма, возможность прибыльного вложения капитала в производство, его свободный перелив между отраслями.

Необходимо обеспечить привлекательность этой сферы вложением капиталов для частных инвесторов и финансовых институтов, а инициаторы проектов должны иметь возможность осуществлять такие проекты за счет заемных средств.

В связи с этим система финансирования должна состоять из двух взаимосвязанных функциональных блоков. Первый – формирование долгосрочной ресурсной базы за счет широкого привлечения внебюджетных источников финансирования. Второй – финансирование (кредитование) инвестиционных проектов строительства жилых домов.

Именно такая система инвестирования строительства жилья, органично сочетающая бюджетные и внебюджетные источники финансирования на основе передовых инвестиционных технологий, направленная на формирование долгосрочной ресурсной базы у банков и на организацию приемлемых условий финансирования (кредитования) жилищно-инвестиционных проектов, способна решить проблему финансирования жилищной сферы.

В настоящее время получили распространение различные схемы привлечения финансовых ресурсов на рынок жилья, в том числе с использованием механизма ипотечного кредитования. Таким образом, жилищное строительство необходимо рассматривать в качестве точки роста экономики, а ипотечное кредитование — как новый и эффективный инструмент привлечения инвестиций на рынок жилья.

Создание системы долгосрочного кредитования граждан на цели приобретения жилья позволит увеличить платежеспособный спрос граждан и сделать приобретение жилья доступным для основной части населения, активизировать рынок жилья, вовлечь в реальный экономический оборот недвижимость в жилищной сфере через механизмы ипотеки, создать базу для привлечения сбережений населения и других внебюджетных финансовых ресурсов, обеспечить развитие строительного сектора, что в конечном итоге окажет влияние на общий экономический рост.

Система ипотечного кредитования – самая динамично развивающаяся сфера в мире. К примеру, в США ее объем составляет 6 трлн. Долларов. Для сравнения скажем, что госбюджет страны составляет около 2 трлн. Долларов.

Так, наряду с гражданами, не имеющими собственных квартир, в получении ипотеки заинтересованы также люди, желающие улучшить жилищные условия, купить квартиру в центре города и т.д. В настоящее время в столице республики наблюдается весьма осязаемое оживление на рынке недвижимости. На сегодняшний день вопросов с нехваткой жилья не ощущается, ведь налицо многочисленные новостройки. Что касается самого рынка, то он на данный момент поделен на две основные составляющие: рынок первичного жилья, то есть те самые новые постройки, и рынок анричного жилья, состоящий, в основном, из недвижимости, построенной еще в советское время.

В январе 2007 года были внесены изменения в условия ипотечного кредитования и издан указ о социальном ипотечном кредитовании. Новые правила предполагают увеличения максимального срока кредитования с 15 до 25 лет, максимального размера кредита с 30 тыс. до 50 тысяч манатов при условии, что эта сумма не превышает 85% рыночной стоимости закладываемой недвижимости (ранее 70%). В случае, если обязательства по кредиту будут гарантированы (минимум на 20%) Гарантийным фондом ипотечных кредитов, сумма кредита может достигнуть 100% стоимости закладываемой недвижимости. Максимальная ставка кредитов снижена с 12% до 8% годовых. Лимит ежемесячной суммы, которая выплачивается в счет обязательств по кредиту, увеличен с 50% до 70% месячного совокупного дохода заемщика. При этом заемщики освобождены от необходимости страховать свою жизнь и трудоспособности для получения кредита. Также появилось возможность получать кредит без наличия свидетельства о праве на имущество (купчей). Теперь для этого достаточно

предоставить в банк документ, свидетельствующий о покупке за счет кредита жилой площади.

Во всем мире ипотечное кредитование развивается и функционирует как форма долгосрочного финансирования жилищных программ. Она как стержневая функция ипотечного бизнеса. С одной стороны способствует решению социальных и экономических проблем страны, с другой – снижению инфляции, оттягивая на себя временно свободные денежные средства граждан и предприятий.

Ипотечное кредитование — один из самых проверенных в мировой практике и надежных способов привлечения внебюджетных инвестиций в жилищную сферу. Именно ипотека позволяет согласовать интересы населения — в улучшении жилищных условий, коммерческих банков — в эффективной и прибыльной работе, строительного комплекса — в ритмичной загрузке производства, и, конечно же, государства, заинтересованного в общем экономическом росте, которому будет способствовать широкое распространение ипотечного кредитования населения.

Магистр Новрузов Турал Зохраб
Азербайджанская Государственная Нефтяная Академия

Интеграция Азербайджана в мировую экономику

После обретения независимости в 1991 г. Азербайджан столкнулся с огромными социально-экономическими проблемами, порожденными падением производства, разрывом традиционных экономических связей и военной агрессией со стороны Армении. В условиях углубляющегося экономического кризиса, политической нестабильности и отсутствия необходимых финансовых средств для предотвращения угрозы молодой государственности актуальное значение приобретало рациональное использование основных природных богатств страны – нефтяных ресурсов, путем привлечения иностранных инвесторов. Нефтяная промышленность, зани-

мавшая важное историческое место в социально-экономической жизни Азербайджана, могла стать той основной базой, опираясь на которую можно было привести в движение экономический потенциал страны, добиться стабилизации и дальнейшего развития производства в различных сферах. Вместе с тем, привлечение иностранных инвестиций способствовало бы интеграции в мировую экономическую систему и улучшению международных позиций, в чем остро нуждалась Азербайджанская Республика.

В результате дальновидной политики и напряженного труда общенационального лидера азербайджанского народа Гейдара Алиева, несмотря на тяжелый исходный рубеж за короткий исторический период после восстановления государственной независимости удалось добиться очень больших успехов в социально-экономическом развитии страны и интеграции в мировую хозяйственную систему. Самое большое достижение заключается в том, что в результате осуществленного в этот период в стране процесса независимого государственного строительства возникла новая по сути развития и экономических реформ модель – Азербайджанская модель. Знаменателен тот факт, что официальной основой реализации вышеупомянутой модели стали принятые в Азербайджанской Республике политические документы (концепции, стратегии и программы) – («Программа Государственной помощи малому и среднему предпринимательству в Азербайджане (1997-2000 гг.)», «Государственная Программа развития малого и среднего предпринимательства в Азербайджанской Республике (2002-2005 гг.)», «Государственная Программа развития машиностроительной промышленности в Азербайджанской Республике (2002-2005 гг.)», «Государственная Программа развития аграрного сектора в Азербайджанской Республике (2002-2006 гг.)», «Концепция демографического развития Азербайджанской Республики», «Государственная Программа по развитию в 2002-2005 годах туризма в Азербайджанской Республике»,

«Государственная Программа по сокращению бедности и экономическому развитию (2003-2005 гг.)», «Государственная Программа социально-экономического развития регионов Азербайджанской Республики (2004-2008 гг.)» и др.), а также ряд находящихся на стадии разработок («Стратегия занятости Азербайджанской Республики», «Интегрированная стратегия торговли и инвестирования по ненефтяному сектору» и др.).

В результате широкомасштабных, фундаментальных реформ, проводимых в экономике страны, в 1995-2004 годах удалось добиться ощутимых результатов в области промышленности. Контракты о совместной деятельности по нефте- и газодобыче, заключенные с крупными компаниями развитых стран 20 сентября 1994 года дали мощный импульс ускоренному развитию нефтяной и газовой промышленности. Наблюдается рост промышленного производства. Можно сказать, в результате ощутимого прогресса во всех сферах производства, в т.ч. нефтяной и газовой, химической и нефтехимической, машиностроительной и металлообрабатывающей, производстве строительных материалов существенно выросло производство продукции. Нефтяная стратегия играет ведущую роль в социально-экономической и политической жизни Азербайджана, укрепляет его геостратегические позиции. В первую очередь следует отметить ее позитивные аспекты для экономики страны. Совместная разработка с зарубежными компаниями нефтяных месторождений позволила предотвратить углубление кризиса и заложила основу социально-экономического развития республики. Вырученные финансовые средства сыграли решающую роль не только в создании, но и в увеличении валютных ресурсов, ныне аккумулирующихся в Государственном нефтяном фонде, резервы которого к концу 2006 года составляют около 2 млрд. аневров. Часть средств фонда используются для финансирования глобальных социально-экономических проектов страны, в том числе для инвестирования развития ненефтяного сек-

тора. Участие Азербайджана в строительстве экспортного трубопровода БТД также была профинансировано за счет нефтяного фонда. Наряду с общим экономическим ростом, создаются новые рабочие места, повышается квалификация специалистов, укрепляется кадровый потенциал.

По этой причине, в экономической политике Азербайджанской Республики увеличение с каждым годом объема привлекаемых инвестиций, в т.ч. иностранных, занимает один из первостепенных мест. После восстановления Азербайджаном независимости важное значение во внешней экономической политике уделялось связям с международными финансово-кредитными и экономическими учреждениями. Азербайджан является членом, можно сказать, всех авторитетных международных структур, в т.ч. с 1992-го года – Международного Валютного Фонда, Всемирного Банка, Европейского Банка Реконструкции и Развития, с 1999-го года – Азиатского Банка Развития, и постоянно проводит консультации с этими структурами по экономическим проблемам, вопросам перехода на рыночную экономику, пользуется их финансовыми ресурсами.

Таким образом, результаты успешно осуществленных за короткий промежуток времени во всех отраслях экономики страны реформ еще раз наглядно свидетельствуют о верной экономической политике, настойчиво претворяемой в жизнь руководством Азербайджанской Республики.

*Ф.Ф. Мушудли,
аспирант НИИ Экономических Реформ,
Азербайджанская Республика, Баку*

Национальная банковская система в контексте финансовой глобализации

1. В условиях усиления глобализации финансовых рынков актуализируется проблема формирования стратегии развития национальных финансово-кредитных инсти-

тутов, определяющих модель обеспечения внешнеэкономической деятельности хозяйствующих субъектов реального сектора экономики. Глобализация мировой экономики, увеличение скорости движения финансовых потоков стали важнейшими факторами, оказывающими влияние на особенности развития национальных банков, технологии их трансформации, способствовали диверсификации и реструктуризации бизнеса, внедрению новых стандартов корпоративного управления, расширению сфер и масштабов деятельности финансово-кредитных институтов. Отечественный банковский сектор уже вовлечен в процесс финансовой глобализации, о чем свидетельствует расширенное использование современных информационных и банковских технологий, переход на международные стандарты бухгалтерской отчетности и аудита, активное участие Азербайджана в международных финансовых организациях. Банковская система республики сегодня начинает ориентироваться не только на развитие национальной экономики в целом, но и на конкретное состояние финансовых рынков, в частности. В новых геофинансовых условиях – присоединения Азербайджана к ВТО – в стране осуществляется либерализация доступа иностранных банков и других финансовых институтов на национальный финансовый рынок.

2. Глобализация финансовой сферы, транснационализация банковского бизнеса, активность спекулятивного капитала изменяют параметры функционирования национальной сферы банковских услуг. Обострение конкуренции на рынке банковских услуг, снижение прибыли финансово-кредитных операторов в развитых странах определяют стремление крупных банков к внешней экспансии. Одним из привлекательных сегментов для транснациональных банков являются страны с формирующимися рынками финансово-кредитных услуг, которые рассматриваются как территории для освоения и расширения собственной сети глобальных операторов. Институциональная структура национальных рынков в условиях финансовой глобализации, в которых существует и развивается транснациональный финансово-

кредитный капитал, значительно расширяется, информационно-финансовые технологии делают границы национальных рынков банковских услуг легко преодолимыми. Глобальная информационная среда создает возможности для трансграничного осуществления финансовых операций.

3. Банковская система Азербайджана, находясь по основным показателям в сформировавшемся, устойчивом состоянии, имеет потенциал для роста и развития. Однако на данном этапе коммерческий сектор данной системы существенно отстает по уровню конкурентоспособности от развитых стран, нуждаясь в модернизации. В частности, объем капитала коммерческих банков и объем выдаваемых ими кредитов не соответствует задачам экономического роста, стоящим перед страной. Многие крупные компании страны вынуждены кредитоваться в иностранных банках или на зарубежных финансовых рынках, т.к. подавляющая часть азербайджанских банков не могут выдавать весомых кредитов. В отечественной практике ведения банковского бизнеса технологии, направленные на увеличение его стоимости, только складываются, источников для развития банковской капитализации мало, а способы привлечения сторонних инвесторов достаточно сложны. В то же время процесс интеграции российских банковских институтов в глобальный финансовый рынок еще не приобрел системного характера.

4. Условия транснационализации производства финансовых услуг поддерживаются сложным набором ограничений роста, которые формируют глобальные финансово-кредитные операторы для национальных банковских институтов. Чтобы увеличить свой потенциал для получения прибыли и увеличения доли рынка, кредитные институты вынуждены активно развиваться, расширяя инструменты информационного и финансового взаимодействия, а это постепенно изменяет установленные ограничения транснациональных игроков рынка. Но одних организационных усилий национальных финансово-кредитных операторов недостаточно, для изменения правил игры на глобальном финансовом рынке. Для этого необходима новая структура организа-

ционного капитала национальных финансовых институтов, поддерживаемая государством на основе формирования институционального проекта роста и развития транснациональной модели бизнеса, обеспечивающего стратегию консолидированного роста.

5. В условиях глобализации финансовых отношений для поддержания «правил игры» на внутреннем рынке и национального финансово-кредитного бизнеса на мировом рынке необходимо экономически сильное государство. Отечественные банки могут сохранить конкурентные позиции, если Азербайджан будет обладать достаточной экономической и политической мощью. Покровительство государства, усиливающее конкурентные преимущества, определяет возможность реализации модели устойчивого развития национальных кредитных институтов в новой концепции современного развития финансового капитала, основанной на информационной модели роста.

*Эльнур Мамедов Эльбрус оглы
Аспирант кафедры «Менеджмент»
Азербайджанского Государственного
Экономического Университета*

Интеллектуальная организация – как движущая сила бизнеса в эпоху глобализации

В мире, который характеризуется глобализацией, усилением конкуренции и быстро сокращающимся жизненным циклом продуктов, гибкость и приспособляемость являются самыми важными качествами для достижения успеха в бизнесе. Темп изменений в деловой среде увеличивается, особенно если речь идет о технологических изменениях. Все чаще для описания такой среды применяются законы хаоса и теории систем (Turner, 1996). Степень приспособляемости и гибкости зависит от способности как

отдельных людей, так и целых организаций накапливать опыт и обучаться на его основе. В таком окружении только те организации, которые обучаются наиболее быстро, способны выжить и переиграть своих конкурентов. Чем выше темп изменений, тем значительнее потребность в ускорении обучения как на уровне отдельного человека, так и на уровне организации. Организации должны развивать свои способности, основанные на знаниях, которые являются одновременно и долговременными и хорошо приспособляемыми.

Другими словами, организации должны стать “Интеллектуальными”, сознательно стремясь узнать как можно больше о характере своей внутренней и внешней среды и отношениях между ними. Изучая свою внутреннюю среду, они должны стремиться лучше понять природу своих способностей и действий, конечных изделий и услуг с тем, чтобы добавить к ним большую стоимость. Изучая внешнюю среду, они должны стремиться к лучшему познанию своих клиентов, дистрибьюторов, поставщиков, конкурентов, технологий, экономических тенденций и так далее. Только благодаря пониманию своих собственных способностей и того, как они соотносятся с потребностями их клиентов, фирма может развить свое конкурентное преимущество. Организации должны непрерывно изучать свой собственный бизнес и его связи с внешним окружением.

Интеллектуальная организация – это стиль жизни. Это понимание смысла своей деятельности. Это использование интеллекта на благо отдельного человека, его дела, всей организации и общества в целом. Согласно Quinn (1992), «наиболее успешные предприятия сегодня могут рассматриваться как интеллектуальные предприятия». Интеллектуальные организации – это также и организации, которые умеют учиться тому, как лучше обучаться.

Интеллектуальная организация – это лидерство без патологий лидерства. Это пробуждение от тревожного сна хаоса и непредсказуемости в управлении к компетентной

регуляции, осуществляемой талантливыми интеллектуалами, делающими радикально качественные шаги. Сегодня предтечей интеллектуальных корпораций являются школы бизнеса и высокотехнологичные корпорации.

Следует отметить что, свободные рынки, не возникают сами по себе. Подобные системы должны создаваться в течение длительного времени, прежде чем будут достигнуты ощутимые положительные результаты. Организациям требуется время на практическое развитие, чтобы свободное интрапренерство стало более эффективным. Внутри организаций необходимы новые системы бухгалтерского учета, охватывающие всех участников закупок и продаж на «внутреннем рынке». Рынки функционируют неэффективно, если нет выбора продавцов и потребителей. Постоянно в поле зрения должно быть решение вопросов о том, как можно разукрупнить внутреннюю бюрократическую монополию, выделить более мелких независимых поставщиков, обеспечить внутри организации достаточный уровень свободы. Важно и то, каким образом вовлечь каждого работника в систему обучения и соучастия, вооружить его знанием того, как свободный рынок и свобода предпринимательства внутри корпораций и некоммерческих организаций могут приносить пользу.

Обобщение накопленного опыта позволяет выявить ключевые условия деятельности интеллектуальной организации. Данные условия взаимозависимы: пользование преимуществами высокой степени свободы и правами осуществляется наряду с устойчивой общностью и разумной управляемостью. Важнейшие из этих условий приводятся в таблице 1.

Таблица 1.
**Условия построения интеллектуальной
организации**

Свобода выбора	Общая ответственность
----------------	-----------------------

Широкий доступ к информации	Равенство и разнообразие
Свобода предпринимательства	Система добровольного обучения
Либерализация рабочих групп	Демократическое самоуправление
Ограниченное корпоративное управление	

Три условия, обозначенные в таблице под рубрикой «Свобода выбора», создают благоприятные предпосылки для работы открытых систем, свободных личностей и групп. Другие три условия, приведенные в колонке «Общая ответственность», помогают создать среду, в которой свободный выбор одного работника или их группы воздействует на общие интересы. Последняя строка таблицы представляет собой систему организационного управления, в которой роль и полномочия центра ограничены. Важное значение для разработки навыков принятия участниками организации ответственных решений имеет широкий доступ к информации — к знанию того, что происходит, предоставление каждому работнику прав на определенные действия. Свобода предпринимательства высвобождает новаторскую энергию отдельных личностей и групп для того, чтобы бросить вызов сложившейся неблагоприятной ситуации.

Для того чтобы этого достичь, необходимо распределить полномочия по принятию решений и возможности действовать. Перспективные организации содействуют появлению неформальных связей и поощряют новые межфункциональные рабочие альянсы, ориентированные на потребителя. Они создают условия, позволяющие демонтировать и воссоздавать новые группировки работников, процессы и структуры по мере возникновения потребностей. Такие альянсы создаются работниками по всей организации без учета каких-либо традиционных границ, а также и вне ее. Иерархическая простота отношений заменяется сложной и неустойчивой системой связей. В определенном смысле это именно те быстроменяющиеся взаимоотношения, которые и создают вы-

ход продукции и поток информации, необходимые организации для достижения ее целей.

Интеллектуальная организация – это та, которая способна достичь жизненно важного конкурентного преимущества путем быстрого обучения тому, как развивать свой интеллект и знания, необходимые для формирования устойчивых и гибких отличительных способностей. Сети знаний увеличивают гибкость и чувствительность бизнеса. Кроме того, новые знания и способности могут быть достаточно легко получены в рамках сети. За каждым членом сети сохраняется ответственность за контроль его собственной базы знаний, однако общий фонд доступных при этом знаний превосходит простую сумму знаний всех членов сети. В будущем свобода и коллективизм будут иметь такое же основополагающее значение, какое имели бюрократия и иерархия в организациях XX века.

*Ахмедова Э.Э.
Азербайджанский Государственный
Экономический Университет*

Качество активов банка

Качество активов определяется их ликвидностью, объемом рискованных активов, удельным весом критических и неполноценных активов, объемом активов, приносящих доход.

Качество активов банка определяется различными факторами:

- соответствием структуры активов структуре пассивов по срокам;
- ликвидностью активов;
- доходностью активов;
- диверсификацией активных операций;

- объемом и долей рискованных, критических и неполноценных активов;
- признаками изменчивости активов.

Высокое качество активов определяется, прежде всего, полной или потенциально полной возвратностью вложенных денежных средств в оговоренные договором сроки с учетом причитающейся банку наращенной стоимости (для размещенных активов), либо возможностью реализовать данный актив по цене, не меньшей его балансовой стоимости (для внеоборотных активов).

С точки зрения качества активы делят на «хорошие» (полноценные) и «плохие» (неполноценные) активы. Актив считается неполноценным, если банк не может превратить его в денежные средства полностью по текущей балансовой стоимости по истечении срока его погашения.

Следует отличать неполноценные активы от рискованных. К последним относятся те активы, для которых лишь существует вероятность потери стоимости в будущем, а к неполноценным – те, для которых эта вероятность уже наступила.

В частности, к «плохим» активам относятся:

- просроченная ссудная задолженность;
- векселя и иные долговые обязательства, не оплаченные в срок;
- неликвидные и обесценившиеся ценные бумаги;
- дебиторская задолженность сроком свыше 30 дней; средства на корреспондентских счетах в обанкротившихся банках;
- вложения в капитал предприятий, находящихся в кризисном состоянии;
- нереализуемая недвижимость;
- прочие

Для анализа качества активов обычно используют следующие показатели:

A1 – уровень доходных активов, определяемый как отношение активов, приносящих доход, к общей сумме активов. Слишком низкое значение коэффициента говорит о неэффективной работе банка и высокой степени иммобилизации средств, слишком высокое — о высоком уровне принятых банком на себя рисков.

A2 – коэффициент активов с повышенным риском, равный отношению суммы активов с повышенным риском к общей сумме активов. К активам с повышенным риском относятся вложения в акции, векселя, факторинг, лизинг, прямые инвестиции, превышение дебиторской задолженности над кредиторской. Диапазон для этого коэффициента не устанавливается, но по его значению можно примерно оценить степень рискованности активной политики банка.

A3 – уровень сомнительной задолженности, равный отношению просроченной задолженности по кредитам к общей сумме размещенных активов.

A4 – уровень резервов, рассчитываемый как отношение резервов (на возможные потери по ссудам, под обесценение, ценных бумаг, на потери по расчетам с дебиторами и др.) к сумме размещенных активов. Хотя этот коэффициент сильно зависит от политики банка по созданию резервов и от качества его кредитного портфеля, оптимальным считается уровень резервов в пределах 5-7%.

A5 – уровень дебиторской задолженности в активах, не приносящих доход. Показатель предназначен для оценки качества не доходных активов. Максимально допустимое значение этого коэффициента 40%. Более высокое значение свидетельствует о снижении ликвидности банка и о наличии у него проблем по своевременному возврату вложенных средств.

A6 – коэффициент иммобилизации активов, равный отношению иммобилизованных активов к сумме активов-нетто. Нормальным считается значение этого коэффициента

в пределах 15-17%. Превышение этого значения ведет к сокращению эффективности работы банка.

A7 – коэффициент «схлопывания» активов – отношение суммы активов-нетто к балансовому итогу. Нормальным считается, когда активы-нетто составляют не менее 65% активов-брутто. Меньшее значение свидетельствует об искусственном раздувании банком своих активов для поднятия своего рейтинга и престижа.

Количественные параметры являются лишь предварительной оценкой качества активов, которая может быть произведена по данным официальной отчетности банков. Для более детальной оценки необходимо на основе первичной информации выделить в составе активов те, возвратность которых вызывает сомнение. Это могут быть кредиты, по которым пересматривались условия погашения; нестандартные активы, размещенные с отклонениями и нарушениями сложившейся в банке практики; крупные кредиты; средства, предоставленные инсайдерам банка, и т.д. Такой анализ в состоянии провести лишь сам банк, а также проверяющие органы (Центральный банк страны и внешние аудиторы).

Для оценки качества активов коммерческих банков Национальным Банком АР установлены такие обязательные нормативы, как максимальный размер риска на одного заемщика или группу связанных заемщиков (Н6); максимальный размер крупных кредитных рисков (Н7); максимальный размер риска на одного кредитора (вкладчика) (Н8); максимальный размер кредитного риска на одного акционера (участника) (Н9); совокупная величина кредитных рисков на акционеров (участников) банка (Н9.1); максимальный размер кредитов, займов, предоставленных своим инсайдерам (Н10).

Алекперова Эльмира Ханага гызы
Азербайджанский Государственный
Экономический Университет

Изучение опыта зарубежных стран в области реструктуризации и возможности их применения в республике

Повышение эффективности и конкурентоспособности предприятий в переходной экономике зависит от того, насколько успешно и быстро удастся осуществить реструктуризацию (перестройку) их капиталов по критериям и требованиям рынка.

В Восточной Европе вычленение небольших структурных единиц из крупных предприятий, дробление и разделение промышленных конгломератов происходило, как правило, перед началом приватизации (ваучерной или денежной) или на первоначальных ее этапах (как было, например, в Чехии и Восточной Германии).

Реструктуризация предусматривает не только разукрупнение, но и объединение предприятий. В убыточных отраслях наиболее широко известны примеры так называемой интеграции угольных шахт и электростанций. Проблема убыточности угледобычи остро стоит во многих постсоциалистических странах.

Многие российские предприятия нашли подходы к решению своих проблем, проведенная реструктуризация позволяет им играть заметную роль на внутреннем рынке и рынках зарубежных стран.

Эта отрасль оказалась в сфере интересов смежных производств, когда стало ясно, что газовая промышленность, прежде всего «Газпром», не сможет обеспечить все потребности внутреннего рынка в энергоносителях и, следовательно, доля угля будет увеличиваться

*Салаев Ю.Э.
Аспирант Азербайджанского Государственного
Экономического Университета*

Анализ результатов зарубежных исследований в области девиантного корпоративного поведения

В последние годы в свете крупных корпоративных скандалов (американский энергетический гигант Enron, Worldcom, итальянский Parmalat) растет внимание государств и общественности развитых стран к вопросам нарушения законов корпорациями и вопросам корпоративного управления. Такие нарушения часто происходят в контексте сложных отношений и ожиданий в организационных установках. Данная статья посвящена анализу работ некоторых западных экономистов и социологов изучающих девиантные организационные структуры.

Социолог Эдвард Гросс предположил, что все организации в своей основе криминогенны (то есть склонны к совершению незаконных поступков), но не обязательно криминальны. Гросс выдвигает эту гипотезу потому, что он основывается на «сути вещей». Организации могут поощрять обман в качестве способа достижения своих целей, впрочем подобное мошенничество не обязательно носит сознательный целевой характер. Криминолог Оливер Уильямсон отмечает, что из-за стремления отдельных подразделений организации достичь поставленных задач менеджеры могут быть склонны к максимизации интересов собственных подразделений порой в ущерб интересам организации в целом.

Диана Воган отмечает, что организации могут быть криминогенны также потому, что они поощряют лояльность. Все это в свою очередь приводит к тому, что персонал компании начинает ощущать, что организация стоит того, чтобы нарушить закон ради достижения ею дальнейших целей. Использование формальных и неформальных методов поощрения и наказания, плюс общественная деятельность и принуждение к участию привязывают нужды и стремления работника к успеху компании. Воган пишет, что организационные

процессы создают «внутреннюю мораль и интеллектуальный мир», которые заставляют людей идентифицировать себя с организационными целями. Выживание компании становится синонимом собственного выживания, и когда ресурсы становятся ограниченными побуждение к незаконному поведению растет. Конечно, не все работники будут нарушать закон ради компании, и то как будет вести себя индивид будет зависеть от факторов, которые могут быть не связаны с миром организации.

Для того, чтобы объяснить как работников обучают принимать решения, которые являются верными с точки зрения корпорации, Дракер предположил, что существует естественная тенденция в любой крупной организации к подавлению инициативности и поощрению конформизма. Мадден и Марголис утверждают, что корпорации пропускают менеджеров через испытательный период, необходимый для ослабления их связей с внешними группами, включая их собственные семьи, и подпитывают ощущение зависимости от корпорации и привязанности к ней.

Гейс выявил, что достаточно часто индивидуумов обучают незаконному поведению как части их рабочей функции. Шрагер и Шорт считают, что криминальное поведение скорее является результатом ролей, выполнение которых ожидают от работников, нежели происходит из криминальной патологии. Многие исполнительные директора знают, что их действия противозаконны, но пытаются оправдать свое поведение как нормальную практику в деловом мире. Клинард и Йигер считали, что, рационализируя свое поведение, корпорации следуют общей тенденции к избирательному подчинению законам, то есть подчинению законам в соответствии с ситуационными нуждами, и руководствуются такими факторами как социальный класс и сфера занятости.

Сазерленд продемонстрировал, что исполнительные директора корпораций изолированы от тех, кто может не согласиться с их воззрениями потому, что они почти исключи-

тельно ассоциируются с людьми деловыми, политически консервативными, и, как правило, оппозиционно настроенными к государственному регулированию.

Проблема, общая для многих крупных корпораций со сложными иерархическими структурами, стремится к разрыву между тем, что происходит внизу в представлении верхних уровней, и тем что происходит на самом деле. Клинард и Йигер утверждают, что исполнительный директор корпорации часто изолирован и сообщения, передаваемые вниз по иерархии искажаются. Клинард и Йигер определили, что все уровни корпорации могут часто соглашаться сохранять нехватку полной информации, поэтому ключ к любой успешной конспирации противоправных действий находится в том, что верхи не интересуются тем, что происходит, а низы не говорят им этого.

МакКаги считает, что давление увеличить прибыль является «единственным самым непреодолимым фактом, стоящим за отклонениями в промышленности, будь то фиксация цен, нарушение здоровой конкуренции или представление ложной информации о продукте», вроде производства некачественного продукта, который быстро изнашивается. Клинард и Йигер утверждают, что определенные отрасли, такие как химическая и фармацевтическая промышленности, находятся в такой жестокой конкуренции и нужде в высокой прибыли, необходимой для постоянной разработки новых продуктов, что тяготеют к фальсификации результатов тестирования, выбросу на рынок новых продуктов до того, как становятся известными все детали их воздействия, или применению неэтичных технологий продаж, которые могут иметь разрушительное воздействие на людей и окружающую среду.

Литература:

1. Edward Gross, "Organizational Structure and Organizational Crime." In Gilbert Geis and Ezra Scotland (Eds.), *White-collar Crime: Theory and Research*. Beverly Hills: Sage, 1980, pp. 53-76.
2. Diane Vaughan, "Transaction Systems and Unlawful Organizational Behavior." *Social Problems*, 29:373-380.
3. *Fraud Examiners Manual*. 2005 US Edition. Association of Certified Fraud Examiners. 4:416-419.

Student: Alekperov Ismail
Azerbaijan Construction and Architecture University
Faculty: Construction economy

Economic Growth in Azerbaijan

When economic growth is said what we understand? Economical growth is understood as the production of good services and commodity not in quantity but in quality with using existing resources. On the other hand, economic growth showing the achievements and failures of the nation take out the doing changes in the area of economic politics.

First place learning of the economic growth is very necessary factor for dividing the gross national product according to the need of the people and rising of the life level.

In 1991 after getting the independence of state Azerbaijan started the new market economy parting with the system of administrative domination. But crisis and stagnation have been observed in the economy and economic growth as in the different areas of society in the first years of independence. So, suddenly being cut of the economical connections of Azerbaijan with post-

Soviet countries, coming down of the production tempo, occupation of lands by Armenians and other factors have shown negative influence to the economy and economic growth so to the life level of the people. But after returning and beginning strained activities of Heydar Aliyev for social and economical development of the country the situation changed completely in the positive direction. Ground arose for dynamic development of the economy in the country. Indicators of the parameters which show increasing of economic growth began to rise since that time. So, the gross national product became 23578 billion ане in 2000 increasing from 157.1 billion ане in 1993. This economic growth has been observed in the country in the next years, too.

So, economic development which its foundation laid down by Heydar Aliyev today is continued by his continuer President Ilham Aliyev successfully. Economic growth has started its new stage. So, four annual program connected with “Social and economical development of the regions” accepted by the president of our country Ilham Aliyev on the 14th February of 2004 opened a new page for economy and economic growth in our republic. Main problem in this program is opening six hundred thousand work places, being diminished unemployment, being increased of the level of development of the infrastructure and increasing the level of life for increasing the part of the regions in the economic growth.

So, we shall be able to observe economical growth of this period in the statistical figures:

Sum of the gross national product per man reached 1041 US dollars in 2004 in comparison with 665 US dollars of 2000, money profits of the population reached 305,9 thousand анем in 2005 in comparison with 184,5 thousand анем of 2000. But talking about the foreign investments Azerbaijan was invested capital in the sum of 2.1 billion us dollars in 2005 increasing by 3.5 % much in comparison with the previous year. Also, the incomes of budget have been 4.6 trln анем increasing by 36. 2% in 2005, level of the poverty has been decreased by 40%.

It is necessary to note by all of these that if great number of products have been produced in the society in outside of the need, if the natural resources have been used full, the volume of investments has been increased, if an employment has been provided that whole does not still mean that economic growth of the country is very speedy and dynamic. Therefore it needs to take into account the quality and quantity peculiarities of the economic growth, too. So it must be preferred to carrying out of the economic growth intensively most of all. But the intensification surrounds the social aspect most of all in its turn.

There are available a few cases contrary influencing to the economic growth.

Specially as the shade economy and inflation cases must be under

supervision of government and there must be taken measures for their not being deepen.

A dynamic or wavy process is always observed in the speed of economic growth.

This peculiarity is in the modern problem row of the economic growth and special attention must be delivered to this case. So, an economy is in motion and activity as the organic world. It may be achieved to an economic development depending on the speed of the economic growth. For being speedy of the economic growth it must be used from the factors influencing to its durability and dynamic expediently and efficiently. Especially quantity and quality of the labor resources, technical progress, efficiently division and usage of the resources and others.

State plays an exceptional role in preventing of the contrary cases influencing to the economic growth and stable development of economy.

So, an influence of the state to the economic growth is implemented mostly in three directions:

- 1) Scientific and technical progress and stimulating of the achievements.

2) Of the profession of the cadres and rising of the expenses for education.

3) Substantial changes in the tax system.

American economist Artur Laffer has noted that being diminished of the tax degrees serves not only to liquidation of the budget lack, also it allows to reach the desirable result in the budget. From this point of view substantial changes attain important feature in the tax system. Therefore state will be able to increase an interest of the businessman and stimulate an enterprise activity with reducing the tax tariffs and applying the preferential tax.

At the end I want to finish my thought with Heydar Aliyev's words: State which has its own stronger economy is mighty to hold everything.

Namely, therefore we as young economists must fulfill the duties decently for which we take responsibility and work of strength and give our gift for more speedy and durable development of our country in future.

Hacızadə Anar Fuad oğlu
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti
Magistr Hazırlığı Mərkəzi

Foreign investments and Azerbaijan economy

One of the main trends of the development of Azerbaijan economy is the activation of foreign investments to Azerbaijan. Any investment makes a great difference for increasing the capacity and technical level of the enterprises in Azerbaijan. The inflow of the foreign investments to Azerbaijan economy makes large opportunities to provide the manufactures with modern technologies and promotes the industries to enter into the foreign markets.

The main strategic direction for the Azerbaijan Government is to create the special program to prevent such a tendency and to attract foreign investments to the country.

One of the main parts of fundamental reforms carrying out in economy is the structural reform, which develops the private sector and the privatization of the state property. To speed up the foreign capital inflow to the republic we have to develop the privatization process. The privatization would be the stimulus to the development of the shares market in Azerbaijan and new attractive opportunities for foreign investors.

One of the most important industrial fields, which need to be renovated, is the tobacco industry. In the tender of privatization of the Baku Tobacco Plant in 1999, the winner Sorex Management, inc- European Tobacco after implementing of the investment program in 58 million USD took the hold of 92,5% of the shares.

This company is the biggest investor in non-oil sector of Azerbaijan industry. At the moment the company is carrying out the issues to create the local raw materials basis. For this purpose European Tobacco has invited the management of Dimon to Baku. The transnational company DIMON is one of the best tobacco developers in whole world. In order to establish local market of raw materials, the company is going to attract 20000 people to the tobacco manufacturing. So, the participation of the foreign companies in the tobacco industry only gave jobs to thousands Azeri workers and played the exclusive part in forming incomes to the state budget of Azerbaijan Republic.

One of the very important achievements is that Azerbaijan tobacco will be used in the world tobacco factories meeting the international standards. It is very delighted event that the Azeri tobacco will be brought to the world markets by the Transnational Company with the assistance of DIMON Company whose residence is in USA.

The cigarettes being produced in the factory meet the international standards. The price of the cigarettes produced in the

“European Tobacco Baku” is fixing according the customers opportunities. The prices of the cigarettes parallel with the good quality are available for the customers.

At the moment the company is creating the group of the young Azeri specialists to be sent to abroad to increase their qualification.

Alongside in 1999-2000 the Company has paid about 9.3 million US dollars as a tax to the state budget, 60 % of which has been transferred for VAT and for Excise Market.

Parallel to all aforesaid the company is going to expand the attention to solve employees’ social problems to create the sport complex for the employees’, to attract more people, providing them with jobs.

All the achievements in development of Azerbaijan Economy and fast increasing of foreign investment in the country are the results of the “open door” policy of the Azerbaijan President Mr. Ilham Aliyev.

Finally, we can say that the famous foreign companies are interested to put large investment, almost to all the field of the economy of the Azerbaijan Republic.

Aspirant: Sattarov Mukhtar Nadir o.
Azerbaijan State Oil Academy
Faculty: Manufacturing Processes Automation

Theories of Economic Growth

In discussing theories of growth a distinction must be made between theories designed to explain growth (or the lack of growth) in countries that are already developed and those concerned with countries trapped in circumstances of poverty. Most of what follows will be confined to the former.

As the British economist John Maynard Keynes pointed out in the 1930s, saving and investment are not usually done by the same persons. The desire to save does not necessarily generate investment. If savers attempt to save a larger share of their income than before (thereby consuming less) and if this is not matched by an equal increase in the desire of others to invest, total spending will decline. A natural reaction on the part of business will be to cut back on production, thereby reducing incomes earned in production. The final effect may be a cumulative movement downward as total demand becomes insufficient to employ all of the labour force. This break in the circular flow of income and expenditure suggests the possibility of a capitalist economy alternately experiencing periods of prolonged and severe unemployment (when desired savings at full employment exceed what the economy wishes to invest at full employment) and periods of serious inflation (when the inequality is reversed). This situation had not been the case historically for developed economies until the early 1970s. In the following discussion, some attention will be paid to the ways in which the various theories of growth account for this important historical fact.

Role of the entrepreneur. Modern growth theory can be said to have started with Joseph A. Schumpeter. Unlike most Keynesian or pre-Keynesian theorists, Schumpeter laid primary stress on the role of the entrepreneur, or businessman. It was the quality of his performance that determined whether capital would grow rapidly or slowly and whether this growth would involve innovation and change—i.e., the development of new products and new productive techniques. Differences in growth rates between countries and between different periods in any one country could be traced largely to the quality of entrepreneurship. The latter in turn reflected certain historical and cultural values carried by the business class. Schumpeter also attributed much of the growth of technical progress and of the supply of labour to the entrepreneur. Thus, in more modern terminology, Schumpeter's explanation of why demand and supply have grown more or less

at the same rate would be that supply adjusted to demand while demand in turn reflected the activities and investments of the entrepreneur.

The role of investment. In Keynes's General Theory, investment played a key role in that it was presented as the most important factor governing the level of spending in an economy, despite the fact that it typically was only one-fifth to one-sixth of total spending. This paradox can be understood in terms of a concept also developed in the 1930s, the multiplier. The multiplier was the amount by which a change in investment would be multiplied in achieving its final effect on incomes or expenditures.

But investment may be a source of instability if it is not maintained at a rate sufficient to stimulate demand for the production it is creating. Is there any guarantee that supply or productive capacity will grow at the same rate as demand so that neither excess capacity nor excess demand results? The British economist R.F. Harrod and the American economist E.D. Domar put this question in a very simple mathematical form. In their equations, the rate of growth of supply (i.e., the production function as defined above) is equal to the rate of growth of capital stock. Through investment this capital stock is augmented. The rate of growth of demand depends upon the rate of growth of investment or, more correctly, upon the rate of growth of consumption expenditures. Thus investment affects both demand and supply. But the Harrod-Domar analysis still did not answer the question of what kept the system from becoming increasingly unstable.

Demand and supply. Much contemporary growth theory can be viewed as an attempt to develop a theoretical model that would bring the rate of growth of demand and the rate of growth of supply into line, since a model implying that capitalist systems are inherently unstable would not correspond to the historical facts. Models of growth may be classified according to whether they emphasize adjustments in demand (supply-determined models) or adjustments in supply (demand-determined

models). One of the better-known examples of the supply-determined model was developed by the British economist J.R. Hicks. Hicks assumed that the spending propensities of consumers and investors were such as to cause demand to grow at a rate in excess of the rate of growth of maximum output. This assumption meant that during any “boom” the economy would eventually run into a “ceiling” that, while also moving upward, was moving less rapidly than demand. The long-run rate of growth of the economy would be determined by the rate of ascent of the ceiling, which in turn would depend upon supply factors such as the rate of growth of the labour force and the rate of growth of technical progress or productivity. If for some reason these were to grow more rapidly, then output would also grow more rapidly as demand adjusted upward to the more rapid growth of supply.

Economic stagnation. The rise in unemployment rates and the slowdown in growth rates of GNP (Gross National Product) and per capital incomes throughout the capitalist world beginning in the early 1970s is clearly a case where demand and supply did not grow at similar rates. Many economists turned their attention to developing theories to explain this prolonged period of stagnation. A common theme in much of their work was the adverse effects of high unemployment and low utilization of the capital stock on investment and, therefore, on productivity growth.

The high unemployment rates for labour and capital are initially traced to policies restricting aggregate demand that were pursued by monetary and fiscal authorities from the first half of the 1970s. This policy response was widely interpreted by economists as an effort by the authorities to reduce inflation rates that had begun to accelerate in the latter 1960s. The continued use of restrictive policies is then related to fear on the part of the authorities that any attempt to restimulate their economies would merely bring back inflation.

What emerges from these theories is a chain of causation that describes the way in which, in the period since World War II,

inflation and growth have become causally connected through the responses of governments to actual and anticipated inflationary pressures.

Stagnation is the result, and such a scenario is a likely prospect for capitalism in the future.

Foreign trade. Little has been said about foreign trade. Yet growth in most economies is very much dependent upon imports and the ability to export in order to pay for imports. The fact that some economies recovered relatively quickly from World War II and grew much more rapidly in the postwar period than others has stimulated a great deal of comparative analysis in growth theory. The exceptionally high growth rates in Japan and Germany compared to the general sluggishness of the British economy are related to foreign trade. Economists have pointed to the periodic balance of payments crises experienced by Britain and the lack of such crises in Germany. During a boom, as incomes rise the demand for imports will rise also as a natural feature of prosperity. But if exports do not also rise at the same time, the authorities may be forced to take fiscal or monetary countermeasures and slow down the economy in an effort to bring imports and exports back into balance. Or exports may fail to grow sufficiently because labour costs are rising very rapidly and pushing up prices of exports faster than in competing countries.

A policy of encouraging growth has the effect of keeping the demand for imports high and making labour markets tight, thereby tending to push up money wage rates. Many writers have argued that if demand pressures are maintained the response or adjustment of productivity and therefore of supply to these pressures will be such that the country will soon find itself in a more competitive position. Running an economy "flat out," however, is likely to cause a short-run balance of payments crisis and lead to devaluation of currency.

Mathematical growth theories. In addition to the theories discussed above, a large body of literature has developed involving abstract mathematical models. Because this field of

analysis is so technical, only a general picture of the kinds of problems and questions discussed can be given. First, a set of equations is drawn up describing what the model builder feels are the important relations between economic variables such as output, capital, investment, and consumption. These equations must relate economic variables to one another at different points in time: for example, output last year determines consumption this year, which in turn helps to determine output this year and therefore consumption and output next year. It is possible to work out the movements of the variables over as long a period as desired. At the centre of much of this analysis is the concept of a steady-state rate of growth: one in which all the economic variables contained in the set of equations grow at the same constant rate equal to the growth of the labour force.

A related class of studies attempts to take account of the welfare of workers and consumers in the maximization of growth. These “optimal growth” models seek to maximize consumer satisfaction over time. In a model such as this the solution will not be the highest possible growth rate but one that will maximize the welfare of consumers. The importance of such models for planners would seem to depend on the realism of their assumptions as to consumer desires and technology.

Model building and theorizing about growth has proceeded on various levels of abstraction. Some of the work is of little practical value, in the sense that its explanatory value is negligible. Such studies, however, may stimulate other work that is helpful in an understanding of the growth process. Some models, while realistic, are not applicable to all economies. Thus, a model that neglects international trade is of little use to a European economist trying to understand the more basic causes of differences in growth rates between countries.

MÜNDƏRİCAT

A.M.Əsədov, Ə.M.Əsədov

İqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsinin sosial-iqtisadi aspektləri 3

A.A.Heybətov

Mütərəqqi vergi sisteminin təşkilində dünya təcrübəsinin rolu..... 4

A.M.Əliyev

Respublikamızda vergi islahatlarının xarici təcrübə ilə müqayisəsi 7

A.S.İbrahimov

Uçot və hesabatda investisiyaların təsnifatı məsələləri..... 9

A.M.Seyidov

H.Əliyev və Azərbaycanda vergi sisteminin təkmilləşdirilməsi..... 10

C.H.Sultanov

İxrac potensialından istifadə edilməsinin iqtisadi tənzimlənmə problemləri..... 11

C.G.Məlikli

Mühasibat və vergi uçotunun oxşar və fərqli cəhətləri..... 14

C.N.Şirvanov

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində tikinti müəssisələrində mühasibat uçotunun xüsusiyyətləri 17

Ç. İbrahimli

Azərbaycanda kommərsiya fəaliyyətinin normativ hüquqi bazası..... 19

E.R.Bağırzadə

Gizli iqtisadiyyat problemlərinin bəzi konseptual cəhətləri..... 20

Ə.Ə.Qasımov

Azərbaycanda elektron ticarətin tətbiqi: inkişaf meylləri və problemlər..... 21

Ə.S.Quliyev

Azərbaycan neft sənayesinin inkişafında Heydər Əliyev siyasətinin rolu 23

Ə.Z.Musazadə

Davamlı inkişafın təmin edilməsində dövlətin rolu.... 25

Ə.X.Cabbarov	
Regionun sosial mədəni həyatında turizmin rolu.....	27
F.Z.Cəbrayıl	
Sahibkarlıq fəaliyyətində risklər	28
F.B.Babayev	
Azərbaycan Respublikası ali təhsil müəssisələrində xərclərin mühasibat uçotunun problemləri.....	30
F.Ə.İsmayilov	
Uzunmüddətli aktivlərin uçotu və hesabatda əks etdirilməsi problemləri.....	32
G.M.Pənahova	
Səmərəli regional siyasət davamlı inkişafın təmin edilməsinin mühüm şərtidir	35
F.M.Quliyev	
Sahibkarlığın inkişafında nağdsız hesablaşmalar sisteminin tətbiqi məsələləri.....	38
G.O.Orucova	
Azərbaycanda qiymətli kağızlar bazarının formalaşması xüsusiyyətləri.....	42
G.S.Cəfərova	
Aqrar bölmədə istehsal resurslarından istifadənin bəzi xüsusiyyətləri	44
G.Q.Tanrıverdiyeva	
Səhmdar cəmiyyətdə xüsusi kapitalın uçotu və sənaye müəssisələrinin müasir idarəetmə sistemində onun təkmilləşdirilməsi istiqamətləri.....	45
H.Ə.Mirzəyeva	
İxrac məhsullarının rəqabət qabiliyyəti.....	47
H.R.Mahmudov	
Dünya ölkələrinin müasir inkişaf strategiyasında geoiqtisadi amilin rolu	48
X.V.Məmmədov	
H.Əliyev Azərbaycanın neft strategiyasının banisidir..	51
O.İ.Qarayev	
Yeni iqtisadi şəraitdə respublika ərzaq bazarının formalaşması və təhlükəsizliyin təmin edilməsi istiqamətləri.....	52
Q.A.Şəkəraliyev	
Bank sisteminin islahatları və onun səmərəsi	53

<i>K.S.Cabbarova</i>	
Ölkədə ərzaq məhsulları bazarının tənzimlənməsi məsələləri	55
<i>L.V.Yusifova</i>	
Müştərək müəssisələrin sənayenin inkişafına təsiri ...	56
<i>Z.Yusifov</i>	
İstehsal xərclərinin səviyyəsinin dəyişməsinə təsir göstərən faktorların müxtəlif əlamətlər üzrə təsnifatının təkmilləşdirilməsi.....	59
<i>M.A.Həsənov</i>	
Ölkə sahibkarlığının inkişafına mane olan baryerlər və sahibkarlığa dövlət qayğısı.....	62
<i>M.Ə.Məmmədova</i>	
Azərbaycan Respublikasının xarici iqtisadi əlaqələrinin prioritet istiqamətləri.....	63
<i>M.Ə.Əhmədov</i>	
H.Əliyev və Sumqayıtda kimya müəssisələrinin inkişafı məsələləri.....	65
<i>M.Y.Cəfərova</i>	
Respublikamızda qiymətli kağızlar bazarının tənzimlənmə səviyyələri və mövcud problemlər.....	66
<i>M.H.Zahidov</i>	
Qısamüddətli öhdəliklərin mahiyyəti və xarakteristikası.....	68
<i>M.V.Mahmudov</i>	
Aqrar bölmədə sahibkarlığın inkişafının bəzi məsələləri.....	69
<i>N.M.Mirzəyev</i>	
Kənd təsərrüfatı sahibkarlığının inkişaf etdirilməsində sığortanın rolu.....	72
<i>N.A.Şükürov</i>	
Davamlı iqtisadi artımda innovasiya amili.....	76
<i>N.N.Ataşiyeva</i>	
Maliyyə hesabatının beynəlxalq standartlara keçirilməsinin obyektiv şərtləri.....	79
<i>N.Ə.Şahbazov</i>	
Struktur dəyişiklərinin dövlət tərəfindən tənzimlənməsi.....	80
<i>O.M.Hacalıyev</i>	
Struktur siyasətinin regional aspektləri	81

P.O.Fərhadlı	
Kənd təsərrüfatı məhsullarının rentabelliyyənin yüksəldilməsi yolları	84
Raisa Kürdülü	
Azərbaycanın sosial iqtisadi inkişafında H.Əliyev amili	86
R. Əlizadə	
İqtisadi fəallıq üçün əlverişli investisiya mühiti.....	87
R.M.Məmmədov	
Klasterlərin yaradılması və inkişafı mərhələləri.....	89
R.N.İsgəndərov	
Azərbaycan xalqının ümummillə lideri H.Əliyevin informasiya kommunikasiya texnologiyalarının inkişafında rolu.....	92
S.N.Musayeva	
Sosial iqtisadi problemlərin həllində özəlləşdirmənin rolu.....	93
S.C.Yusifov	
H.Əliyevin yerli özünü idarəetmə orqanlarının inkişafında rolu.....	94
S.Ə.İsayeva	
Beynəlxalq daşımalar sahəsində rəqabətli vergi siyasəti	96
S.U.Bədirov	
İqtisadi artımın büdcə problemləri.....	99
Ş.H.Abdullayeva	
Ənənəvi firma nəzəriyyələrində innovasiya problemləri.....	101
Ş.S.Məmmədova	
Kapital nəzəriyyəsinə yeni yanaşmanın əsas istiqamətləri	102
Ş.V.Əsədova	
H.Əliyev və Azərbaycanın iqtisadi inkişaf strategiyası.....	105
Ş.P.Xasıyev, N.M.Əliyev	
Azərbaycanda neft hasilatının inkişafı və emalı perspektivləri.....	106
Ş.V.Bayramov	
Azərbaycan – ABŞ strateji iqtisadi əməkdaşlığının müasir vəziyyəti	108

<i>Tengiz Budaqov</i>	
H.Əliyevin Azərbaycanda müasir bank sisteminin formalaşmasında rolu	111
<i>T.A.Kərimov</i>	
Azərbaycanda qiymətli kağızlar bazarının informasiya təminatının inkişaf istiqamətləri	112
<i>A.M.Sadiqov</i>	
Azərbaycan Respublikasının vergi sisteminin təkmiləşdirilməsi istiqamətləri.....	113
<i>V.X.Novruzova</i>	
Heydər Əliyev və Azərbaycanın kimya sənayesinin inkişafı istiqamətləri.....	115
<i>V.Ə.Güməyev</i>	
İqtisadi artımın təmin olunmasında mühasibat uçotunun rolu.....	116
<i>M.B.Qurbanpur</i>	
Malların çatdırılmasına görə nəqliyyat situasiyasının effektivliyinin artırılması.....	118
<i>N.S.Şükürov</i>	
Davamlı iqtisadi artımda innovasiya amili.....	120
<i>T.E.Teymurov</i>	
Davamlı İnkişaf Konsepsiyası və Birləşmiş Millətlər Təşkilatı.....	122
<i>A.P.Гаджиева</i>	
Некоторые проблемы экономического анализа ценообразования нефтепродуктов при производстве их в переменной пропорции.....	124
<i>A.A.Алиева</i>	
Управление финансовой деятельностью.....	127
<i>A. Гадимов</i>	
Роль Гейдара Алиева в формировании энергетической стратегии Азербайджана.....	128
<i>A.T.Гусейнова</i>	
Экономическая оценка устойчивости коммерческих банков	133
<i>Г.М.Мирзоев</i>	
Определение рынка ценных бумаг и его виды	135

Зумруд Наджафова	
Основные черты развития экспортных операций Азербайджана.....	141
И.Э.Гасымов	
Влияние налоговой системы на развитие малого и среднего предпринимательства (на примере объектов розничной торговли и бытового обслуживания).	143
Л.М.Асланлы	
Необходимость обеспечения внешнеэкономической безопасности в условиях глобализации.....	144
Н.А.Хамитова	
Международные Стандарты Финансовой Отчетности и их интерпретация.....	147
Н.М.Мусаева	
Учет операций с ценными бумагами.....	150
Р.Р.Микаилзаде	
Роль макроэкономической стабильности в дости- жении устойчивости баланса движения капитала.....	152
Р.Т.Фараджева	
Актуальность исследования таможенной экспертизы в Азербайджане.....	154
С.Б.Мамедова	
Современные механизмы привлечения инвести- ционных ресурсов в жилищный сектор.....	155
Т.З.Новрузов	
Интеграция Азербайджана в мировую экономику	159
Ф.Ф. Муришудли	
Национальная банковская система в контексте финансовой глобализации	162
Э.Э.Мамедов	
Интеллектуальная организация – как движущая сила бизнеса в эпоху глобализации.....	165
Э.Э.Ахмедова	
Качество активов банка.....	169
Э.Х.Алекперова	
Изучение опыта зарубежных стран в области реструктуризации и возможности их применения в республике	172

<i>Ю.Э.Салаев</i>	
Анализ результатов зарубежных исследований в области корпоративного поведения.....	173
<i>I.Alekperov</i>	
Economic Growth in Azerbaijan.....	177
<i>A.F. Hacizade</i>	
Foreign investments and Azerbaijan economy.....	180
<i>M.N. Sattarov</i>	
Theories of Economic Growth.....	182

Əliyev İlqar Yəhya oğlu
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin
“Vergi və vergiqoyma” kafedrasının dissertantı

Ümummilli lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə vergi sistemində həyata keçirilmiş köklü islahatlar müsbət nəticələr vermişdir

Tariximizin ən böyük simalarının ön sırasında dayanmaq haqqı qazanmış Heydər Əliyev XX əsrin sonlarında, XXI əsrin əvvəllərində ölkəmizin bütün sahələrdə əldə etdiyi nailiyyətlərin ilhamvericisi və təminatçısı olmuşdur. 1969-1982-ci illərdə Heydər Əliyevin dahiyənə idarəçilik qabiliyyəti, strateji uzaqgörənliyi sayəsində Azərbaycan əsrə bərabər inkişaf yolu keçmiş, sabiq İttifaqın qabaqcıl respublikaları sırasına çıxmışdır. Bu illər tariximizə siyasi-iqtisadi və mədəni yüksəliş dövrü kimi daxil olmuşdur.

Xalqımızın milli mənlik şüurunun oyanışı, dövlətçilik təfəkkürünün formalaşmasında bu dahi şəxsiyyətin əvəzsiz xidmətləri vardır. Dövlətçiliyimizin müqəddəratının həll edildiyi, müstəqilliyimizin təhlükə ilə üzləşdiyi 1993-cü ilin iyun günlərində xalqın təkidilə Heydər Əliyevin ölkə rəhbərliyinə qayıdışı uçurumun bir addımlığında dayanan Azərbaycanı məhv olmaq fəlakətindən xilas etdi. Məhz həmin dövrdə Azərbaycanın gələcək siyasi və dövlət müstəqilliyi üçün əsas zəmin və möhkəm təməl yaradıldı.

Azərbaycan Respublikasının mərhum Prezidenti, ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin uzaqgörən siyasəti və gərgin fəaliyyəti nəticəsində 1995-ci ildən başlayaraq ölkəmizin sosial-iqtisadi inkişafı və dünya təsərrüfat sisteminə inteqrasiyası sahəsində çox böyük nailiyyətlər əldə olunmuşdur. Bu dövrdə ölkəmizdə aparılan müstəqil dövlət quruculuğu prosesində iqtisadi islahatların və inkişafın mahiyyət etibarını ilə yeni bir istiqaməti yaranmışdır. Ümummilli liderin bilavasitə rəhbərliyi ilə ölkənin

sosial-iqtisadi inkişaf xəttini müəyyən edən bir çox irimiqyaslı konsepsiya, strategiya və proqramlar qəbul edilmiş, Azərbaycanda kiçik və orta sahibkarlığa dövlət yardımı, kiçik və orta sahibkarlığın inkişafının Dövlət Proqramı, eləcə də Azərbaycan Respublikasında maşınqayırma sənayesinin, aqrar bölmənin, turizmin inkişafının, Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və iqtisadi inkişaf üzrə, həmçinin regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı üzrə Dövlət Proqramları təsdiq edilmişdir.

Bu irimiqyaslı sənədlər ölkə iqtisadiyyatının davamlı və dinamik inkişafını təmin etmək üçün zəmin yaratmış, sərbəst bazar münasibətlərinə əsaslanan sosialyönlü iqtisadi sistemin formalaşdırılmasına, ölkədə mövcud olan təbii-iqtisadi, texniki-istehsal və elmi-texniki potensialın fəal surətdə təsərrüfat dövryyəsinə cəlb olunmasına, milli iqtisadiyyatın dünya təsərrüfat sisteminə səmərəli şəkildə inteqrasiyasının təmin olunmasına rəvac vermişdir.

Xalqımızın böyük oğlu, ümumilli lider Heydər Əliyevin Azərbaycanın vergi xidmətinin formalaşmasında və yenidən qurulmasında da əvəzsiz xidmətləri vardır. Bütövlükdə vergi xidmətində aparılan islahatların fəlsəfəsi, strategiyası və əsas istiqamətləri məhz onun rəhbərliyi altında hazırlanmış və həyata keçirilməkdədir. Vergi xidmətinin kompleks islahatları məqsəd etibarilə təkmil qanunvericilik bazasının yaradılması, vergi administrasiyasının modernləşdirilməsi, adekvat kadr siyasətinin yeridilməsi, müasir texnoloji dəstəyə söykənən modern bir xidmətin qurulmasını nəzərdə tuturdu.

Son bir neçə il ərzində Azərbaycanın vergi xidmətində çox mühüm dəyişikliklər baş vermişdir ki, bu islahatlar başlanılarkən və həyata keçirilərkən daim ümumilli liderin dəstəyi hiss edilmişdir. İslahatların elə ilk mərhələsində dövlət başçısı vergi xidmətinə etimad göstərərək 11 fevral 2000-ci il tarixli fərmanı ilə Baş Dövlət Vergi Müfəttişliyinin bazasında dövlətin vergi siyasətinin həyata keçirilməsi, dövlət büdcəsinə vergilər və digər daxilolmaların vaxtında və tam yığılmasını təmin edən və

vergitutma sahəsində dövlət nəzarətini həyata keçirən mərkəzi icra hakimiyyəti orqanını – Azərbaycan Respublikasının Vergilər Nazirliyinin yaradılması barədə qərar qəbul etdi. Söhbət təkcə vergi xidmətinin hüquqi baxımdan statusunun qaldırılmasından getmirdi, dövlət başçısı bununla həm də vergi siyasətinin iqtisadi siyasətin mühüm tərkib qolu olduğunu, iqtisadi tənzimləmədə və fiskal siyasətin həyata keçirilməsində vergi siyasətinin aparıcı rolunu müəyyən etdi.

Ümummilli liderin rəhbərliyi altında əldə edilmiş ən böyük uğurlar sırasına, ilk növbədə, Vergi Məcəlləsinin qəbul edilməsini və təkmil qanunvericilik bazasının yaradılmasını aid etmək olar. 2001-ci ilin yanvarından qüvvəyə minmiş və Azərbaycanın müstəqillik tarixində ilk olan Vergi Məcəlləsinin qəbul edilməsi ölkənin həyatında tarixi bir hadisə olaraq, vergi sisteminin təkmilləşdirilməsi və onun beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması sahəsində atılmış ən başlıca addım idi. Vergi Məcəlləsinin qəbulu islahatların genişləndirilməsi üçün təkan rolunu oynadı. Vergi Məcəlləsinə əsasən vergi sistemi, vergitutmanın ümumi əsasları, vergilərin müəyyən edilməsi, ödənilməsi və yığılması qaydaları, vergi ödəyiciləri və dövlət vergi orqanlarının, habelə vergi münasibətlərinin digər iştirakçılarının vergitutma məsələləri ilə bağlı hüquq və vəzifələri, vergi nəzarətinin forma və metodları, vergi qanunvericiliyinin pozulmasına görə məsuliyyət və s. qaydalar müəyyən edildi. Vergi siyasətinin təkcə büdcə gəlirlərini təmin etməyi nəzərdə tutan fiskal məqsədlərə deyil, həm də ölkədə iqtisadi inkişafı sürətləndirmək, optimal vergitutma mexanizmi ilə əlverişli investisiya mühiti yaratmaq, sahibkarlığın inkişafını stimullaşdırmaq kimi məqsədlərə xidmət etməsi üçün vergi orqanları qarşısında mühüm vəzifələr qoyuldu.

Məhz ümummilli lider Heydər Əliyevin birbaşa tövsiyələri və fərmanları əsasında Azərbaycanın vergi inzibatçılığı təkmilləşdirilmişdir. Vergi orqanları təkcə struktur baxımdan yenidən qurulmamış, həmçinin vergi xidmətində yeni iş proseslərinin tətbiq edilməsi, vergi ödəyiciləri ilə vergi xidməti

əməkdaşları arasında kontaktsiz münasibətlərin qurulması, vergi bəyannamələrinin poçtla qəbul edilməsi, bütün ödəmələrin banklar vasitəsilə həyata keçirilməsinə başlanması, vergi xidmətinin yaradılması bütövlükdə vergi inzibatçılığının əhəmiyyətli şəkildə yaxşılaşmasına və şəffaflığın təmin edilməsinə şərait yaratmışdır.

Bu gün ümummilli liderin müəyyən etdiyi strategiyaya uyğun olaraq vergi xidmətinin təkmilləşdirilməsi davam edir. İndi qarşıda daha böyük və qlobal məqsədlər qoyulmuşdur. Möhtərəm prezident İlham Əliyevin vergi orqanları qarşısına qoyduğu strateji vəzifə bundan ibarətdir ki, yaxın gələcəyin vergi xidməti ən müasir Avropa standartları səviyyəsinə çatsın. Bu məqsədlə ötən il dövlət başçısı tərəfindən imzalanmış «Vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsi Dövlət Proqramı (2005-2007-ci illər)» yaxın iki ildə vergi xidmətinin əsaslı şəkildə modernləşdirilməsini, texnoloji baxımdan təkmilləşdirilməsini, vergi ödəyiciləri üçün sadə və asan vergi inzibatçılığının təşkil edilməsini nəzərdə tutur. Bu istiqamətdə bu gün artıq geniş miqyaslı işlər aparılmışdır. Belə ki, texnoloji baxımdan təkmilləşdirilmiş, vergi orqanları ilə vergi ödəyicilərinin arasında elektron əlaqələrin inkişafına, müasir kompüter və proqram təminatları, geniş təhlil bazasına malik informasiya sistemlərinin qurulmasına söykənən bir struktur yaradılmışdır. Artıq Vergilər Nazirliyi Avtomatlaşdırılmış Vergi İnformasiya Sistemini (AVİS) tətbiq edir. AVİS-in əsas məqsədi sürətli, elastik və yararlı vergi siyasətinin həyata keçirilə bilməsi üçün fəal bir texnologiya dəstəyi təmin etməkdir. AVİS yerli vergi orqanlarının işlərinin avtomatlaşdırılması, digər dövlət orqanları ilə inteqrasiyanın təmin edilməsi, müxtəlif iqtisadi təhlil və proqnozların həyata keçirilməsini təmin edir.

Bu gün vergi sahəsində əldə edilmiş nailiyyətləri, aparılan işlərin nəticəsini və bəhrəsini gördükdə bu dahi insanı dönə-dönə yada salır, əldə edilmiş uğurların onun müdrik və uzaqgörən siyasətinin nəticəsi olduğunu qeyd edirik. Ümummilli lider Heydər Əliyev Azərbaycanda dövlətçilik ənənələrini

formalaşdırmaqla, inkişaf üçün güclü iqtisadi baza və yaxşı zəmin yaratmaqla, tənəzzül etmiş milli iqtisadiyyatı inkişaf relslərinə çıxartmaqla müstəqil Azərbaycan dövlətinin ilk quruculuq illərinin, eyni zamanda müasir vergi xidmətinin memarı kimi yaddaşlarda əbədi qalacaqdır.

Heydər Əliyevin müasirlərinin, onun işini davam etdirməyə bu gün məsuliyyət daşıyanların, böyüyən nəsillərin müqəddəs borcu isə bu dahi şəxsiyyətin yaratdığı maddi və mənəvi dəyərlərin mahiyyətini, əhəmiyyətini dərinlən dərk etmək, onları həyata keçirməkdən ibarətdir.

Şixaliyev Əflatun Ötər oğlu

**Beynəlxalq uçot sisteminə
mühasibat uçotu standartlarının təsiri və
Azərbaycan Respublikasında bu standartların tətbiqi**

Azərbaycan Respublikasının əzazisində qanunla nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla icra hakimiyyəti orqanları və büdcədənkənar dövlət fondlar tərəfindən onların səlahiyyətləri daxilində işlənilib hazırlanmış mühasibat uçotu ilə əlaqədar bütün normativ hüquqi aktlar, habelə tövsiyə xarakteri daşıyan sənədlər icra hakimiyyəti orqanı ilə (Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi ilə) razılaşıdırılaraq, təstiq edildikdən sonra tətbiq edilə bilər.

Azərbaycan Respublikasında mühasibat uçotu sahəsində dövlət tənzimlənməsinin əsas məqsədi kommərsiya təşkilatları üçün Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarını və onlara əsaslanan Milli Mühasibat uçotu standartlarını, qeyri-kommərsiya təşkilatları üçün isə ictimai sektor üçün Mühasibat uçotunun Beynəlxalq standartlarına əsaslanan Milli Mühasibat uçotu standartlarını hazırlamaqla və tətbiq etməklə ölkədə mühasibat uçotunun beynəlxalq standartları əsasında inkişaf etdirilməsini və maliyyə hesabatlarında şəfaflığı təmin etməkdən ibarətdir. Milli

Mühasibat uçotu standartlarını Milli Mühasibat uçotu standartlarının tətbiqi üzrə şərtləri, tövsiyyələri və uçot qaydalarını işləyib hazırlayır və tətbiq edir.

Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq standartlarında və ictimai sektor üçün Mühasibat uçotunun beynəlxalq standartlarında dəyişikliklərin izlənməsi və bu dəyişikliklərin Milli Mühasibat uçotu standartlarında vaxtı-vaxtında əks olunması məqsədilə Mühasibat uçotunun Beynəlxalq standartları şurası və mühasiblərin Beynəlxalq Federasiyasının ictimai sektor üzrə Komitəsi ilə əməkdaşlıq edir.

Mühasibat uçotu sahəsində dövlət tənzimlənməsi müvafiq icra hakimiyyəti orqanı bilavasitə Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi həyata keçirir. Maliyyə hesabatlarının Beynəlxalq standartlarının və ictimai sektor üçün mühasibat uçotunun beynəlxalq standartlarının Azərbaycan dilinə tərcüməsini və mühasibat uçotunun Beynəlxalq standartları şurası, mühasiblərin beynəlxalq Federasiyası və ya digər aidiyatı orqanlardan bu tərcümələrin Azərbaycan dilinə Maliyyə hesabatlarının Beynəlxalq standartlarının və ictimai sektor üçün mühasibat uçotunun beynəlxalq standartlarının rəsmi mətləri kimi təstiq edilməsini təşkil edir.

Mühasibat uçotu sahəsində dövlət tənzimlənməsini həyata keçirən Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyinə mühasibat uçotu və maliyyə hesabatı sahəsində məsləhətlər vermək məqsədilə mühasibat uçotu üzrə məsləhət şurası vardır.

Mühasibat uçotu sahəsində dövlət tənzimlənməsinin həyata keçirən Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi Maliyyə hesabatlarının Beynəlxalq standartlarının və ictimai sektor üçün Mühasibat uçotu beynəlxalq standartlarının hazırlanması tətbiqi, Milli mühasibat uçotu standartlarının hazırlanması və Azərbaycan Respublikasında mühasibat uçotunun inkişafına dair mühüm məsələlər üzrə qərar qəbul etməzdən əvvəl mühasibat uçotu üzrə məsləhət şurası ilə məsləhətləşməlidir.

Mühasiat Uçotu üzrə Məsləhət Şurasının maliyyələşdirilməsi mühasiat uçotu sahəsində dövlət tənzimlənməsini

həyata keçirən Maliyyə Nazirliyinin büdcəsindən ayrımlar və qanunvericiliklə qadağan olunmayan digər mənbələr hesabına təmin edilir.

